ISSN 2617-5940

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК наукових праць

ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ № 1 2022

ISSN 2617-5940

Державний податковий університет

Збірник наукових праць Державного податкового університету

Електронне наукове видання № 1 2022

УДК 33 + 657

Збірник наукових праць Державного податкового університету: електронне наукове видання (категорія Б) / гол. ред.: Т. Паєнтко; Державний податковий університет. 2022. № 1. URL: https://dpu.edu.ua/zbirnyk-naykovyhprats

Журнал розміщено в профільних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах:

- **Vernadsky National Library of Ukraine**
- **Google Academy**
- **Crossref**
- **The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences**
- **(ERIH PLUS)**
- **CiteFactor**
- **MIAR**
- **Open Academic Journals Index**
- **INFOBASEINDEX**
- **Turkish Education Index**

Затверджено Вченою радою Державного податкового університету, Протокол № _9_ від _26_ травня 2022 року

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладено на авторів.
Рукописи рецензуються редакційною колегією та перевіряються в системі унікальності текстів «UNICHECK»
Зміни тексту та скорочення, що впливають на зміст матеріалів, а також їх перейменування вносяться редакцією за погодженням авторів.
При передруку матеріалів посилання на «Збірник наукових праць Державного податкового університету» обов‘язкове.

Адреса редакції: вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна

E-mail: 32.10@nusta.edu.ua

Вебсайт (вебсторінки) наукового видання

https://dpu.edu.ua/zbirnyk-naykovyhprats

Редакційна колегія

Голова редколегії

Паєнтко Тетяна, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*

Відповідальний секретар

Гордей Оксана, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*

Склад редакційної колегії

Барін Кумар Рой, *PhD, Коледж Маулана Азад, Калькутта (Індія)*

Бедринець Мирослава, *кандидат економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*

Бедіанашвілі Гіві, *доктор економічних наук, Інститут досліджень економічних та соціальних проблем глобалізації Європейського університету Грузії (Грузія)*

Белінська Лариса, *доктор економічних наук, Вільнюський університет (Литва)*

Береславська Олена, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*

Білик Олена, *доктор наук з державного управління, доцент, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна)*

Боссіо Флавіо, *PhD, Parthenope Університет Неаполю (Італія)*

Глонті Владімер, *доктор наук, Державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)*

Гулей Анатолій, *доктор економічних наук, професор, Українська міжбанківська валютна біржа, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Гусятинський Микола, *кандидат технічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*

Дзюбинська Агнешка, *PhD, Економічний університет у Катовицях (Польща)*

Ед-Давалі Сліман, *PhD, Національна школа комерції і менеджменту, Університет Chouaib Doukkali (Марокко)*

Зекірі Юзуф, *PhD, Південно-східний європейський університет (Республіка Північна Македонія)*

Коваленко Юлія, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*

Кола Форцім, *PhD, Університет Марліна Барлеті (Албанія)*

Мартиненко Валентина, *доктор економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*

Маршалок Тарас, *доктор економічних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Онишко Світлана, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*

Петруці Рафаель, *PhD, Віденський університет економіки і бізнесу (Австрія)*

Проскура Катерина, *доктор економічних наук, професор, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз (Україна)*

Сагаян Мартін, *PhD, Карунський технологічно-науковий інститут (Індія)*

Слюсарева Людмила, *доктор економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*

Стежко Надія, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*

Унинець-Ходаківська Валентина, *кандидат економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*

Хасан Рохаіл, *PhD, Технологічний університет PETRONAS (Малайзія)*

Ховрак Інна, *доктор економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*

Чуницька Ірина, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*

Шимберова Іветта, *PhD, Технологічний університет Брно (Чехія)*

Язлюк Борис, *доктор економічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Які Анджей, *доктор наук, Краківський економічний університет (Польща)*

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Спеціальності: 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 281 «Публічне управління та адміністрування»

Засновник та видавець

Державний податковий університет

Електронне наукове видання № 1, 2022

УДК 33 + 657

ЗМІСТ

Гулей А., Діденко Л., Ясентюк А. Оцінка сучасного стану фінансового ринку України та вплив на його розвиток фінансових технологій 7

Мартиненко В., Мискін Ю., Палюх О. Податкове навантаження на економіку України: формування, оцінювання, прогнозування 35

Береславська О., Леснік Т. Інституційне середовище валютного ринку України та його еволюційний розвиток 57

Воронкова О., Воленко В. Концептуальні засади фінансового контролю за державними запозиченнями на місцевому рівні 76

Овдієнко О. Особливості стратегічного планування цілей сталого розвитку України 99

Міщенко Р. Інвестиційний потенціал України в умовах економічної нестабільності 135

Помилуйко Є. Структуризація фінансового забезпечення інноваційного розвитку України..... 161

Чубенко В. Вплив криптовалют на фінансову безпеку країни..... 188

CONTENTS

Guley A., Didenko L., Yasentiuk A. Assessment of the Current State of the Financial Market of Ukraine and its Influence on its Development of Financial Technologies 7

Martynenko V., Myskin Y., Paliukh O. The Tax Burden on the Ukrainian Economy: Formation, Assessment and Forecasting 35

Bereslavska O., Lesnik T. Institutional Environment of the Foreign Exchange Market of Ukraine and its Evolutionary Development..... 57

Voronkova O., Volenko V. Conceptual Foundations of the Financial Control of Government Borrowing at The Local Level..... 76

Ovdienko O. Peculiarities of Strategic Planning Sustainable Development Goals of Ukraine..... 99

Mishchenko R. Ukraine's Investment Potential in Conditions of Economic Instability 135

Pomyluiko Y. Structurization of financial support for innovative development of Ukraine 161

Chubenko V. The influence of cryptocurrencies on the financial security of the country..... 188

УДК 336.025; 330.46
DOI 10.33244/2617-5940.1.2022.7-34

А. І. Гулей,
д-р екон. наук, професор,
Українська міжбанківська валютна біржа,
Західноукраїнський національний університет
e-mail: a.guley@uice.com.ua
ORCID ID 0000-0003-0703-8936;
Л. В. Діденко,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансових ринків та технологій
e-mail: luda_didenko81@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-3535-4266;
А. С. Ясентюк,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Державний податковий університет
e-mail: nastysha17fin@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-3254-4761

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Фінансовий ринок здійснює значний вплив на розвиток усіх секторів економіки нашої держави. Тому саме його ефективний розвиток є необхідною умовою сталого функціонування економіки країни загалом, а отже, успішне функціонування фінансових інституцій на фінансовому ринку сприятиме сталому розвитку всіх економічних процесів.

Метою статті є дослідження ключових аспектів розвитку фінансового ринку України у контексті впливу фінансових технологій.

Основними завданнями цього дослідження є:

– охарактеризувати сутність та структуру фінансового ринку України;

– проаналізувати ключові показники розвитку секторів фінансового ринку України;

– визначити подальші перспективи розвитку українського фінансового ринку під впливом впровадження фінансових технологій.

У роботі були використанні такі методи дослідження: методи теоретичного узагальнення і порівняння – для визначення сутності та змісту основних понять; графічного аналізу – для наочного відображення отриманих результатів; статистичного аналізу – для дослідження функціонування фінансового ринку Україні та зіставлення фактичних даних звітного і попередніх років.

Науково-практична значимість одержаних результатів полягає у тому, що основні положення, наведені у статті, можуть слугувати основою для вдосконалення розвитку фінансового ринку України з використанням фінансових технологій.

Ключові слова: *фінансовий ринок, технології, економіка, глобалізація, інтеграція.*

Класифікаційні коди (JEL): D53, F36, G11, G12, G14, G24.

A. Guley, L. Didenko, A. Yasentiuk. ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE AND ITS INFLUENCE ON ITS DEVELOPMENT OF FINANCIAL TECHNOLOGIES

The financial market has a significant impact on the development of all sectors of our economy. Therefore, its effective development is a necessary condition for the sustainable functioning of the country's economy as a whole, and therefore the successful functioning of financial institutions in the financial market will contribute to the sustainable development of all economic processes.

The aim of the article is to study the key aspects of the development of the financial market of Ukraine in the context of the impact of financial technologies.

The main objectives of this study are:

– describe the nature and structure of the financial market of Ukraine;

– to analyze key indicators of development of sectors of the financial market of Ukraine;

– to determine further prospects for the development of the Ukrainian financial market under the influence of the introduction of financial technologies.

The following research methods were used in the work: methods of theoretical generalization and comparison – to determine the essence and content of basic concepts; graphic analysis – to visualize the results; statistical analysis – to study the functioning of the financial market of Ukraine and compare the actual data of the reporting and previous years.

The scientific and practical significance of the obtained results is that the main provisions presented in the article can serve as a basis for improving the development of the financial market of Ukraine with the use of financial technologies.

Keywords: *financial market, technologies, economy, globalization, integration.*

1. Актуальність дослідження

Суспільний розвиток сучасних країн формується під впливом глобалізаційних зрушень, процесів економічної, фінансової інтеграції та все більшим впровадженням фінансових технологій. Результатом глобального кругообігу капіталів і пов’язаних з ними послуг продовжує формуватися новий рівень взаємозалежності економік різних країн світу. Зростаючі масштаби фінансових ресурсів обертаються в різноманітних галузях економічної активності і справляють дедалі більший вплив на розвиток світового господарства загалом. Разом з цим продовжує відбуватися постійний рух і перерозподіл ресурсів між учасниками міжнародних

економічних відносин. Саме тому фінансовий ринок є надзвичайно важливим для всіх економічних процесів, що спостерігаються сьогодні в світі. Він є основним елементом сучасної економіки та невід'ємною частиною економічного зростання, адже всі суб'єкти певною мірою взаємодіють один з одним, і від якості та ефективності цієї взаємодії залежить його подальший розвиток. Чим краще та швидше відбувається ця взаємодія, тим успішнішою є робота фінансового ринку.

Важливим також є залучення та перетворення тимчасово вільних фінансових активів у фінансові активи. Завдяки цьому відбувається перерозподіл фінансових ресурсів. Це допомагає суб'єктам отримати необхідні фінансові ресурси з метою задоволення власних потреб. А саме залучення коштів з метою подальшого розвитку, створення доданої вартості або ж бажання використати кошти для задоволення власних потреб.

На сучасному етапі розвитку фінансовий ринок переживає складні часи та характеризується високою нестабільністю, що викликана багатьма факторами. Наступна дестабілізація може спонукати нові фінансові кризи, що є досить небезпечним для всіх країн світу. Отже, організація внутрішнього фінансового ринку є одним з найважливіших факторів забезпечення стабільного зростання національної економічної системи України. Фінансові технології покликані покращити роботу ринку на всіх рівнях і галузях. Проте це питання є мало дослідженим та потребує детальнішого аналізу, чим і зумовлена актуальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Великої уваги дослідженню особливостей розвитку фінансового ринку під впливом новітніх технологій, його проблем та подальших перспектив у наукових працях приділено такими вченими та науковцями, як: Т. Боровик, Є. Войнова, О. Деревко, Л. Кравченко, Ю. Коваленко, О. Лютий, С. Онишко, І. Рекуненко, І. Чуницька, І. Школьник та ін. Їх напрацювання становлять вагомий внесок у формування концептуальних засад розвитку фінансового ринку, однак на сьогодні окремі питання щодо розробки практичних

рекомендацій розвитку фінансового ринку України в сучасних умовах глобалізації, впроваджень фінансових технологій вимагають удосконалення та подальшого комплексного дослідження.

Метою статті є дослідження основних аспектів розвитку фінансового ринку України, а також впливу на нього фінансових технологій у сучасних умовах.

Для розкриття мети та досягнення поставлених завдань у статті використані такі *методи дослідження:* методи узагальнення, порівняння та системного підходу – для визначення змісту основних понять і дослідження економічних процесів на фінансовому ринку; метод графічного відображення – для наочного відображення результатів дослідження; метод статистичного аналізу та коефіцієнтний метод – для порівняння фактичних даних звітного і попередніх років з метою дослідження сучасного стану фінансового ринку України та функціонування основних його учасників.

Наша держава перебуває на тому етапі розвитку, коли потрібно здійснювати чіткі стратегічні кроки з врахування новітніх тенденцій для того, щоб втримати свої позиції та досягти нових на світовому фінансовому ринку. Для підвищення конкурентоспроможності України на міжнародній арені доцільно поставити мету розвитку країни як світового фінансового центру з виділенням спеціалізації за основними чотирма напрямами, а саме: на операціях з цінними паперами, страхуванні міжнародних торгових потоків, ісламських фінансових послугах, операціях з китайською валютою ренмімбі. Проте варто зауважити, що у процесі покращення підходів щодо функціонування фінансового ринку всі дії мають здійснювати органи державної влади, опираючись на досвід високорозвинених країн світу з урахуванням національних особливостей.

2. Результати дослідження

2.1. Головні аспекти розвитку вітчизняного фінансового ринку

На сучасному етапі розвитку фінансовий ринок України є не достатньо розвинений за характеристикою впровадження фінансових технологій. Тому

потрібно провести аналіз сучасного його стану з перспективами майбутнього активного впровадження новітніх фінансових технологій. Саме розвинений фінансовий ринок забезпечує майбутній розвиток національної економіки загалом, адже економіка при правильному фінансовому ринку насичується коштами як резидентів, так і нерезидентів. Він є вигідним для всіх суб'єктів економічної діяльності. За допомоги розвиненого фінансового ринку приватний бізнес може залучати на кращих умовах необхідні кошти та фінансування, активно залучаючи кошти в перспективні проєкти, що в майбутньому є продуктами з високою доданою вартістю, через капіталізацію економіки державна влада отримує більше коштів, посередники отримують власний прибуток під час обслуговування інших учасників фінансового ринку, а населення отримує найвигідніші умови для кредитування, або ж отримують альтернативні варіанти збереження та збільшення власного заощаджень.

Доцільним є проаналізувати сфери фінансового ринку за одним із ключових ознак. Так, звичайно, найбільш активними учасниками фінансового ринку виступають банківські установи, страхові компанії, а також фондові біржі, адже саме вони акумулюють переважаючу питому частку фінансових ресурсів, а також мають безпосередній вплив на інвестиційний клімат країни, розвиток виробництва та на добробут населення в державі.

Проведемо аналіз активів банківської системи України (рис. 2.1.1).

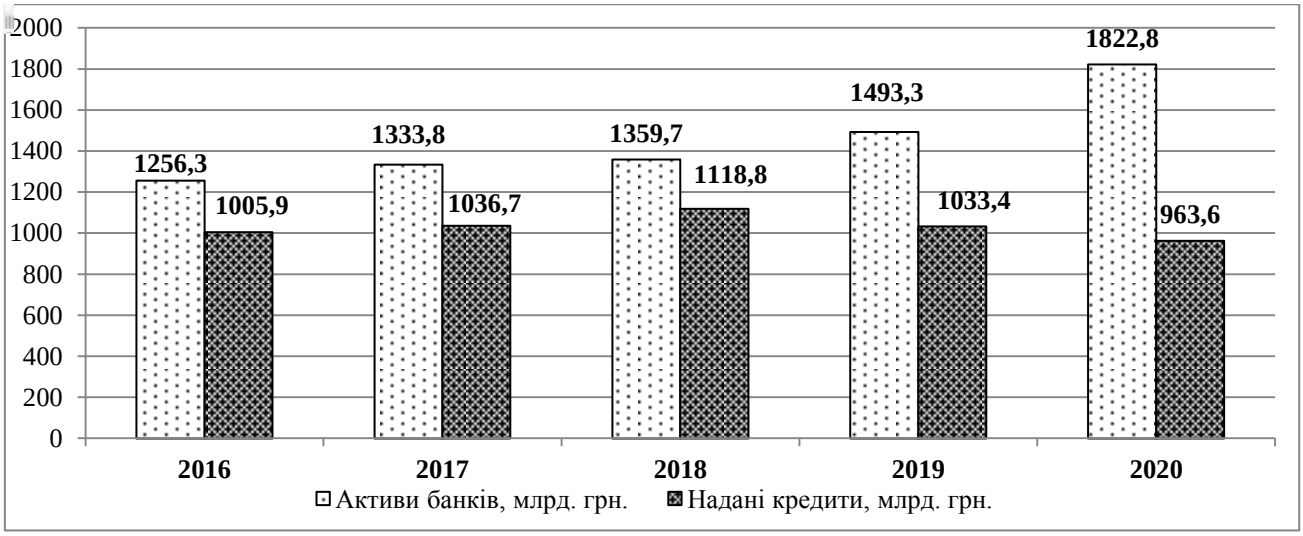

Рис. 2.1.1. Динаміка активів банківської системи України за період 2016-2020 роки, млрд грн

Джерело: [7].

Відповідно до даних рис. 2.1.1 можемо зазначити, що активи банківської системи України збільшились на 45,1 % за аналізований період, це відбулось за рахунок приросту державних цінних паперів, а також контррахунків у НБУ. Зі свого боку зниження величини кредитів 2020 року відбулось через карантинні обмеження, обсяг яких становив 963,6 млрд грн, що на 6,7 % менше за показник 2019 року та на 4,2 % менше за показник 2016 року. Ще одними чинником, що сприяв зниженню доларизації кредитів були надання нових кредитів у національній валюті та її зміцнення на валютному ринку.

Як свідчать дані рис. 2.1.2, величина депозитів мала сталу тенденцію до збільшення, зокрема приріст депозитів суб'єктів господарювання за 2016–2020 роки становив 65,1 %, депозитів фізичних осіб – 56,0 %, що підтверджує факт підвищення довіри до банківської сфери внаслідок поліпшення курсових та інфляційних очікувань.

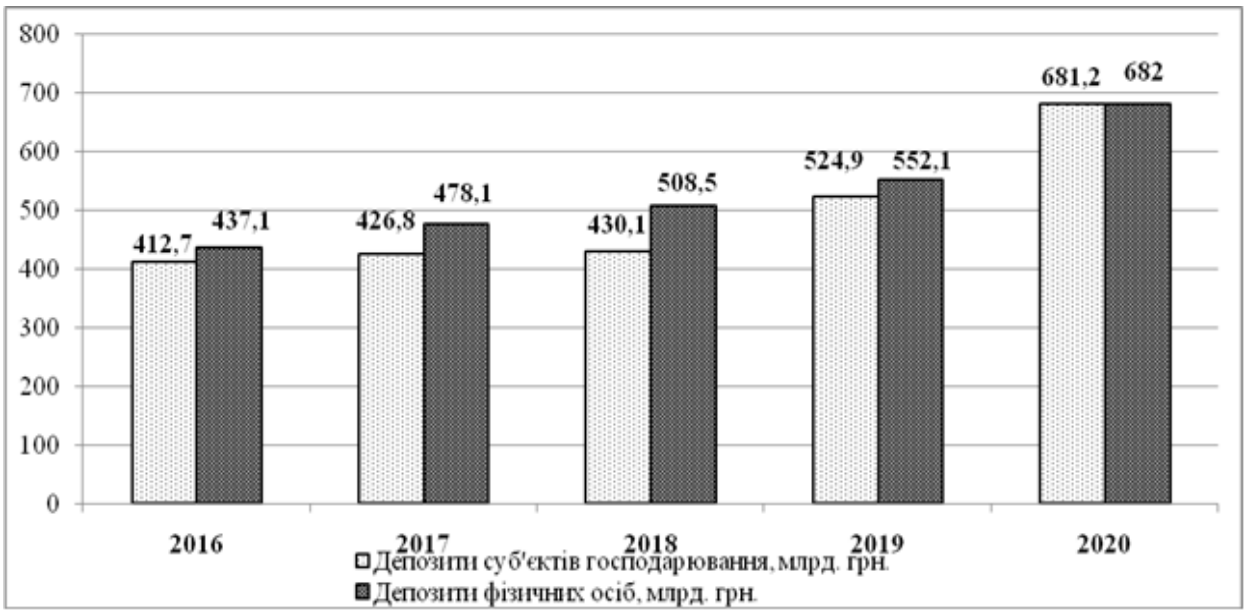

Рис. 2.1.2. Динаміка складу депозитів юридичних та фізичних осіб в Україні за період 2016–2020 роки, млрд грн

Джерело: [7].

Стимулюючими факторами до підвищення величини депозитів також були бажання фізичних осіб захистити власний капітал, отримавши при цьому додатковий дохід. Найвищий приріст депозитів у національній валюті бізнесу був у банках з приватним капіталом та ПриватБанку.

Отже, проаналізувавши основні показники банківської системи України, можемо стверджувати про її активний розвиток, зокрема активи банківської системи України зросли на 45 % за досліджуваний період. Відмітимо, що депозитний ринок розвивається швидшими темпами за кредитний, оскільки приріст депозитів сстановив 60,4 %, а величина кредитів зменшилась на 4 %.

Відповідне зниження доларизації депозитів та кредитів пов’язано з підвищенням довіри споживачів до національної валюти та укріплення її курсу на валютному ринку. Щодо уповільнення темпів розвитку кредитного ринку, то це пов’язано з високими ставками за кредитами для фізичних осіб, а також коронакриза, що внесла свій негативний вплив на роботу сектору підприємництва та сприяла зниженню доходів юридичних і фізичних осіб.

Страховий ринок України ще перебуває на етапі свого розвитку. Він має свої переваги та певні недоліки:

– по-перше, темпи його зростання відстають від темпів зростання економіки;

– по-друге, він займає незначну частку у ВВП країни.

Але разом з тим національний страховий ринок має досить значний потенціал для свого розвитку. Результати діяльності страхового ринку яскраво відображає динаміка страхових виплат і страхових платежів, які виступають одними з основних показників функціонування страховиків.

Обсяг валових страхових премій 2018 року становили 34 424,3 млн грн (69,7 % від валових страхових премій), 2017 року – 28 494,4 млн грн (65,6 %). Валові страхові премії за період з 2016 по 2019 рр. зросли на 23 265,2 млн грн. 2019 року вони становили у 53 001,2 млн грн, а 2020 р. – лише 45 184,9 млн грн.

Тобто до 2020 р. спостерігалася позитивна тенденція щодо даних показників (рис. 2.1.3).

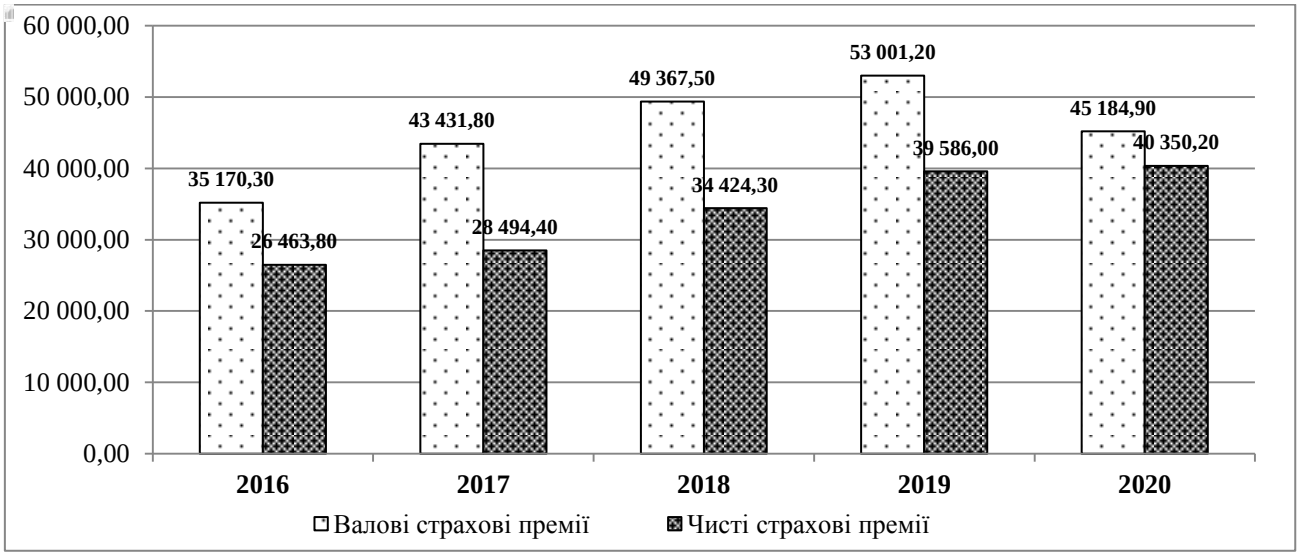

Рис. 2.1.3. Динаміка валових та чистих страхових премій на страховому ринку України за період 2016–2020 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором за даними [7].

Дослідження сучасного стану розвитку страхового ринку України показують, що впродовж 2016–2020 років на страховому ринку України

спостерігається стійка динаміка до зменшення страхових компаній як «non-life», так і «life». Разом з тим, незважаючи на це, основні показники діяльності страховиків, такі як страхові премії та страхові виплати, характеризувалися позитивною тенденцією.

Далі розглянемо фондовий ринок, який характеризується насамперед обсягом біржової торгівлі цінними паперами. Динаміка розвитку фондового ринку України у 2016–2020 роках свідчить про досить суттєве зниження обсягів торгів на ринку цінних паперів 2017 року та відновлення позитивної динаміки зростання з 2018 року (рис. 2.1.4).

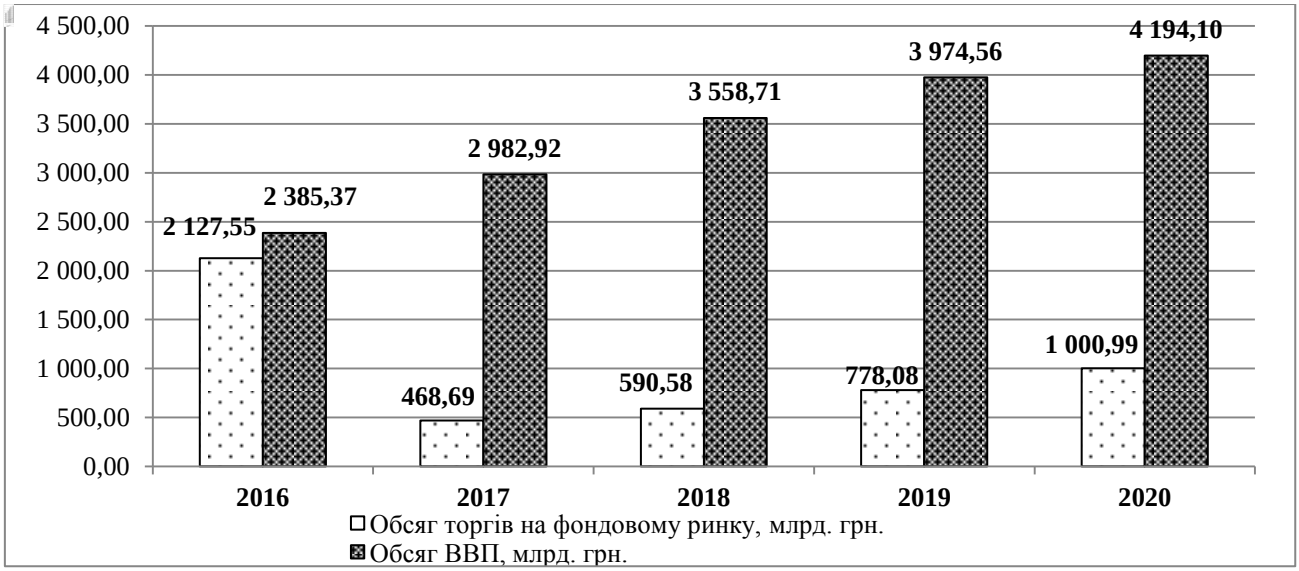

Рис. 2.1.4. Динаміка торгів на фондовому ринку України за період 2016–2020 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором за даними [1].

Отже, 2017 року загальний обсяг торгів на фондовому ринку зменшився на 72,2 %, порівняно з відповідним показником 2016 року, та становив лише 15,7 % валового внутрішнього продукту в той час, коли за попередній період – 112,1 %. Основною причиною такого різкого зниження була відмова врахування депозитних сертифікатів Національного банку України в розрахунках обсягу торгів, хоча їх обсяг у попередньому році становив 48,3 %.

Важливим індикатором фондового ринку є індекси, які дають можливість оцінити загальну ситуацію на фондовому ринку. Індекс ПФТС за 2020 рік знизився на 2 %, а індекс УБ зріс на 4 %.

2020 року найбільшу кількість випусків цінних паперів було включено до біржових списків АТ «Українська біржа» (29,3 %), ПрАТ «ФБ «Перспектива» (30,9 %) та АТ «ФОНДОВА БІРЖА ПФТС» (37,8 %) (рис. 2.1.5).

Упродовж останніх п’яти років спостерігається консолідація торгівлі цінними паперами на двох організаторах торгівлі «Перспектива» та «ПФТС». 2020 року, порівняно з 2019, питома вага обсягів торгів АТ «Фондова біржа «ПФТС» і ПрАТ «Фондова біржа «Перспектива» становила 99,28 % та збільшилась на 0,54 %.

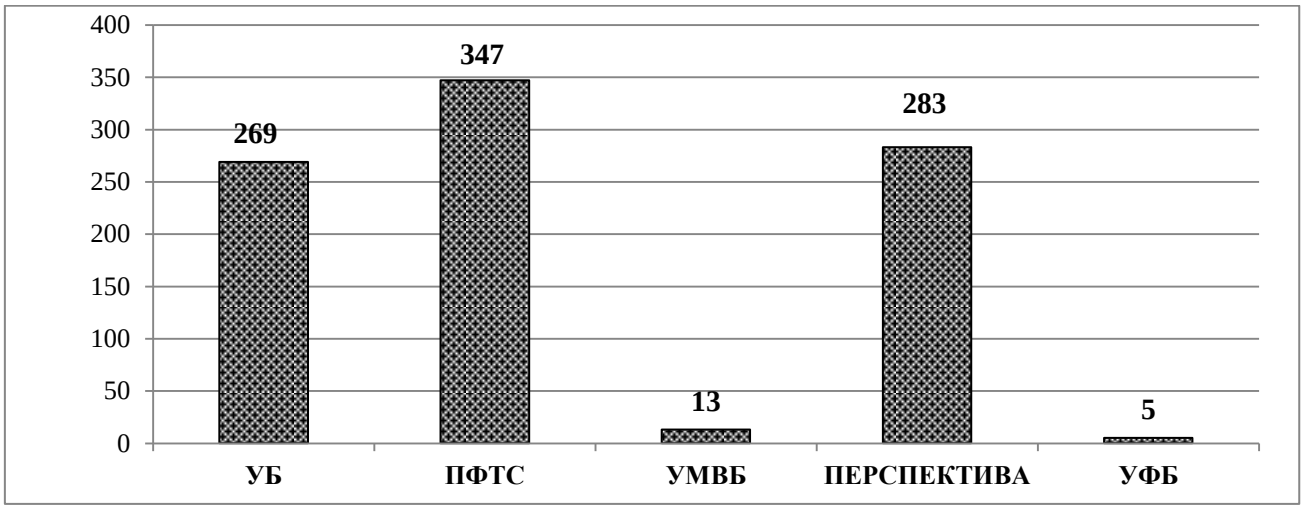

Рис. 2.1.5. Розподіл кількості випусків цінних паперів, які включено до біржових списків організаторів торгівлі, станом на 31.12.2020, шт.

Джерело: побудовано автором за даними [1].

Дослідивши показники фондового ринку України, можна зробити висновок про те, що сьогодні він є не досить розвиненим і має безліч проблем, які стримують його розвиток.

Отже, варто зазначити, що на цьому етапі розвитку фінансового ринку України йому властиві значні розриви у розвитку окремих сегментів. Це зі свого боку призводить до фінансової дестабілізації на ринку. Фінансовий ринок України має значну кількість проблем, а тому потребує впровадження послідовних дій, що забезпечуватимуть його ефективний розвиток. Однією з ключових проблем є політична та економічна нестабільність, які насамперед перешкоджають його нормальному функціонуванню, а також призводять до зниження рівня довіри населення до ринку.

2.2. Вплив фінансових технологій на розвиток фінансового ринку

Пандемічна криза COVID-19 призвела до того, що всі держави почали більш активно видозмінювати традиційно сталі застосовані моделі та більше орієнтуватись на технології, у зв'язку з цим 2020 року весь світ спостерігав такі ключові тенденції (за даними Pulse of FinTech H2 2020) [9; 10]:

– прискорення цифрового прийняття, включаючи попит на рішення для електронних платежів та безконтактних банківських послуг;

– кардинальна зміна поведінки споживачів, включаючи використання платформ електронної комерції, цифрових каналів обслуговування клієнтів та електронних гаманців;

– зростання вкладення інвестицій у FinTech та партнерства з боку корпорацій, які прагнуть пришвидшити свої зусилля щодо трансформації усієї фінансової системи;

– підвищена увага з боку урядів та регуляторних органів щодо того, як розвивається FinTech та що потрібно зробити для підтримки змін.

З огляду на розвиток фінансових технологій існують ще деякі важливі наслідки для фінансових ринків.

По-перше, фінансові технології видозмінюють реалізацію функцій фінансової системи фінансовими інституціями, змінюють не лише структуру, а й можливості, традиції і правила. Це проявляється насамперед у зміні методології роботи установ, у зміні традиційних навичок і звичок користувачів, у переважній зміні інструментів фінансових регуляторів,

певних вимог і правил тощо. Тобто з'являються нові перспективи та нові бізнес-моделі для економічних суб'єктів.

По-друге, переваги і наслідки розвитку фінансових технологій можна побачити у сферах децентралізації, фінансової інклюзивності, прозорості та ефективності функціонування. Під час децентралізації і перерозподілу централізованих фондів технологічні досягнення підвищують відстеження фінансових потоків і ефективності їх використання.

По-третє, фінансові технології покращують якість та доступ до безмежного числа фінансових послуг у всіх сегментах та галузях фінансової системи. Завдяки фінансовій інклюзивності це стає можливо і в найвіддаленіших та найдепресивніших регіонах, де проживає левова частка населення без доступу здійснення миттєвих, оперативих фінансових операцій. У таких регіонах частка населення, що володіє мобільними телефонами, може перевищувати частку населення, що має фізичний доступ до банку та банківського рахунку. І тоді в такому випадку мобільний банкінг дозволяє користувачам оперативно та миттєво одержати кредит чи здійснити будь-яку покупку тощо.

Тенденції зростання популярності фінансових технологій зумовлені постійним запровадженням новітніх інновацій для задоволення попиту клієнтів у технологіях, підвищення зручності та якості користування, зростання ефективності та скорочення трансакційних витрат. Ці тренди викликали появу нових учасників світового фінансового ринку – FinTech-компаній та цифрових екосистем. Світові інвестиції в FinTech 2020 року становили 105,3 млрд дол. (2 861 угод), що на 37 % (або на 62,7 млрд дол.) менше порівняно з 2019 роком (рис. 2.2.1).

Після повільного старту на початку 2020 року інвестиції у FinTech-компанії під кінець року зросли за рахунок збільшення обсягу венчурного капіталу до 42,3 млрд дол., що на 5,5 % більше за показники 2019 року. Однак попри зростання ваги приватних інвесторів, ангельських інвестицій та

венчурних фондів основним джерелом для фінансування FinTech-компаній залишаються власні кошти.

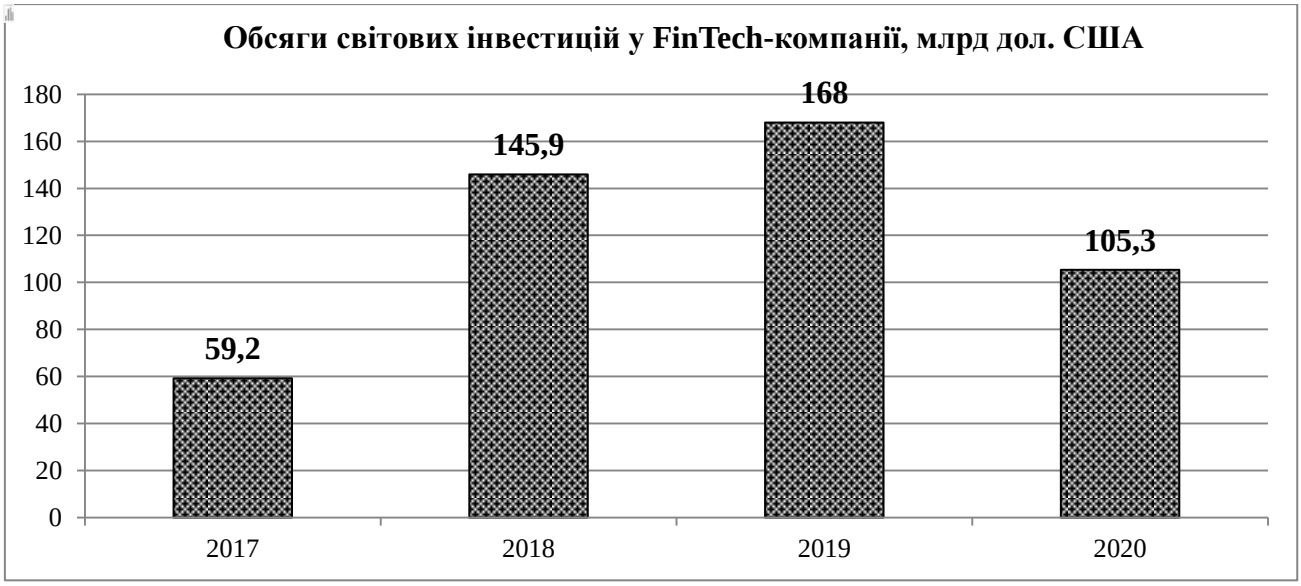

Рис. 2.2.1. Сукупні обсяги інвестицій у FinTech-компанії за 2017–2020 рр., млрд дол.

Джерело: [10].

Упродовж 2020 року інтерес до рішень Regtech (технології, які полегшують і покращують управління регулюючими процесами у фінансовій галузі) стрімко зростає, це пояснюється тим, що компанії працюють над пришвидшенням цифровізації процесів для підтримки змін бізнесу та споживчих вимог, шукають ефективні й економічно доцільні способи управління своїми регуляторними вимогами під випливом зміненого бізнесу. Цей зростаючий інтерес збільшив фінансування Regtech 2020 року до 10,6 млрд дол., що перевищило показник попереднього 2019 року на 3,5 млрд дол.

Інвестиції в Insurtech (технології та інструменти, які дозволяють підвищити ефективність функціонування страхової сфери: оптимізувати збитки, автоматизувати ризики, визначати ступінь ризиків тощо) зросли не так значно, а саме з 14,3 млрд дол. 2019 року до 14,5 млрд дол. 2020 року, попри значне падіння кількості угод. Обсяги вкладень в інші сфери знизились, що частково було спричинено тривалістю адаптації учасників галузі до нових реалії ринку.

Відправною точкою для запровадження фінансових технологій в Україні була криза 2008–2009 років, унаслідок якої в Україні розпочали свою діяльність перші гравці серед FinTech-проєктів. Здебільшого ці стартапи орієнтувалися на напрям платежів та переказів і є широко поширеними на ринку позик, включаючи P2P кредитування [12].

Структуру напрямів діяльності FinTech-компаній в Україні за результатами 2020 року приведено на рис. 2.2.2.

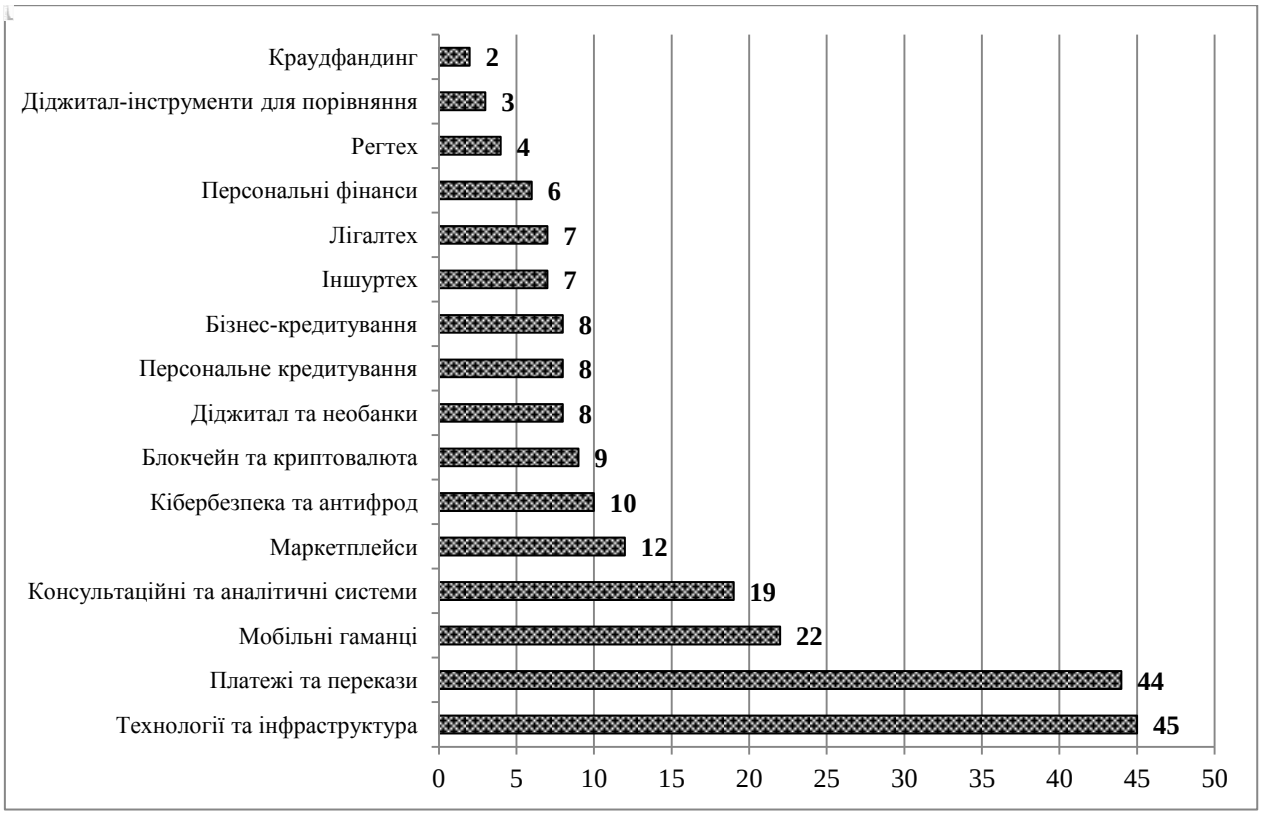

Рис. 2.2.2. Структура напрямів діяльності FinTech-компаній в Україні у 2020 році, кількість компаній

Джерело: побудовано автором за даними [2].

Найпопулярнішим напрямом функціонування FinTech-компанії 2020 року стало упровадження новітніх технологій, удосконалення інфраструктури фінансового ринку (45 компаній) та грошові платежі і перекази (44 компанії). Отже, кількість платіжних сервісів та платформ грошових переказів стабільно зростає і станом на 2019–2020 рр. збільшилась на 14 %, а сфера технологічної інфраструктури – на 20 %.

Останніми роками значне підвищення продемонструвала порівняно новий сегмент для України LegalTech (галузь бізнесу, що спеціалізується на ІТ-обслуговуванні юридичної діяльності та в наданні споживачам юридичних послуг). Це викликано потребою у діджиталізації юридичних послуг і переходу їх у режим онлайн [2, с. 17].

Перспективи впровадження LegalTech в Україні є очевидними та необхідним, адже такий напрям дозволяє підвищити правову грамотність населення, ефективність і якість роботи юристів, та й загалом усієї судової системи (зокрема, більшість типових, шаблонних і одноманітних паперів можна розробляти та заповнювати автоматично за допомогою LegalTech). Наприклад, такий агрегатом, як OblavaBot (телеграм-бот) допомагає здійснити швидкий, оперативний та якісний пошук адвоката на слідчу дію. А платформа AxDraft може підготувати пакет документів для масштабних бізнес-угод. Такі ІТ-рішення з кожним роком в Україні збільшуються, що дозволяє впевнено говорити про перспективність і необхідність впровадження таких технологій.

Натомість другий рік поспіль спостерігається зниження зацікавленості до технологій блокчейну та криптовалют. Так само і до компаній у сфері консалтингу й аналітичних систем, які були популярними серед стартапів минулих років.

Інтенсифікували свою діяльність маркетплейси та краудфандингові платформи. Для багатьох компаній під час карантинних обмежень неодмінним був якнайшвидший перехід у digital-канали, тому інтернет-майданчики були одними з найкращих рішень для цього [2, с. 17].

Функціонування FinTech-компаній створює деякі певні загрози конкурентним позиціям традиційних банків на ринку фінансових послуг, але водночас є одним з вирішальних чинників розвитку сучасного банківництва.

З одного боку, банки мають більш суттєвий досвід та відносно надійну і перевірену інфраструктуру, володіють визначеною фінансовою базою щодо оцінки ризиків, процесів та інструментів управління, дотримання

нормативних вимог тощо. А з іншого боку, Fintech-компанії виступають більш мобільними та гнучкими, активніше впроваджують інноваційні технології, краще пристосовані до нововведеннь для вирішення різноманітних галузевих проблем. Водночас накопичений банками досвід та лояльна клієнтська база мають неабияку значущість для FinTech-проєктів [8].

Це сприяє покращенню якості та швидкості обслуговування клієнтів, автоматизації засобів управління, підвищенню рівня захищеності від шахрайських махінацій і кібератак. Банки так само можуть надати вагому допомогу FinTech-бізнесу у розширенні інфраструктури, підвищенні капіталу та доступу до клієнтської бази даних. Великі банки постійно нарощують і збільшують інвестиції в розробці технологій або укладають угоди з FinTech-компаніями, основними перевагами яких є інноваційність, швидкість, інклюзивність, інфраструктура, побудована для цифрових технологій. Усе це сприяє необхідності широкого застосування FinTech-проєктів у банківській сфері, яка зазнає радикальних перетворень і реструктуризації, а також переходу до платформи, орієнтованої на споживачів, яка може сприяти фінансовій інтеграції.

Приватбанк – один із найяскравіших прикладів успішного впровадження технологій. Установа пропонує послуги не лише в Україні, а й в інших європейських країнах. Це перший банк, який розробив і впровадив спеціалізований додаток «Приват24», запровадив Apple Pay в Україні і дав можливість здійснювати онлайн-платежі за допомогою Liqpay.

Сильним конкурентом ПриватБанку на ринку фінансових технологій є Райффайзен банк Аваль. Це український банк великої австрійської холдингової групи, який працює в Україні з початку 1991 року та на січень 2019 року включав 498 діючих філій. 2018 року банк впровадив нову платформу інтернет-банкінгу Raiffeisen Online – настільну версію та мобільний додаток для Android та iOS. 2020 року відбувся запуск нового мобільного додатку для бізнес-сегменту Raiffeisen Business Online та розроблення дебетової картки «Райфкартка+».

На вітчизняному банківському секторі присутній ще один унікальний приклад запровадження FinTech – Monobank, який нині працює у складі Universal bank. Банк створений з ініціативи екстоп-менеджерів ПриватБанку, які вирішили залишити свої посади після націоналізації. Monobank (спільний проєкт Fintech Band і Universal bank) був одним із перших, хто розпочав співпрацю з Apple Pay. Станом на квітень 2021 року кількість користувачів Monobank з активними гривневими рахунками становить більше 3,5 млн осіб [6].

Розвиток FinTech активно підтримується рядом різноманітних ініціатив та заходів НБУ. Ним у липні 2020 року затверджено Стратегію розвитку фінтеху в Україні до 2025 року.

Основні фактори успішної реалізації Стратегії:

– перехід операторами фінансового ринку на програму відкритого банкінгу та інструменти дистанційної ідентифікації;

– запровадження регуляторної «пісочниці» та зростання кількості інноваційних продуктів, які будуть протестовані нею, до 16–20 на рік;

– розширення спектра використання інноваційних фінансових технологій у регуляторних процесах;

– підвищення цифрової та фінансової грамотності українців, а також рівня підготовки професійних кадрів;

– вступ Національного банку України до Глобальної мережі фінансових інновацій (GFIN) .

Основними напрямами Стратегії є розвиток cashless економіки, досягнення високого рівня фінансової і цифрової грамотності та невідворотній напрям до сталої FinTech-екосистеми [7].

Курс України на повномасштабну діджиталізацію та розуміння слабких сторін поточної діджитал-інфраструктури ставить одним з ключових питанн розвитку в Україні сталої FinTec-екосистеми.

упродовж 2021 року, попри вплив пандемії COVID-19, фінансові інституції та регулятори досягли значного успіху в частині Стратегії

розвитку фінансового сектору України до 2025 року відповідно до затвердженого графіка.

Отже, фінансові технології автоматизують різні процеси у будь-якій сфері, підвищують інклюзивність (доступність) надаваних послуг не тільки у великих містах, а і в кожному куточку країни. Застосування дистанційних каналів обслуговування клієнтів сприятиме скороченню витрат на оплату праці працівників та інші супутні витрати. Пандемічна криза стала ключовим рушієм змін для інвестицій у FinTech упродовж 2020–2021 рр., враховуючи прискорення тенденцій розвитку фінансових технологій.

2.3. Перспективи подальшого розвитку фінансового ринку України в контексті впровадження фінансових технологій та з акцентом євроінтеграції

Проведений аналіз розвитку фінансового ринку України показав, що він має досить низькі показники функціонування, а також цю ситуацію ускладнюють масштабні глобалізаційні процеси. Разом з тим наступне зростання економіки є неможливим без впровадження новітніх фінансових технологій.

До основних проблем, що стоять на заваді розвитку фінансового ринку України, належать [12]:

– обмеженість інструментів у частині заходів впливу щодо недотримання вимог до платоспроможності, які виявлені за результатами пруденційного нагляду на фінансових ринках;

– відсутність необхідних механізмів, що виводять з ринку небанківських фінансових послуг фінансових установ, які недотримуються своїх зобов’язанн перед споживачами ринків небанківських фінансових послуг і тим самим створюють суттєві системні ризики для сектору;

– недосконаліть інформаційно-комунікаційних технологій у разі взаємодії із суб’єктами ринку;

– недостатність інформації та знань у користувачів фінансових послуг, які необхідні для обґрунтованого вибору необхідної фінансової послуги, а

також оцінки рівня власних ризиків та майбутніх зобов'язань під час здійснення вибору фінансової послуги;

– невідповідний рівень наближення регуляторного середовища фінансового ринку до міжнародних стандартів регулювання та нагляду в частині державного регулювання і нагляду відповідно до стандартів IAIS, IOPS та Solvency II;

– недостатній розвиток національної системи професійної сертифікації актуаріїв і недостатня кількість кваліфікованих актуаріїв на ринку страхових послуг, здатних виконувати актуарні розрахунки на високопрофесійному рівні;

– збільшення ризиків, пов'язаних з фінансовою нестабільністю, зокрема неповернення пенсійних активів, які розміщені на відповідних депозитних рахунках банківських установ, до яких Національним банком України введено тимчасову адміністрацію або по яких було прийнято рішення про їх ліквідацію та обмежений вибір фінансових інструментів, які придатні для інвестування в них пенсійних коштів, через відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів;

– незначний розвиток та поширення корпоративних недержавних пенсійних фондів.

Невисокий рівень конкурентоспроможності України на світовому фінансовому ринку переважно є наслідком недорозвиненості її внутрішнього фінансового ринку. Ключові фактори розвитку ринку (надійність банківської системи, стан регулювання фондового ринку, доступність усіх фінансових послуг і можливість залучення ресурсів через локальний ринок капіталів) є значно нижчими, ніж в інших країн.

Подальший багатовекторний розвиток фінансового ринку України потребує комплексного підходу для усунення зазначених вище причин. У сучасних реаліях фінансовий сектор працює в умовах прийнятої 2020 р. «Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року» [11], заходи

якої орієнтовані на реформування фінансового сектору завдяки фінансовим технологіям та з акцентом на інтеграцію до ЄС.

На нашу думку, якщо відбудеться реалізація хоча б якоїсь частки запланованих у цій Стратегії заходів, то фінансовий ринок повинен перейти на певний значно новий якісний рівень, проте невирішеним питанням залишається зростання конкурентоспроможності України на світовому фінансовому ринку. До прикладу, зменшення показників експорту фінансових послуг у 2,5 раза 2020 р., порівняно з 2015 р., зокрема страхових послуг, однозначно свідчить про значне зменшення світової конкурентоспроможності. З іншого боку, на сьогодні відбувається вжиття всіх санкційних заходів фінансового сектору, які, на думку урядовців, повинні зміцнити самих фінансових посередників, відповідно, результат цього може бути лише через певний час.

Залежно від вибраної спеціальності необхідно почати адаптацію вищої освіти, курсів підвищення кваліфікації, процес вивчення зарубіжного досвіду надання фінансових послуг. Обов'язково варто запровадити вивчення таких іноземних мов, які є офіційними мовами ООН (англійська, арабська, іспанська, китайська, російська і французька), а також сформувати підвищення кількості бюджетних місць на спеціальності міжнародних економічних відносин, фінансів, програмування, іноземних мов, які є базовими для міжнародного фінансового центру.

Паралельно з цим держава має слідувати спеціальній програмі щодо податкового стимулювання, зокрема стратегічних напрямів у вибраних центрах, що автоматично сконцентрує усіх відповідних фінансових посередників. У реаліях України досить важливо, щоб саме деклараційним способом заявлена державна стратегія відповідала реаліям.

До спеціальних заходів, що підвищать конкурентоспроможність вітчизняного фінансового ринку на світовому, можна віднести такі:

1. Підвищити загальну конкурентоспроможність країни завдяки змінам фінансових послуг відповідно до потреб бізнесу, впровадити фінансові

інновації, розширити види фінансових послуг. Для цього необхідним є створення агентства фінансових інновацій з наявністю експертів найвищого професіонального щабля, під час звернення до якого автоматично будуть вноситись корективи до законодавства щодо надання можливості запровадження окреслених фінансових інновацій у діяльність відповідного фінансового посередника [6].

2. Забезпечити доступність фінансових послуг та зрозумілість доступів до кредитів в Україні, що можна здійснити завдяки впровадженню онлайн-обслуговуванню як резидентів, так і нерезидентів.

3. Підвищити стійкість банків через забезпечення достатнього обсягу власного капіталу (за відсутності надлишкового); збалансованості структури активів та пасивів за строками і сумами; належного відповідного рівня рентабельності діяльності банку та його підтримки. Частково це легше зробити в економіці, саме що розвивається, а для України, на жаль, сьогодні ситуація ускладняється не досить сприятливою економічною ситуацією [15].

4. Поліпшити дію законних прав, що може бути здійснене завдяки удосконаленню законодавства щодо забезпечених угод, неплатоспроможності, фідуціарної передачі права власності на об’єкт, фінансового лізингу, дебіторської заборгованості та прямого переказу дебіторської заборгованості, угод з тимчасовим зберіганням права власності. Також необхідним є забезпечити ведення реєстрів фідуціарної передачі права власності на об’єкт, угод щодо фінансового лізингу, дебіторської заборгованості і прямого переказу дебіторської заборгованості, договорів з тимчасовим зберіганням права власності, які є вагомими для третіх осіб, заставного забезпечення [3].

Глибину кредитної інформації, згідно зі Стратегією [11], вже покращують, що має позитивно відобразитись на однойменному індексі, такі ж позитивні зрушення відслідковуються і за часткою дорослих, що зареєстровані в кредитному бюро, а також часткою дорослих, що внесені в кредитний реєстр.

Відповідно до джерела [4; 14] необхідно в кредитну інформацію в Україні внести такі дані:

– інформація фінансовим посередникам про фірми та приватні особи, які бажають взяти кредит;

– кредитна історія (як позитивна, так і негативна);

– дані про пов'язані компанії з фінансовими інститутами за останні два роки. Вартість інформації повинна бути нижчою за 1 % доходу на душу населення. Повинна забезпечуватись належна доступна інформація для самих позичальників про власну кредитну історію.

Банкоматно-термінальна система в Україні користується значним попитом, тому доцільним є розширення цього покриття, зокрема в сільській місцевості, або забезпечувати дистанційне та віртуальне обслуговування клієнтів віддалених місць. У сучасних реаліях України підвищення витратної частини бюджету родини, на жаль, досить важко фінансовим інституціям акумулювати національні депозитні кошти, тому стратегія оперування має зосереджуватись на іноземних ринках, що виступає певним виходом. Важливо також українським фінансовим посередникам і надалі працювати над іміджем надійності і формувати довіру, зокрема, до банківських установ.

На рівні держави влада повинна стимулювати соціально-економічне зростання в країні, що збільшить благополуччя населення, результатом чого зростатиме дохідна частина бюджету сім'ї. Важливим є проведення політики зменшення облікової ставки, а також оптимізації діяльності так, щоб отримати можливість підвищити ставку за депозитами [13].

Сьогодні Україна стала значно відкритою для іноземних фінансових посередників, що виявилось у збільшенні обсягів імпорту фінансових послуг, що позитивно впливає на конкурентоспроможність України на світовому фінансовому ринку [5]. Такий процес, на нашу думку, є доцільним. Весь час фінансові посередники повинні працювати над збільшенням власних активів, відповідно, вітчизняні компанії не є винятком.

Висновки. Фінансовий ринок є основним елементом сучасної економіки розвинених країн. Сам фінансовий ринок, його структурна складова відрізняється залежно від країни, проте його роль є значно важливою. Фінансовий ринок – це ринок, на якому продаються та купуються фінансові інструменти. На ньому формується ціна на фінансові активи, врівноважується попит та пропозиція на них. За допомогою ринку відбувається переміщення ресурсів від одних суб'єктів до інших та акумуляція активів.

Достатньо розвинений фінансовий ринок забезпечує майбутній розвиток національної економіки, адже економіка при ефективному фінансовому ринку насичується коштами як резидентів, так і нерезидентів. Є вигідним для всіх суб'єктів економічної діяльності, завдяки йому приватний бізнес може залучати на кращих умовах необхідні кошти та фінансування, активно залучає кошти в перспективні проєкти, що в майбутньому є продуктами з високою доданою вартістю, внаслідок капіталізації економіки державний уряд отримує більше коштів, фінансові посередники отримують власний прибуток під час обслуговування решти суб'єктів фінансового ринку, а населення отримує кращі умови для кредитування або ж альтернативні варіанти збереження та збільшення власних ресурсів.

На цьому етапі розвитку фінансового ринку України йому властиві значні розриви у розвитку окремих сегментів. Це зі свого боку призводить до фінансової дестабілізації на ринку. Фінансовий ринок України має значну кількість проблем, а тому потребує впровадження послідовних дій, що забезпечуватимуть його ефективний розвиток. Однією з ключових проблем є політична й економічна нестабільність, які насамперед перешкоджають його нормальному функціонуванню, а також призводять до зниження рівня довіри населення до ринку.

Фінансові технології автоматизують різні процеси у будь-якій сфері, підвищують інклюзивність (доступність) надаваних послуг не тільки у великих містах, а і в кожному куточку країни. Застосування дистанційних

каналів обслуговування клієнтів сприятиме скороченню витрат на оплату праці працівників та інші супутні витрати. Пандемічна криза стала ключовим рушієм змін для інвестицій у FinTech упродовж 2020–2021 рр., враховуючи прискорення тенденцій розвитку фінансових технологій.

Для підвищення розвитку FinTech на фінансовому ринку взагалі та підвищення рівень України зокрема на міжнародній арені доцільно поставити мету розвитку країни як світового фінансового центру з виділенням спеціалізації за основними двома напрямами, а саме: на операціях з цінними паперами, страхуванні міжнародних торгових потоків. Проте варто зауважити, що у процесі покращення підходів щодо функціонування фінансового ринку всі дії мають здійснювати органи державної влади, опираючись на досвід високорозвинених країн світу з урахуванням національних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/

2. Каталог фінтах-компаній України 2020. Українська асоціація фінтех та інноваційних компаній. URL: https://drive.google.com/file/d/1YxWMuhyGfxUIS8j7JOFRAcM_VU4

3. Doing Business 2018: Getting Credit – Legal Rights Questionnaire. 2018. URL: http://www.doingbusiness.org/~/media/WBG/DoingBusiness/Documents/Methodology/Survey-Instruments/DB18/DB18-Legal-Rights-Creationquestionnaireen.pdf?la=en

4. Литвин О. Нові підходи до шляхів підвищення ефективності банківської системи України. *Механізми забезпечення ефективності та конкурентоспроможності банківської системи та економіки України:* монографія / за заг. ред. д-р екон. наук Г. Т. Карчевої. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. С. 279–287.

5. Литвин О. Україна в системі міжнародних економічних відносин в умовах інституціоналізації та глобальної конвергенції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні зв'язки.* 2019. № 1 (49). С. 36–40.

6. Офіційний сайт Monobank. URL: https://www.monobank.ua/dashboard?lang=uk

7. Офіційний вебсайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua

8. Овчаренко В. Аналіз банківської галузі: конкурентна перевага банків, які впровадили FinTech в свою діяльність. 2019. URL: https://kse.ua/wpcontent/uploads/2019/04/BFE_Thesis_final_Ovcharenko-Valeriia.pdf

9. Pulse of FinTech H1'20. September 2020. URL: https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/09/pulseof-FinTechh12020.pdf

10. Pulse of FinTech H2'20. February 2021. URL: https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2021/02/pulse-of-fintech-h2-2020.pdf

11. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf

12. Україна втратила свої позиції у світовому рейтингу конкурентоспроможності. Вебсайт. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2021/10/9/652410/

13. Балицька М. В., Бровенко К. С. Фінансові технології як драйвер розвитку фінансових ринків. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. С. 59–65. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2021/11.pdf

14. Шевченко О. М. Світові тенденції розвитку ринку фінансових технологій та особливості його функціонування в Україні. *Ефективна економіка.* URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2021/88.pdf

15. Куликовський Я. Фінансовий ринок, фінансові інновації та стабільність сучасного фінансового ринку: кваліфікаційна робота. Національний університет «Києво-Могилянська академія». URL:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20380/Kulikovskyi_Bakalavrska_robota.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Reference

1. Analytical data on stock market development. *National Commission on Securities and Stock Market.* URL: https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/
2. Catalog of fintech companies of Ukraine 2020. Ukrainian Association of Fintech and Innovation Companies. URL: https://drive.google.com/file/d/1YxWMuhyGfxUIS8j7JOFRacM_VU4
3. Doing Business 2018: Getting Credit – Legal Rights Questionnaire. 2018. URL: http://www.doingbusiness.org/~/media/WBG/DoingBusiness/Documents/Methodology/Survey-Instruments/DB18/DB18-Legal-Rights-Creationquestionnaireen.pdf?la=en
4. Litvin O. (2019). New approaches to ways to increase the efficiency of the banking system of Ukraine. *Mechanisms for ensuring the efficiency and competitiveness of the banking system and the economy of Ukraine*, 279–287.
5. Litvin O. (2019). Ukraine in the system of international economic relations in the conditions of institutionalization and global convergence. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. International relations.* 1 (49). 36–40.
6. Official website of the Monobank. URL: https://www.monobank.ua/dashboard?lang=uk
7. Official website of the National Bank of Ukraine. URL: http://www.bank.gov.ua
8. Ovcharenko V. (2019). Banking industry analysis: the competitive advantage of banks, which implemented FinTech. URL: https://kse.ua/wpcontent/uploads/2019/04/BFE_Thesis_final_Ovcharenko-Valeriia.pdf
9. Pulse of FinTech H1'20. September 2020. URL: https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/09/pulseof-FinTechh12020.pdf

10. Pulse of FinTech H2'20. February 2021. URL: https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2021/02/pulse-of-fintech-h2-2020.pdf

11. Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf

12. Ukraine has lost its position in the world competitiveness ranking. URL: https://www.epravda.com.ua/ news/2021/10/9/652410/

13. Balytska M. V., Brovenko K. S. (2021). Finansovi tekhnolohii yak draiver rozvytku finansovykh rynkiv. *Investytsii: praktyka ta dosvid.* 9. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2021/11.pdf

14. Shevchenko O. M. (2021). Svitovi tendentsii rozvytku rynku finansovykh tekhnolohii ta osoblyvosti yoho funktsionuvannia v Ukraini. *Efektyvna ekonomika.* 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2021/88.pdf

15. Kulikovskyi Ya. Finansovyi rynok, finansovi innovatsii ta stabilnist suchasnoho finansovoho rynku: kvalifikatsiina robota. Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiia». *Fakultet ekonomichnykh nauk. Kafedra ekonomichnoi teorii.* URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20380/Kulikovskyi_Bakalavrska_robota.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Стаття надійшла до редколегії 29 липня 2022 року

УДК 336.221.264:338/2(477)
DOI 10.33244/2617-5940.1.2022.35-56

В. В. Мартиненко,
д-р екон. наук, доцент,
в.о. заступника директора Навчально-наукового інституту економічної безпеки та митної справи
e-mail: martynenkovv@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-9078-8345;
Ю. І. Мискін,
д-р екон. наук, доцент,
професор кафедри облікових технологій та бізнес-аналітики
e-mail: muskin@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-8160-3262;
О. М. Палюх,
канд. екон. наук,
головний спеціаліст відділу з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства фінансів України; доцент кафедри фіскального адміністрування (за сумісництвом),
Державний податковий університет
e-mail: palyuh86@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-9459-2187

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ: ФОРМУВАННЯ, ОЦІНЮВАННЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ

Податкове навантаження на економіку є індикатором ефективності податкової системи у контексті перерозподілу доходів у національній економіці. Метою дослідження є вдосконалення оцінки і прогнозування податкового навантаження на національну економіку України. Основними

методами дослідження є методи аналізу та синтезу, порівняльний аналіз, наукове абстрагування, регресійний аналіз, екстраполяція та трендовий аналіз, сценарний аналіз, графічний метод тощо. Запропоновано методику оцінки податкового навантаження на національну економіку. Реалізовано моделювання залежності податкових надходжень зведеного бюджету (прямий зв'язок за лінійною функцією) і єдиного соціального внеску (прямий зв'язок за степеневою функцією) від впливу динаміки ВВП у фактичних цінах. Розроблено песимістичний, реалістичний і оптимістичний сценарії прогнозу податкового навантаження на економіку України. Доведено, що станом на кінець 2020 року третина доходів у національній економіці України перерозподіляється через податково-бюджетну систему, натомість як 2004 року податкове навантаження складало лише четверту частину ВВП. Установлено, що найближчих 5 років загальне податкове навантаження на національну економіку залишиться на рівні 2020 року (+0,2 % залежно від сценарію прогнозу).

Ключові слова: *податкове навантаження, оподаткування, єдиний соціальний внесок, національна економіка.*

JEL: E47, E62, H22, H55, H61.

V. V. Martynenko, Y. I. Myskin, O. M. Paliukh. The Tax Burden on the Ukrainian Economy: Formation, Assessment and Forecasting

The tax burden on the economy is an indicator of the efficiency of the tax system in the context of income redistribution in the national economy. The aim of the study is to improve the assessment and forecasting of the tax burden on the national economy of Ukraine. The main research methods are analysis and synthesis, comparative analysis, scientific abstraction, regression analysis, extrapolation and trend analysis, scenario analysis, and the graphical method. A methodology for assessing the tax burden on the national economy is proposed. A simulation of the dependence of consolidated budget tax revenues (direct relationship by linear function) and unified social contribution (direct relationship

by power function) on the impact of GDP dynamics at actual prices was carried out. Pessimistic, realistic and optimistic scenarios for the tax burden on the Ukrainian economy have been developed. It has been shown that by the end of 2020 one-third of the revenues of Ukraine's national economy are redistributed through the fiscal system, whereas in 2004 the tax burden was only one-fourth of GDP. It is established that the total tax burden on the national economy will remain at 2020 levels over the next 5 years (+0.2 %, depending on the projection scenario).

Key words: *tax burden, taxation, unified social tax, national economy.*

Метою дослідження є вдосконалення оцінки і прогнозування податкового навантаження на національну економіку України.

Постановка проблеми. В умовах макроекономічної нестабільності, спричиненої загостренням боргових проблем і пандемією коронавірусу, формування, оцінка і прогнозування податкового навантаження на національну економіку набуває особливої актуальності, оскільки її результати, з одного боку, репрезентують ефективність податкової системи, а з іншого – рівень розподілу і перерозподілу доходів у національній економіці. Також податкове навантаження повинне виконувати і стимулюючу функцію, в основі якої лежить ефект від встановлення оптимальних податкових ставок, коли тіньовому бізнесу стане більш вигідно легалізуватися, ніж перебувати у підпіллі.

Дослідженням тенденцій динаміки ефективності податкової системи України передбачено формування й оцінка рівня загального податкового навантаження на національну економіку, а також його прогнозування шляхом розробки сценаріїв прогнозу на основі екстраполяції валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) у фактичних цінах і моделювання його впливу на податкові надходження Зведеного бюджету України та сплаченого єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальним

методологічним основам оцінки загального податкового навантаження на економіку на макро- та мікрорівні присвячено праці таких учених, як: С. Шпенгель, В. Зінн і К. Фінке (2011), які провели порівняльний аналіз режимів корпоративного оподаткування на основі фактичного середнього податкового навантаження в чотирьох важливих азійських країн – Китаї, Індії, Японії та Сінгапурі (Spengel, Li, Zinn, & Finke, 2011); А. Тіварі (2012) рекомендував уряду скоригувати податкове навантаження, вносячи зміни до поточних надходжень, особистого поточного податку, податків на виробництво та імпорт та податки на корпоративні доходи (Tiwari, 2021); Т. Риєвайова, А. Коварова і А. Пршиварата (2018) розглянули податкове навантаження доходів працівників і довели, що податкові надходження та внески до системи соціального страхування є важливим джерелом державних надходжень, а також інструментом, що впливає на політику зайнятості (Rievajová, Kovárová, & Přívara, 2018); З. Конопкова (2021), дослідивши податкове навантаження на економіку Словаччини, довела, що найбільший вплив чинять податки з доходів фізичних осіб, потім податки з доходів юридичних, податки на майно та інші податки на споживання (акцизи) (Konôpková, 2021); К. Рудий (2021), досліджуючи циклічність податкового навантаження, довів, що держава надає перевагу монетарним і бюджетним, а не податковим інструментам у період виборів (Rudy, 2021); О. Вацлавський і А. Іванова (2021) дослідили податковий вплив на економічну діяльність суб'єктів підприємництва за умов використання інформаційних технологій та визначили шляхи оптимізації податкового навантаження у розрізі забезпечення ефективної діяльності суб'єктів господарювання (Vatslavskyi, & Ivanova, 2021). В основу дослідження також покладені попередні праці автора (Martynenko, 2019a; Martynenko, 2019b; Martynenko, 2019c). Отже, проблема оцінки рівня податкового навантаження на економіку не втрачає своєї актуальності, а тому потребує розв'язання і в розвинених країнах, і у країнах, що розвиваються, зокрема і в Україні. Проте вченими-економістами проблеми формування, оцінювання та прогнозування податкового

навантаження на національну економіку ще недостатньо опрацьовані.

Основна мета дослідження полягає у формуванні методичного забезпечення оцінки й прогнозуванні рівня загального податкового навантаження на національну економіку в Україні.

Методи дослідження. Податкове навантаження (у деяких наукових джерелах вживається термін «податковий тиск» або «податковий тягар») на економіку є показником, що кількісно характеризує стан податкової системи держави. Його варто використовувати як для аналізу тенденцій розвитку податкової системи, так і в міжнародних порівняннях. Також цей показник є індикатором перерозподілу доходів у національній економіці.

Виклад основного матеріалу. Дослідження процесів формування, оцінювання та прогнозування податкового навантаження на економіку України проводиться шляхом послідовної реалізації таких етапів:

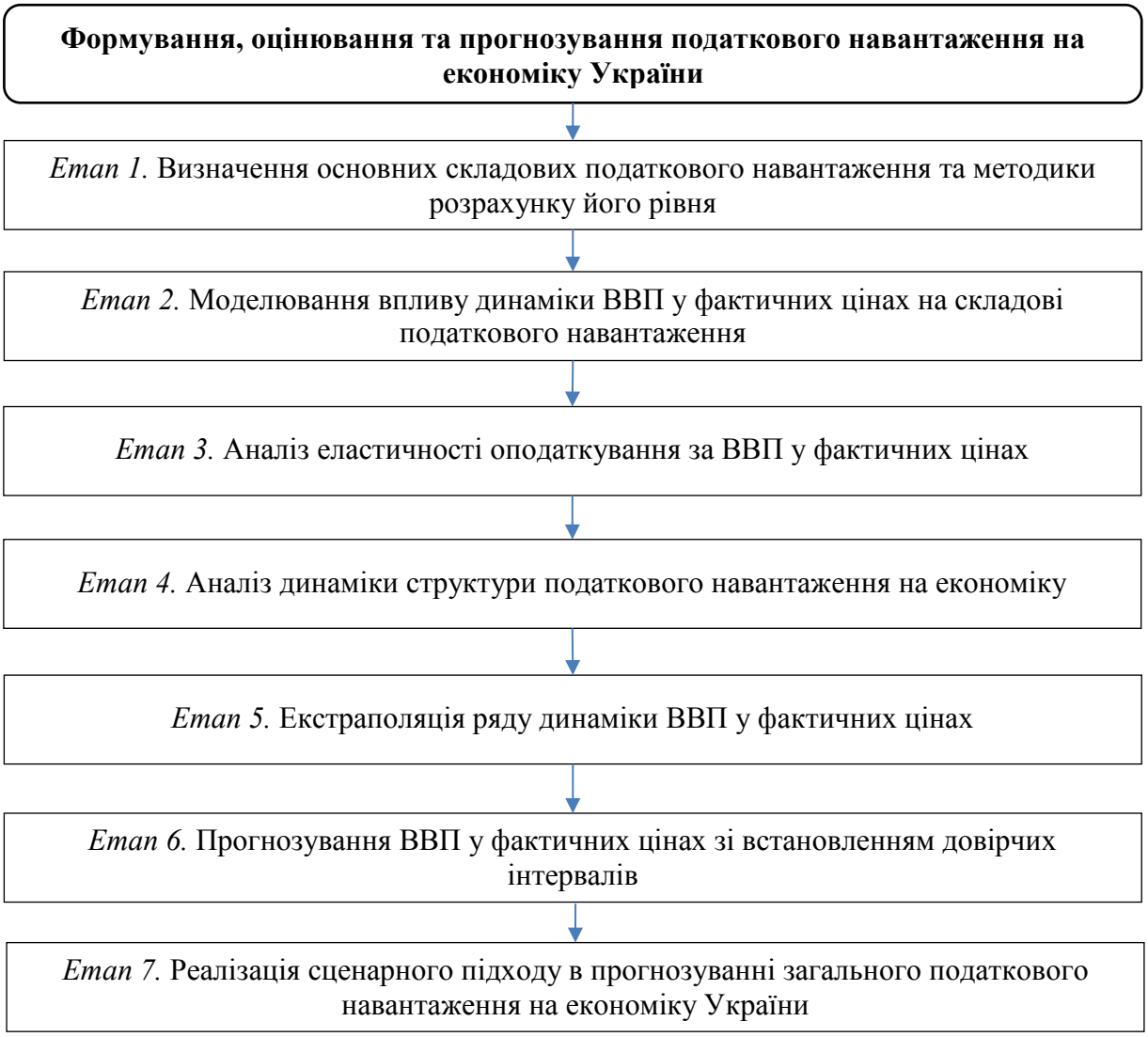

Рис. 1. Послідовність формування, оцінювання та прогнозування податкового навантаження на економіку України

Джерело: авторська розробка.

Запропонована на рис. 1 послідовність формування, оцінювання та прогнозування податкового навантаження на економіку України потребує реалізації насамперед у частині методичного забезпечення: рівня податкового навантаження на економіку, еластичності оподаткування за ВВП у фактичних цінах, екстраполяції, трендового та сценарного аналізу тощо.

Податкове навантаження на національну економіку (*TB*) розуміємо як процентне відношення сумарного обсягу всіх податкових надходжень до зведеного бюджету (*TR*) і єдиного соціального внеску (*ST*) до ВВП у фактичних цінах (*GDP*):

$$TB = [(TR + ST) / GDP] \cdot 100\ \%, \quad (1)$$

де $0 \leq \text{ТВ} \leq 100$ %.

Єдиний соціальний внесок включено до формули розрахунку податкового навантаження з огляду на методику рейтингу сприятливості умов для сплати податків Paying Taxes. Оскільки, відповідно до цієї методики, в розрахунок загальної ставки податків і внесків на мікрорівні було включено: податок на прибуток підприємств, соціальні внески і податки на працю, сплачені роботодавцями, податки на власність, податки з обороту, місцеві податки і збори, податки на транспортні засоби тощо (PwC, 2021).

Аналогічно, разом з обсягом податкових надходжень до зведеного бюджету, до формули оцінки фіскального впливу податкового навантаження на економіку України включено обсяг надходжень від єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування має всі ознаки непрямого податку (нараховується на заробітну плату, включається у собівартість і, відповідно, у ціну продукції), але, згідно з чинним законодавством, у систему оподаткування він не входить.

Також варто зазначити, що, як і податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування має ту саму базу оподаткування, що може свідчити про подвійне оподаткування доходів фізичних осіб – по-перше, платником цього податку є отримувач доходу, по-друге – роботодавець. Проте між вказаними податками суттєвою відмінністю є цільове призначення єдиного соціального внеску – загальнообов'язкове державне соціальне страхування, тобто відшкодування отримує застрахована особа лише у випадку настання страхового випадку – тимчасової втрати працездатності, виходу на пенсію, безробіття, професійного захворювання тощо. Надходження від єдиного соціального внеску при цьому не включаються до складу доходів Державного бюджету України (Martynenko, 2018, p. 415).

Прогнозування податкового навантаження на економіку є двоетапним. Спочатку досліджується взаємозв'язок між ВВП у фактичних цінах і складовими податкового навантаження і розраховується коефіцієнт еластичності оподаткування (E^T_Y):

$$E^T_Y = \%\Delta T / \%\Delta Y, \qquad (2)$$

де $\%\Delta T$ – темп приросту податкових надходжень до зведеного бюджету та/або єдиного соціального внеску за досліджуваний період, %;

$\%\Delta Y$ – темп приросту ВВП у фактичних цінах за досліджуваний період, %.

Далі проводиться екстраполяція ряду динаміки значень ВВП у фактичних цінах із встановленням інтервалів довіри за такою послідовністю (рис. 2).

Екстраполяція ряду динаміки є найбільш популярним методом прогнозування, оскільки не передбачає проведення експертних процедур, а використовує виключно математичні прийоми. Проте вона базується на ретроспективному аналізі, тобто у методику прогнозування закладається постулат, що в майбутньому нічого нового не відбуватиметься, крім продовження тенденцій, які мали місце у попередніх періодах. Іншими словами, визначається загальна тенденція розвитку (динаміки) досліджуваного показника, формалізується за допомогою лінії тренду і переноситься на майбутні періоди. Проте для врахування непередбачуваних подій, що можуть вплинути як на суттєве зростання, так і на зменшення показника, встановлюються два довірчих інтервали – верхній і нижній. Верхній довірчий інтервал містить щорічні ймовірні найбільші значення показника, нижній довірчий інтервал містить щорічні ймовірні найменші значення показника у прогнозному періоді. На основі лінії тренду розробляється реалістичний сценарій, на основі верхнього довірчого інтервалу – оптимістичний, на основі нижнього довірчого інтервалу – песимістичний. Тому екстраполяцію можна вважати цілком прийнятною для використання під час прогнозування в економічних дослідженнях.

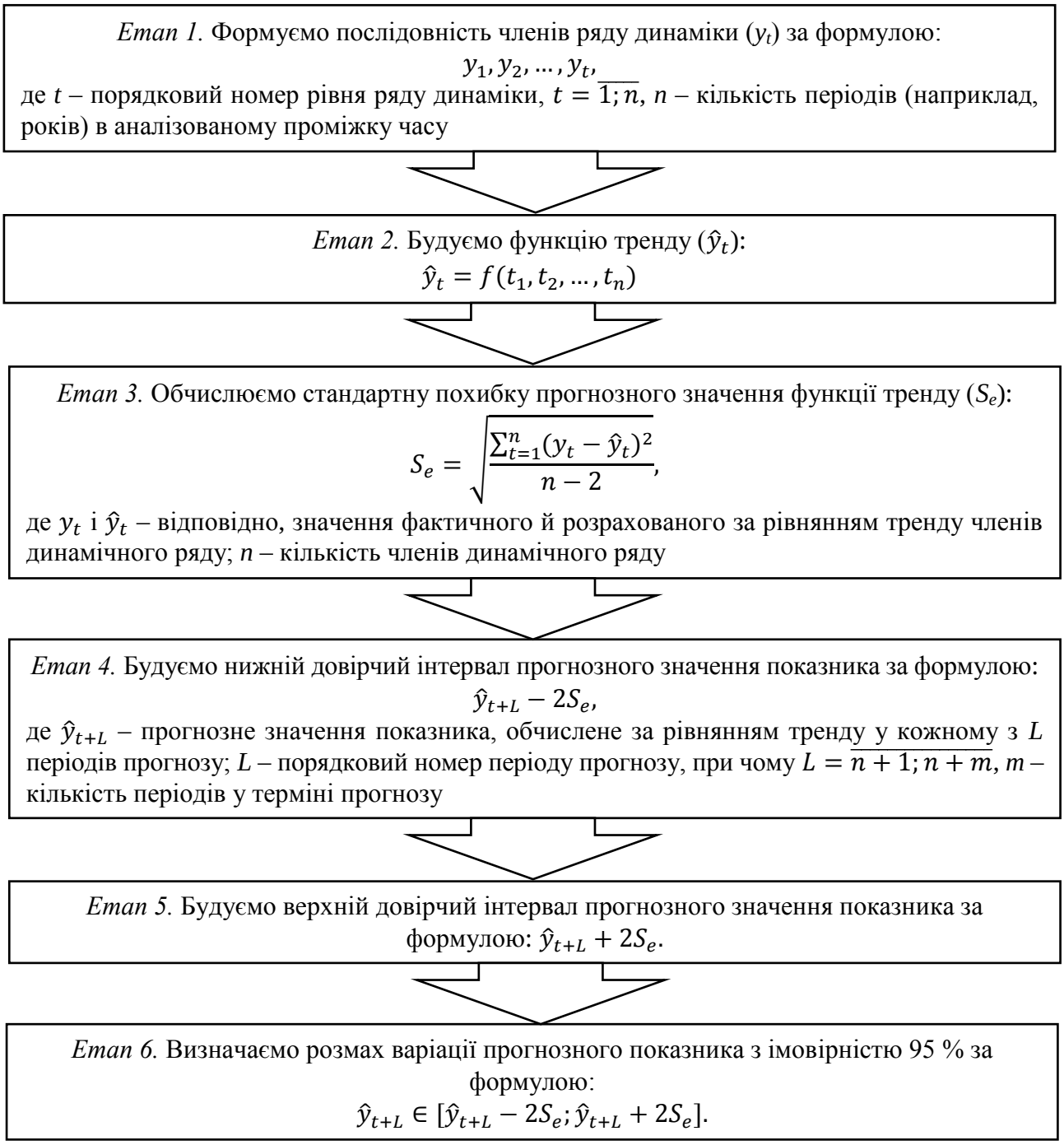

Рис. 2. Послідовність реалізації етапів екстраполяції ряду динаміки

Джерело: сформовано за даними, наведеними у (Nakonechnyi, Tereshchenko, & Romaniuk, 2004; Moore, & Weatherford, 2004; Martynenko, 2019 с).

На заключному етапі визначаються прогнозні обсяги податкових надходжень і єдиного соціального внеску за формулами їх взаємозв'язку з ВВП у фактичних цінах і його прогнозними значеннями, одержаними за алгоритмом, наведеним на рис. 2, а на основі формули 1) визначаються

прогнозні рівні податкового навантаження на економіку за кожного сценарію – песимістичного, реалістичного та оптимістичного.

Теорія / розрахунки / обговорення. Складовими податкового навантаження є податкові надходження до зведеного бюджету і єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та ВВП у фактичних цінах (формула 1).

Проведемо аналіз структури податкових надходжень до зведеного бюджету України за 2004–2020 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних податкових надходжень до Зведеного бюджету України (млн грн)

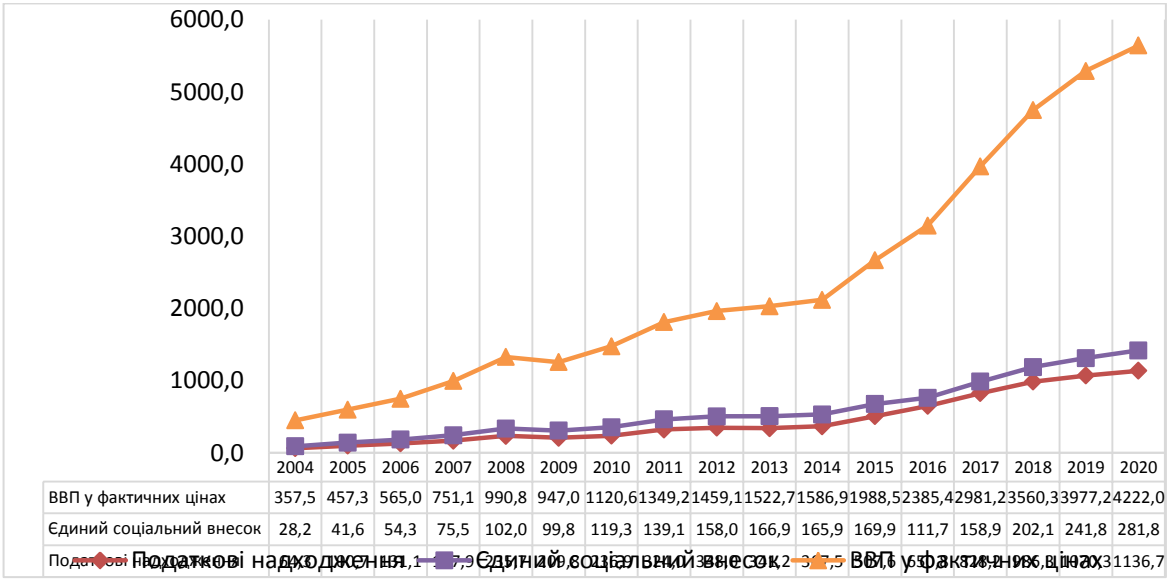
Роки	Податок на додану вартість	Акцизний податок	Ввізне мито	Податок на доходи фізичних осіб	Податок на прибуток підприємств	Місцеві податки і збори	Плата за користування надрами	Інші податки та збори	Усього
2004	14 807	6 704	4 015	13 213	16 162	555	274	8 550	64 280
2005	33 804	7 945	6 007	17 325	23 464	598	388	11 217	100 748
2006	50 397	8 608	6 973	22 791	26 172	642	556	14 967	131 106
2007	59 383	10 568	9 589	34 782	34 407	730	591	17 899	167 949
2008	92 082	12 783	11 933	45 896	47 857	820	1 190	23 119	235 680
2009	84 597	21 624	6 329	44 485	33 048	809	1 335	17 562	209 789
2010	86 316	28 316	8 556	51 029	40 359	819	1 481	20 025	236 901
2011	130 094	33 919	10 463	60 225	55 097	2 550	2 684	28 959	323 991
2012	138 827	38 429	12 986	68 092	55 793	5 457	3 272	25 130	347 986
2013	128 269	36 668	13 265	72 151	54 994	7 314	14 225	14 279	341 165
2014	139 024	45 100	12 389	75 203	40 202	8 055	33 597	13 942	367 512
2015	178 453	70 795	39 881	99 983	39 053	27 041	38 008	14 422	507 636
2016	235 506	101 751	20 001	138 782	60 223	42 261	40 781	11 477	650 782
2017	313 980	121 449	23 898	185 686	73 397	53 282	44 979	11 488	828 159
2018	374 508	126 758	26 560	229 901	106 182	61 026	50 087	11 327	986 349
2019	378 690	130 753	29 855	275 459	117 317	73 575	52 025	12 648	1 070 322
2020	400 600	146 681	30 203	295 107	118 471	75 686	57 112	12 827	1 136 687

Джерело: сформовано за даними, наведеними у (CASE Ukraine, 2021).

З даних, наведених у табл. 1, видно, що сукупні податкові надходження до Зведеного бюджету 2020 року, порівняно з 2004 роком, збільшилися у 17,7 раза, сягнувши 1 136,7 млрд грн. Також сукупні податкові надходження до

бюджету щорічно зростали у середньому на 19,7 %. Середньорічна динаміка основних видів податкових надходжень до зведеного бюджету така: плата за користування надрами – +39,6 %; місцеві податки і збори – +36 %; податок на додану вартість – +22,9 %; податок на доходи фізичних осіб – +21,4 %; акцизний податок – +21,3 %; ввізне мито – +13,4 %; податок на прибуток підприємств – +13,3 %.

Загальну динаміку складових податкового навантаження на економіку України за 2004–2020 рр., згідно з формулою 1), наведено на рис. 3.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ВВП у фактичних цінах	357,5	457,3	565,0	751,1	990,8	947,0	1120,6	1349,2	1459,1	1522,7	1586,9	1988,5	2385,4	2981,2	3560,3	3977,2	4222,0
Єдиний соціальний внесок	28,2	41,6	54,3	75,5	102,0	99,8	119,3	139,1	158,0	166,9	165,9	169,9	111,7	158,9	202,1	241,8	281,8
Податкові надходження	111,1	147,9	183,2	243,2	321,5	307,1	363,4	437,8	473,5	494,2	514,9	645,2	774,0	967,6	1155,6	1290,8	1370,1

Рис. 3. Динаміка складових податкового навантаження України (млрд грн)

Джерело: сформовано автором за даними, наведеними у (CASE Ukraine, 2021; State Statistics Service of Ukraine, 2021b).

З даних, наведених на рис. 3, видно, що сумарний обсяг податкових надходжень до Зведеного бюджету за 2004–2020 рр. збільшився у 17,7 разів. Разом з тим обсяг єдиного соціального внеску збільшився всього у 10 разів, що може свідчити про значно нижчі темпи зростання доходів фізичних осіб порівняно з іншими базами оподаткування. Частка єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у структурі податкового навантаження 2004 року становила 30,5 % і за досліджуваний

період скоротилася на 10,6 %, сягнувши максимального значення 33,5 % 2010 року, а мінімального 14,7 % – 2016 року, коли ставку було знижено з 34,7 до 22 %. За вказаний період ВВП у фактичних цінах збільшився у 15,3 раза, проте залишається невирішеним питання ролі податкового навантаження в економіці – чи воно прискорює (стимулює) економічне зростання, чи воно сповільнює економічний розвиток. Процес оподаткування виступає механізмом перерозподілу доходів у економіці, тому його ключова роль – це забезпечення виконання державою своїх функцій. Якщо вважати, що динаміка державного доходу у формі надходжень від оподаткування залежить від динаміки тенденцій ВВП, то можна побудувати парні регресійні моделі впливу ВВП на обсяги податкових надходжень до зведеного бюджету та на обсяг єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (рис. 4).

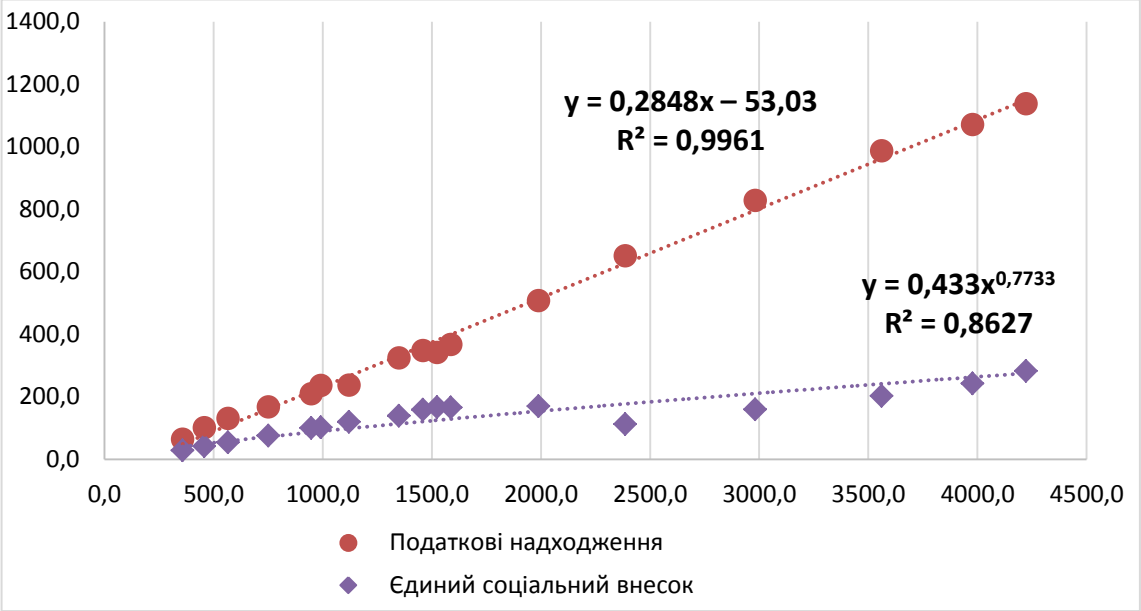

Рис. 4. Вплив динаміки ВВП на обсяги податкових надходжень до Зведеного бюджету України та єдиного соціального внеску (млрд грн)

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними на рис. 3 з використанням функціоналу Excel.

З даних рис. 4 видно, що між динамікою ВВП у фактичних цінах та обсягами податкових надходжень Зведеного бюджету присутній прямий

зв’язок високої щільності, представлений лінійною функцією, а між динамікою ВВП у фактичних цінах і обсягами єдиного соціального внеску наявний прямий зв’язок високої щільності, який формалізує степенева функція, при цьому:

– з достовірністю 99,6 % збільшується річний обсяг податкових надходжень до бюджету на 0,28 млрд грн під час зростання ВВП на 1 млрд грн за рік;

– річний обсяг єдиного соціального внеску може зрости на 0,77 % з достовірністю 86,3 % у разі збільшення обсягу ВВП у фактичних цінах на 1 % за рік.

Узагальнюючи вплив ВВП на оподаткування, з використанням формули 2), розрахуємо коефіцієнти еластичності оподаткування складових податкового навантаження за 2004–2020 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка еластичності оподаткування в Україні за 2004–2020 рр.

Рік	**Темп приросту показника, %:**			**Еластичність податкових надходжень**	**Еластичність єдиного соціального внеску**	**Загальна еластичність оподаткування**
	податкових надходжень	єдиного соціального внеску	ВВП у фактичних цінах			
2005	56,7	47,6	27,9	2,03	1,70	1,93
2006	30,1	30,5	23,5	1,28	1,30	1,28
2007	28,1	39,1	32,9	0,85	1,19	0,95
2008	40,3	35,0	31,9	1,26	1,10	1,21
2009	–11,0	–2,1	–4,4	2,49	0,47	1,88
2010	12,9	19,6	18,3	0,71	1,07	0,82
2011	36,8	16,5	20,4	1,80	0,81	1,47
2012	7,4	13,6	8,1	0,91	1,67	1,14
2013	–2,0	5,6	4,4	–0,45	1,29	0,09
2014	7,7	–0,6	4,2	1,83	–0,13	1,19
2015	38,1	2,4	25,3	1,51	0,09	1,07
2016	28,2	–34,2	20,0	1,41	–1,72	0,63
2017	27,3	42,3	25,0	1,09	1,69	1,18
2018	19,1	27,2	19,4	0,98	1,40	1,05
2019	8,5	19,6	11,7	0,73	1,68	0,89
2020	6,2	16,5	6,2	1,01	2,69	1,32
2004–2020	1668,3	899,8	1080,8	1,54	0,83	1,33

Джерело: сформовано та проведено розрахунки даними, наведеними у (CASE Ukraine, 2021; State Statistics Service of Ukraine, 2021b).

З даних табл. 2 видно, що за 2004–2020 рр. податкові надходження до Зведеного бюджету були еластичними, оскільки зростання ВВП у фактичних цінах на 1 % за досліджуваний період спричиняло збільшення обсягів податкових надходжень до бюджету на 1,54 %. Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування був нееластичним, оскільки зростання ВВП у фактичних цінах на 1 % за досліджуваний період спричиняло збільшення його обсягів лише на 0,83 %. Якщо ж аналізувати щорічні значення еластичності складових податкового навантаження, то варто зазначити, що тільки 2005, 2006, 2008 і 2020 рр. усі вони були еластичними. При цьому еластичність податкових надходжень до Зведеного бюджету була зафіксована 10 разів, єдиного соціального внеску – 11 разів, а загальна еластичність оподаткування – також 11 разів.

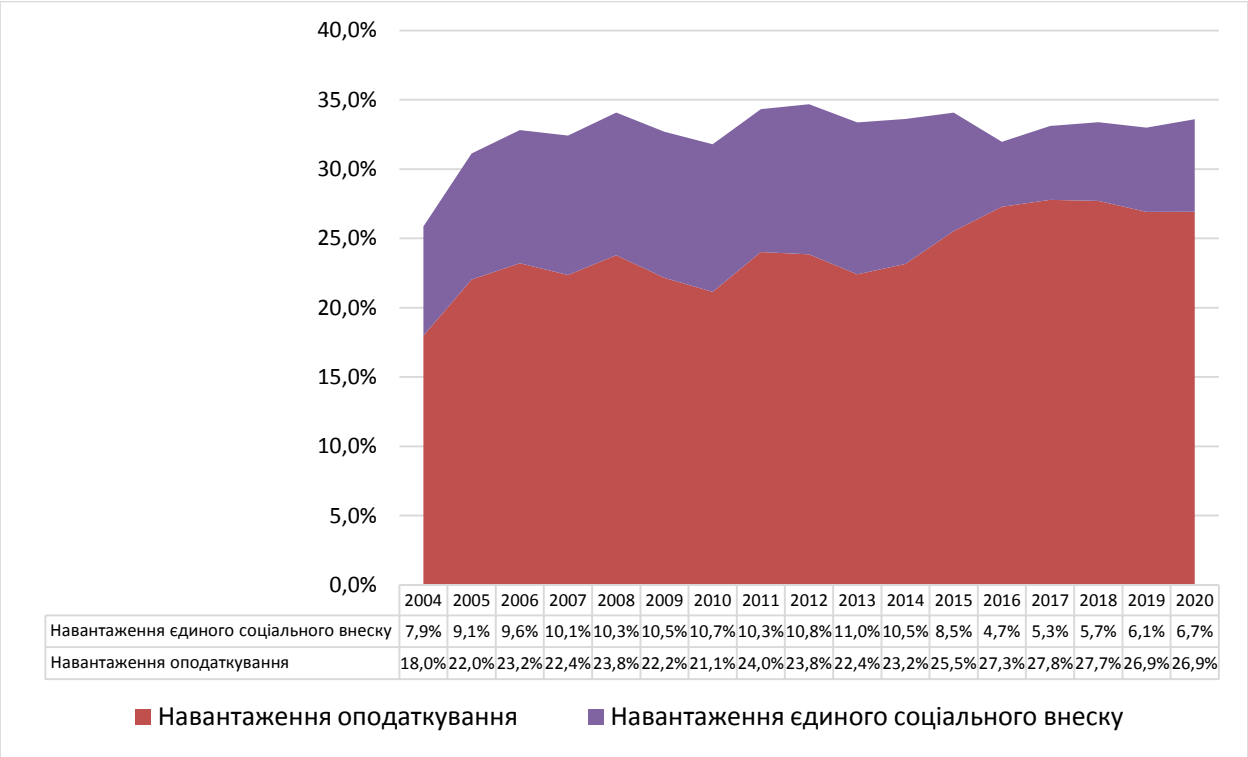
Отже, оподаткування в Україні за 2004–2020 рр. було еластичним за ВВП, оскільки зростання ВВП у фактичних цінах на 1 % спричиняло зростання податкового доходу і єдиного соціального внеску на 1,33 %.

Щоб оцінити загальне податкове навантаження на економіку України, спочатку проведемо аналіз динаміки його складових:

– навантаження оподаткування – відношення обсягу податкових надходжень до Зведеного бюджету до ВВП у фактичних цінах;

– навантаження єдиного соціального внеску – відношення обсягу надходжень від єдиного соціального внеску до ВВП у фактичних цінах (рис. 5).

З даних рис. 5 видно, що впродовж досліджуваного періоду в структурі податкового навантаження на національну економіку відбулися суттєві трансформації. Так, загальне податкове навантаження на національну економіку 2020 року, порівняно з 2004 роком, збільшилося на 7,2 %, а навантаження єдиного соціального внеску скоротилося на 1,2 %.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Навантаження єдиного соціального внеску	7,9%	9,1%	9,6%	10,1%	10,3%	10,5%	10,7%	10,3%	10,8%	11,0%	10,5%	8,5%	4,7%	5,3%	5,7%	6,1%	6,7%
Навантаження оподаткування	18,0%	22,0%	23,2%	22,4%	23,8%	22,2%	21,1%	24,0%	23,8%	22,4%	23,2%	25,5%	27,3%	27,8%	27,7%	26,9%	26,9%

Рис. 5. Динаміка структури податкового навантаження на національну економіку України у 2004–2020 рр. (%)

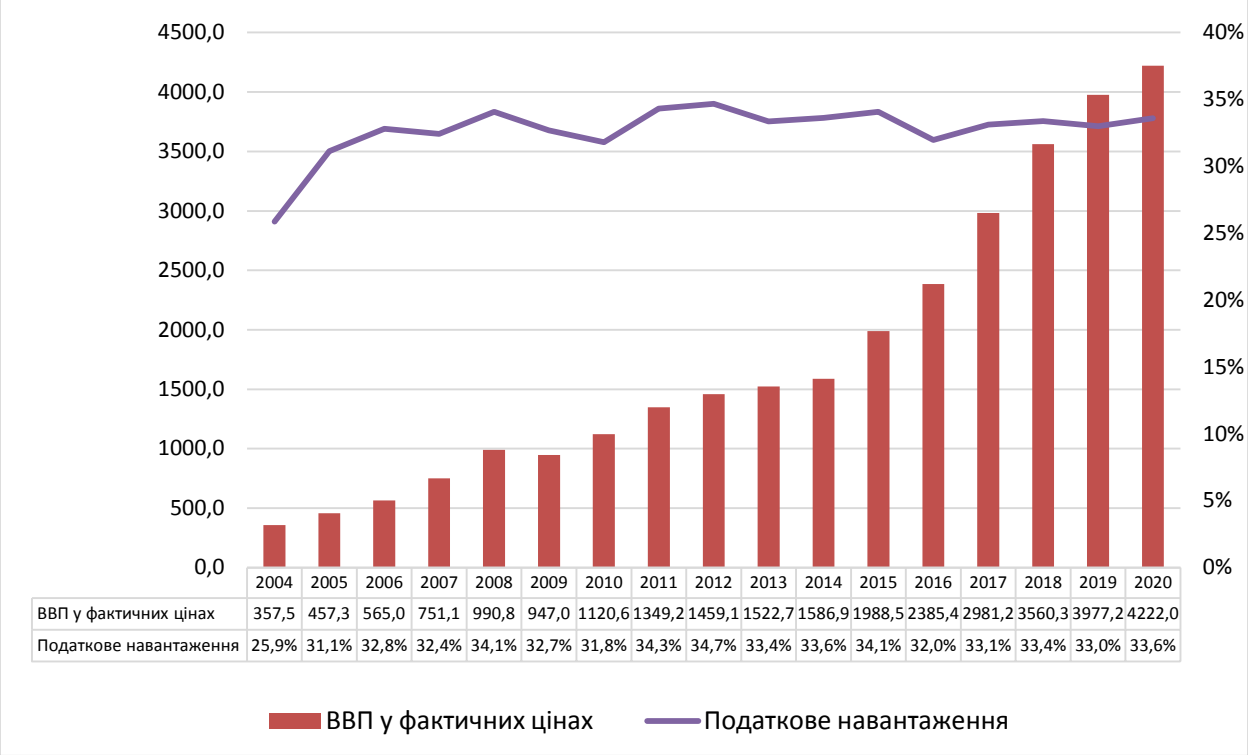
Джерело: сформовано і проведено розрахунки за даними, наведеними у (CASE Ukraine, 2021).

При цьому варто зазначити, що 2004 року переважаючим був вплив оподаткування – 18 % і 7,9 % єдиного соціального внеску (разом 25,9 %). Натомість 2020 року вже частка оподаткування у податковому навантаженні на економіку щороку зростала і становила 26,9 %, сягнувши свого максимального рівня 27,8 % 2017 р. і низьких 5,3 % єдиного соціального внеску (разом 33,1 %). Найменший же рівень єдиного соціального внеску 4,7 % зафіксовано 2016 р., а найбільший – 11 % 2013 р.

Такі суттєві зміни відбулися насамперед через установлення 22 % ставки єдиного соціального внеску, підвищення мінімальної заробітної плати удвічі (3,2 тис грн), починаючи з початку 2017 року, 3 723 грн з початку 2018 року, 5 000 грн з 1 вересня 2020 року, а також примусу сплати ПДВ сільськогосподарськими виробниками на початок 2016 року. Іншим фактором посилення тягаря непрямого оподаткування на економіку можна

вважати прискорення інфляційних процесів (148,7 % у 2015 році, 113,0 % у 2016 році, 114,4 % у 2017 році (State Statistics Service of Ukraine, 2021a), що призвело до загального зростання цін на товари, роботи, послуги.

Порівняльну динаміку податкового навантаження на національну економіку та ВВП у фактичних цінах ілюструє рис. 6.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ВВП у фактичних цінах	357,5	457,3	565,0	751,1	990,8	947,0	1120,6	1349,2	1459,1	1522,7	1586,9	1988,5	2385,4	2981,2	3560,3	3977,2	4222,0
Податкове навантаження	25,9%	31,1%	32,8%	32,4%	34,1%	32,7%	31,8%	34,3%	34,7%	33,4%	33,6%	34,1%	32,0%	33,1%	33,4%	33,0%	33,6%

Рис. 6. Динаміка ВВП у фактичних цінах (млрд грн) та загального податкового навантаження на національну економіку в Україні (%)

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у табл. 1 і рис. 1.

Як видно з даних рис. 6, загальне податкове навантаження збільшилося з 25,9 % ВВП або 92,5 млрд грн (абсолютний мінімум аналізованого періоду) 2004 року до 33,6 % ВВП або 1 418,4 млрд грн 2020 року, сягнувши максимального значення 34,7 % ВВП 2012 року. Тобто можна зробити висновок, що близько третини номінального ВВП України перерозподіляється в національній економіці через податково-бюджетну систему.

На завершення дослідження, використовуючи формули, наведені на рис. 4, із застосуванням методу екстраполяції рядів динаміки (рис. 2), було проведено екстраполяцію ряду динаміки ВВП у фактичних цінах (рис. 7) і реалізовано сценарний підхід у прогнозуванні загального податкового навантаження на економіку, результати якого відображені у табл. 3.

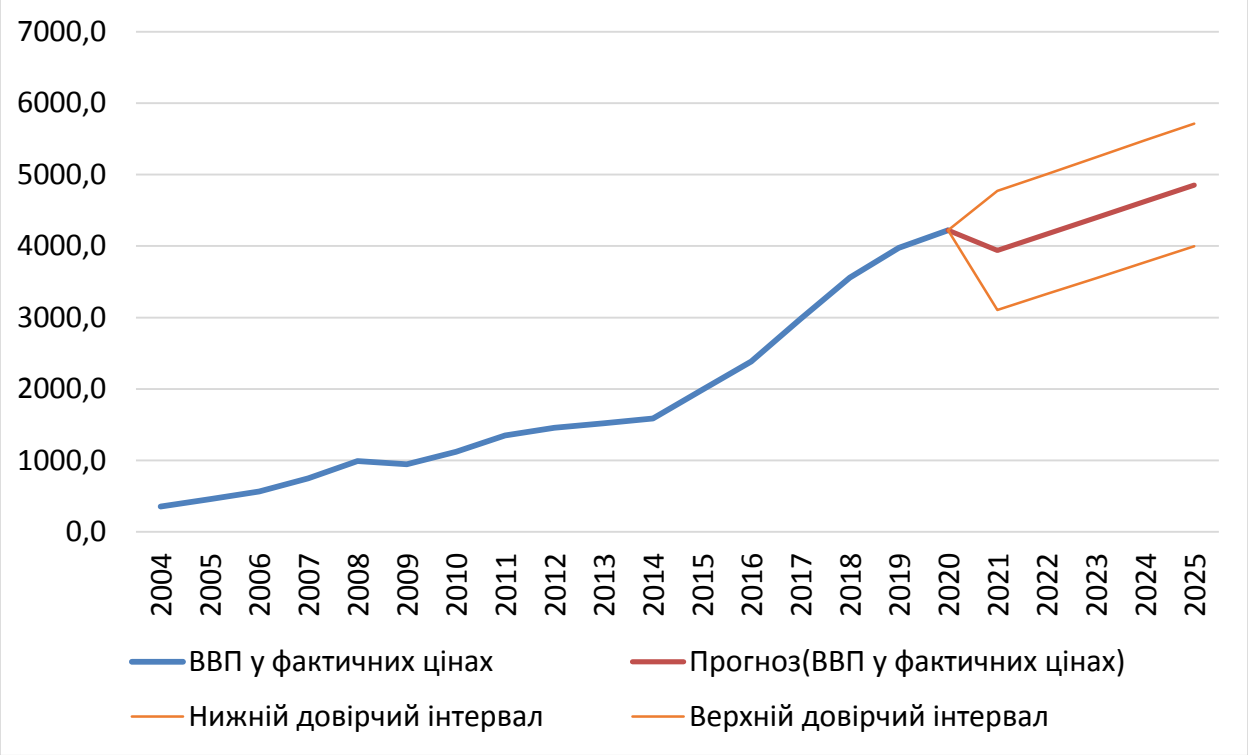

Рис. 7. Екстраполяція ряду динаміки ВВП у фактичних цінах (млрд. грн)

Джерело: власні розрахунки автора за даними, наведеними на рис. 2 і 3, з використанням функціоналу Excel.

Таблиця 3

Сценарії прогнозу загального податкового навантаження на економіку України

Найменування показника	Прогнозні сценарії	2021	2022	2023	2024	2025
1	2	3	4	5	6	7
1. Сумарні податкові надходження до Зведеного бюджету України, млрд грн	Песимістичний	831,7	895,0	958,3	1021,6	1084,9
	Реалістичний	1068,8	1134,0	1199,3	1264,5	1329,8
	Оптимістичний	1305,9	1373,1	1440,2	1507,4	1574,6

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7
2. Обсяг єдиного соціального внеску, млрд грн	Песимістичний	217,3	229,2	241,0	252,6	264,0
	Реалістичний	261,1	272,8	284,3	295,7	306,9
	Оптимістичний	302,8	314,3	325,7	337,0	348,2
3. ВВП у фактичних цінах, млрд грн	Песимістичний	3106,4	3328,8	3551,1	3773,4	3995,6
	Реалістичний	3939,0	4168,1	4397,1	4626,2	4855,3
	Оптимістичний	4771,6	5007,4	5243,2	5479,1	5715,0
4. Загальне податкове навантаження на національну економіку, %	Песимістичний	33,8	33,8	33,8	33,8	33,8
	Реалістичний	33,8	33,8	33,7	33,7	33,7
	Оптимістичний	33,7	33,7	33,7	33,7	33,6

Джерело: власні розрахунки автора за даними, наведеними на рис. 2 і 7.

З даних, наведених у табл. 3, видно, що, згідно з песимістичним сценарієм, у найближчі 5 років рівень загального податкового навантаження економіки України може зрости на 0,2 %, склавши 33,8 % на кінець 2025 року. Відповідно до реалістичного сценарію досліджуваний показник може становити 33,7 %, збільшившись на 0,1 % порівняно з 2020 роком. За оптимістичним сценарієм – 33,6 % на рівні 2020 року. При цьому коефіцієнт еластичності оподаткування знижується з 1,33 до 1 не залежно від прогнозного сценарію, тобто еластичність оподаткування за ВВП у фактичних цінах стає одиничною – зростання ВВП на 1 % призводить до збільшення обсягу податкових надходжень до зведеного бюджету і єдиного соціального внеску на 1 %. Підвищення рівня еластичності оподаткування за ВВП можливе у випадку прискорення динаміки податкових надходжень і єдиного соціального внеску, порівняно з динамікою ВВП, а це можливо у випадку подолання кризових процесів, спричинених пандемією COVID–19 та скорочення рівня тінізації економіки.

Висновки. Отже, результати формування, оцінки та прогнозування рівня загального податкового навантаження на національну економіку України дозволяють зробити наступні висновки: по-перше, доведено, що рівень податкове навантаження є відношенням суми податкових надходжень зведеного бюджету та єдиного соціального внеску до ВВП у фактичних цінах; по-друге, станом на кінець 2020 року третина доходів у національній

економіці перерозподіляється через податково-бюджетну систему, натомість як 2004 року податкове навантаження становило лише четверту частину ВВП у фактичних цінах; по-третє, 2020 року, порівняно з 2004 роком, навантаження оподаткування посилилося на +8,9 %, а навантаження єдиного соціального внеску послабилося на –1,2 %; по-четверте, упродовж найближчих 5 років загальне податкове навантаження на національну економіку залишиться на рівні 2020 року за оптимістичним сценарієм, зросте на 0,1 % за реалістичним сценарієм і зросте на 0,2 % за песимістичним сценарієм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ціна держави / Офіційний сайт CASE Ukraine. URL: https://cost.ua/ (дата звернення: 30.12.2021).

2. Konôpková Z. What is the real tax burden in Slovakia? *Proceedings of the International scientific conference Hradec Economic Days 2021*. DOI: http://dx.doi.org/10.36689/uhk/hed/2021-01-034

3. Martynenko V. V. Assessment of favorableness for the tax system of Ukraine in the international context. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2019. Vol. 5. № 2. P. 124–130. DOI: http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-124-130

4. Martynenko V. Estimation of the overall tax burden on the economy in Ukraine. *EUREKA: Social and Humanities*. 2019. № 4. P. 23–29. DOI: http://dx.doi.org/10.21303/2504-5571.2019.00947

5. Мартиненко В. В. Прогнозний підхід до формування податкових надходжень місцевих бюджетів України в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.9.45. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7269 (дата звернення: 30.12.2021).

6. Мартиненко В. В. Сучасні тенденції розвитку та перспективи оподаткування в Україні. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 414–420.

7. Moore, J. Weatherford, L. R. *Decision Modeling with Microsoft® Excel*. 6th Edition. N.J.: Prentice Hall PTR, 2001. XVI, 693 p.

8. Наконечний С. І., Терещенко Т. О., Романюк Т. П. Економетрія. Вид. 3-тє, доп. та переробл. К.: КНЕУ, 2004. 520 с.

9. Paying Taxes / офіційний сайт PricewaterhouseCoopers. URL: https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020.html (дата звернення: 30.12.2021).

10. Rievajová E., Kovárová A., Přívara A. Measuring the income and payroll tax burden with emphasis on the effective marginal tax rate. *Business and Economic Horizons*. 2018. Vol. 14. № 5. P. 1011–1026. DOI: http://dx.doi.org/10.15208/beh.2018.69

11. Rudy K. V. Political tax cycles: Cyclicality of the tax burden in election periods. *Journal of Tax Reform*. 2021. Vol. 7. № 2. P. 193–205. DOI: https://doi.org/10.15826/jtr.2021.7.2.098

12. Spengel C., Li W., Zinn B., Finke K. The computation and comparison of the effective tax burden in four Asian countries. *Hitotsubashi Journal of Economics*. 2011. Vol. 52. № 1. P. 13–39. URL: http://www.jstor.org/stable/43296244 (дата звернення: 30.12.2021).

13. Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2002–2021 роках (рік до попереднього року) / офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ct/isc_rik/isc2002-2020rik_pr.xls (дата звернення: 30.12.2021).

14. Валовий внутрішній продукт / Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/arh_vvp_rik_90-18u.htm (дата звернення: 30.12.2021).

15. Tiwari A. K. Tax burden and GDP: Evidence from frequency Doman approach for the USA. *Economics Bulletin*. 2012. Vol. 32. № 1. P. 147–159.

16. Vatslavskyi O., Ivanova A. The impact of tax burden on economic activity of business entities under conditions of using information technology. *11th International Conference on Advanced Computer Information Technologies*

(ACIT). Deggendorf, 2021. P. 356–359. DOI: https://doi.org/10.1109/ACIT52158.2021.9548597

References

1. CASE Ukraine (2021). Tsina derzhavy [The price of the state]. URL: https://cost.ua/ (in Ukrainian).

2. Konôpková, Z. (2021). What is the real tax burden in Slovakia? *Proceedings of the International scientific conference Hradec Economic Days 2021*. DOI: http://dx.doi.org/10.36689/uhk/hed/2021-01-034

3. Martynenko, V. (2019a). Assessment of favourableness for the tax system of Ukraine in the international context. *Baltic Journal of Economic Studies, 5*(2), 124–130. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-124-130.

4. Martynenko, V. (2019b). Estimation of the overall tax burden on the economy in Ukraine. *EUREKA: Social and Humanities*, (4), 23–29. DOI: https://doi.org/10.21303/2504-5571.2019.00947.

5. Martynenko, V. (2019). Prohnoznyi pidkhid do formuvannia podatkovykh nadkhodzhen mistsevykh biudzhetiv Ukrainy v umovakh detsentralizatsii [Predictive approach to the formation of tax revenues of Ukrainian local budgets in the context of decentralization]. *Efektyvna ekonomika*, (9). DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.9.45 (in Ukrainian).

6. Martynenko, V. V. (2018). Suchasni tendentsii rozvytku ta perspektyvy opodatkuvannia v Ukraini [The contemporary tendencies of development and the prospects of taxation in Ukraine]. *Business Inform*, (11), 414–420 (in Ukrainian).

7. Moore, J. & Weatherford, L. R. (2001). *Decision Modeling with Microsoft® Excel*. 6th Edition. NJ United States: Prentice Hall PTR.

8. Nakonechnyi, S. I., Tereshchenko, T. O., & Romaniuk, T. P. (2004). *Ekonometriia* [Econometrics]. 3d Edition. Kyiv Ukraine: KNEU (in Ukrainian)

9. PwC (2021). Paying Taxes. URL: https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020.html

10. Rievajová, E., Kovárová, A., & Přívara, A. (2018). Measuring the

income and payroll tax burden with emphasis on the effective marginal tax rate. *Business and Economic Horizons, 14*(5), 1011–1026. DOI: http://dx.doi.org/10.15208/beh.2018.69

11. Rudy, K. V. (2021). Political tax cycles: Cyclicality of the tax burden in election periods. *Journal of Tax Reform, 7*(2), 193–205. DOI: https://doi.org/10.15826/jtr.2021.7.2.098

12. Spengel, C., Li, W., Zinn, B., & Finke, K. (2011). The computation and comparison of the effective tax burden in four Asian countries, *Hitotsubashi Journal of Economics. 52*(1), 13–39. URL: http://www.jstor.org/stable/43296244

13. State Statistics Service of Ukraine (2021a). Indeksy spozhyvchykh tsin na tovary ta posluhy u 2002–2021 rokakh (rik do poperednoho roku) [Consumer price indices for goods and services in 2002–2021 (year to previous year)]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ct/isc_rik/isc2002-2020rik_pr.xls (in Ukrainian).

14. State Statistics Service of Ukraine (2021). Valovyi vnutrishnii produkt [Gross domestic product]. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/vvp/vvp_rik/arh_vvp_rik_90-18u.htm (in Ukrainian).

15. Tiwari, A. K. (2012). Tax burden and GDP: Evidence from frequency Doman approach for the USA. *Economics Bulletin,* 32(1), 147–159.

16. Vatslavskyi, O., & Ivanova, A. (2021). The impact of tax burden on economic activity of business entities under conditions of using information technology, *11th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT),* (pp. 356–359). DOI: https://doi.org/10.1109/ACIT52158.2021.9548597

Стаття надійшла до редколегії 29 липня 2022 року

УДК 336.743
DOI 10.33244/2617-5940.1.2022.57-75

О. І. Береславська,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри фінансових ринків та технологій
e-mail: bereslav@bigmir.net
ORCID ID 0000-0001-8856-2478;
Т. М. Леснік,
здобувач третього освітньо-наукового рівня,
Державний податковий університет
e-mail: tania93-93@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-0560-5901

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

У статті досліджується інституційне середовище валютного ринку України. Узагальнюються наукові підходи до сутнісного розуміння понять «інститути» та «інституції». Пропонується авторський підхід до визначення інституційних одиниць валютного ринку, які є складовою інституційного середовища, їх класифікація та функціональне призначення. Розглядається еволюційний розвиток вітчизняного валютного ринку, виокремлюються сім характерних його етапів, які детально аналізуються. Значна увага приділяється розгляду валютного законодавства, починаючи з проголошення Україною незалежності, а саме: його зміні та основних принципів функціонування валютного ринку. У процесі дослідження застосовано такі методи наукового пізнання: аналізу і синтезу, логічної індукції, графічний та історичний методи.

Ключові слова: *інституційне середовище, інституційна одиниця, валютний ринок, валютне законодавство, стабільність національної валюти.*

JEL: E44, G28.

O. I. Bereslavska, T. M. Lesnik. INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF THE FOREIGN EXCHANGE MARKET OF UKRAINE AND ITS EVOLUTIONARY DEVELOPMENT

The article examines the institutional environment of the foreign exchange market of Ukraine. Scientific approaches to the essential understanding of the concepts «institutes» and «institutions» are generalized. The author's approach to the definition of institutional units of the foreign exchange market, which are part the institutional environment, their classification and functional purpose is proposed. The evolutionary development the domestic foreign exchange market is considered, seven characteristic stages are singled out, which are analyzed in detail. Considerable attention is paid to the consideration of currency legislation since the proclamation of Ukraine's independence, namely: its changes and the basic principles of the foreign exchange market. The following methods of scientific knowledge were used in the research process: analysis and synthesis, logical induction, graphic and historical methods.

Key words: *institutional environment, institutional unit, currency market, currency legislation, stability of national currency.*

Метою статті є дослідження інституційного середовища валютного ринку України, а також виділення етапів становлення валютного ринку за критерієм економічного розвитку.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів валютний ринок, основна функція якого полягає у забезпеченні взаємодії між національною та світовою економікою, відіграє важливу роль у соціально-економічній політиці країни. Конкурентоспроможний валютний ринок

стимулює економічний розвиток і через курсоутворення впливає на стан окремих секторів, галузей і підприємств, а також на місце та роль держави у світовій зовнішньоекономічній діяльності. Структурні зміни як в національній економіці, так і в міжнародній, суттєво впливають на розвиток валютних відносин, що відповідним чином потребує внесення змін у валютну політику держави та механізми її реалізації. Одним з таких механізмів є валютний ринок, який сьогодні є найбільш динамічним серед фінансових ринків через постійні коливання валютних курсів. Макроекономічна стабільність країни залежить від ситуації на валютному ринку та режиму валютного курсу. У зв'язку з цим валютна політика є вагомою складовою монетарної політики країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з валютою та фінансово-валютною системою, проблеми механізму діяльності національного валютного ринку та перспективи його розвитку набувають особливої актуальності, особливо в контексті світової валютної кризи та процесів глобалізації із врахуванням стану, в якому перебуває українська економіка. Проблеми формування, становлення та розвитку валютного ринку України, його інституційні основи розглядалися у працях вітчизняних науковців.

Зокрема, інституційні основи валютного ринку, процес його формування та функціонування досліджувалися у працях О. Береславської, В. Козюка, Т. Вахненко, О. Дзюблюка. Еволюційний розвиток валютного ринку розглядався у наукових працях А. Кузнєцової, Н. Місяць, які запропонували періодизацію міжбанківського валютного ринку України за критерієм рівня економічного розвитку. Т. Крічевська та І. Крючкова дослідили питання функціонування міжнародного валютного ринку та його взаємодію з вітчизняним. Я. Белінська, В. Міщенко, В. Юрчишин розглядали питання курсоутворення гривні на валютному ринку та динаміку його розвитку. Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, більш глибокого розгляду потребують питання інституційного середовища

валютного ринку України та еволюційного розвитку з виділенням окремих етапів.

Виклад основного матеріалу. Формування валютного ринку значною мірою залежить від наявності інституційного середовища, яке являє собою сукупність основоположних політичних, соціальних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки суб'єктної поведінки й утворюють базис для функціонування, обміну і розподілу. У нашому дослідженні зосередимо увагу на суто економічних нормах та правилах, а також на суб'єктах валютного ринку. Саме вони складають інституційну основу будь-якого валютного ринку. Для визначення інституційних основ є необхідність чіткого визначення понять «інститут» та «інституція» та їх розмежування, так як часто сутність цих понять не до кінця розуміють або плутають, вважаючи, що центральний банк є інститутом.

Один із сучасних основоположників інституційної теорії Д. Норт визначає інститут як «набір правил, процедуру відповідностей, моральну та етичну поведінку індивідів у інтересах максимізації багатства» [North, 1990]. Інститути включають у себе всі форми обмежень, створених людьми для того, щоб надати певну структуру людським взаєминам. Вони бувають і формальними, і неформальними. Формальні обмеження, як правило, придумані людьми, неформальні – загальноприйняті умовності і кодекси поведінки. Інститути можуть бути продуктом свідомого людського задуму – як Конституція, або просто складатися в процесі історичного розвитку у вигляді законів та інших нормативно-правових документів.

Інституція визначається як об'єднання інституційних агентів. Д. Норт у своїх працях вважає, що інституція включає «политические органы и учреждения (политические партии), экономические структуры (фирмы, кооперативы), общественные учреждения и образовательные учреждения (школы, университеты) [North, 1990]». Він зауважує, що інституція – це група людей, об'єднаних прагненням спільно досягти будь-якої мети.

Підсумовуючи розгляд сутності понять «інститут» та «інституція» у теорії інституціоналізму, варто зазначити, що «інститут» є первинною ланкою рушійної сили суспільства. Інститути утворюють базисну структуру, опираючись на яку люди впродовж усієї історії створюють порядок і прагнуть знизити невизначеність. А «інституція» виступає вторинною ланкою, яка ефективно забезпечує дотримання правил та обмежень для досягнення конкретних цілей.

На рис. 1 визначили інституційні одиниці формування валютного ринку в Україні та їх функції. Саме вони відповідають за дотриманням валютного законодавства та інших неформальних обмежень.

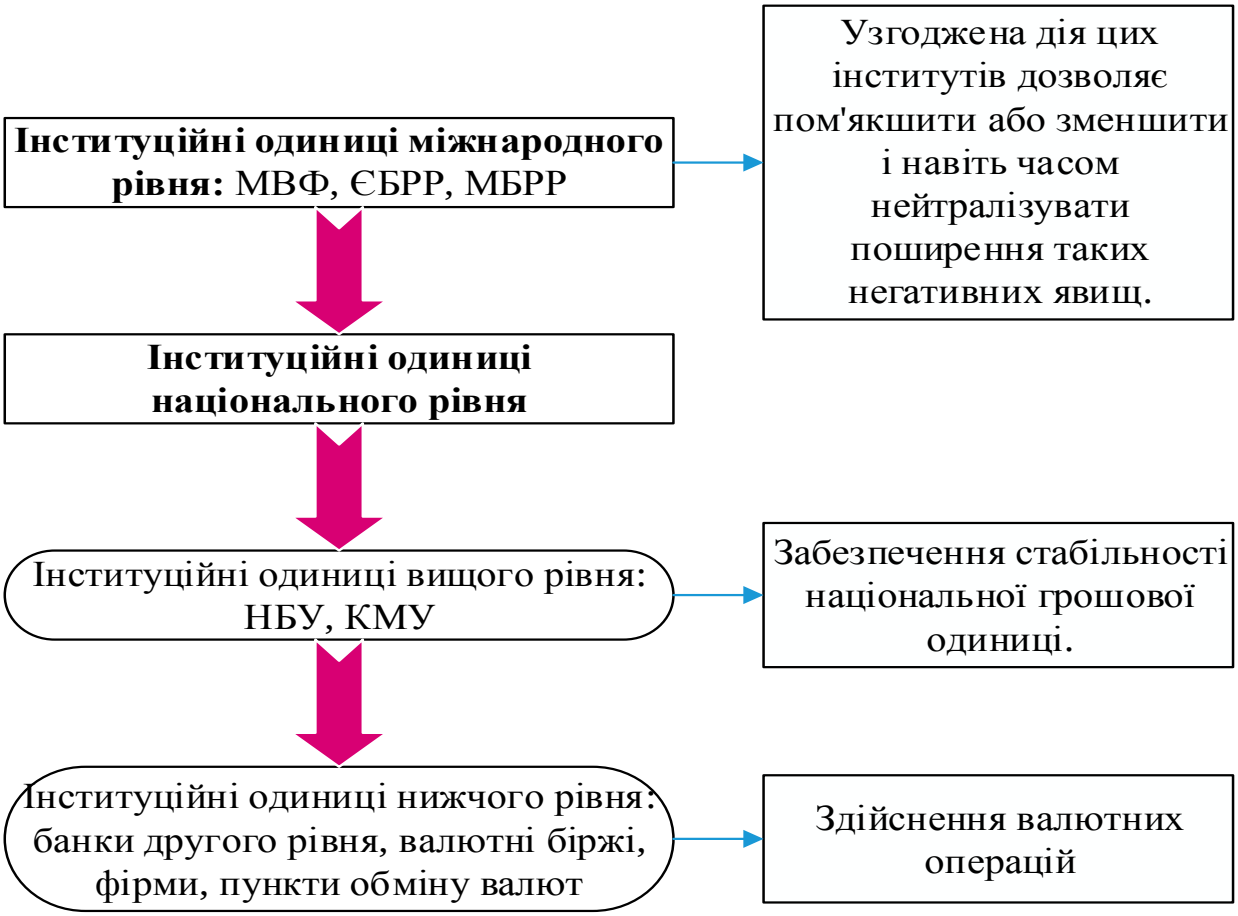

Рис. 1. Класифікація інституційних одиниць валютного ринку та їх основні функції

Джерело: розроблено автором.

Розвиваючись з урахуванням відкритих можливостей, інституційні одиниці стають не лише більш ефективними, а поступово самі змінюють інституційні рамки. При цьому йдеться не лише про зміну політичних чи юридичних рамок, а й про зміни багатьох норм поведінки та інших неформальних обмежень [North, 1990].

Під впливом негативних зовнішньоекономічних чинників також відбуваються значні зміни інституційного середовища, які формують виділення чотирьох базових понять у контексті розгляду цього питання для валютного ринку України, а саме: інституційні зміни, інституційні перетворення, інституційні деформації, інституційні трансформації (рис. 2).

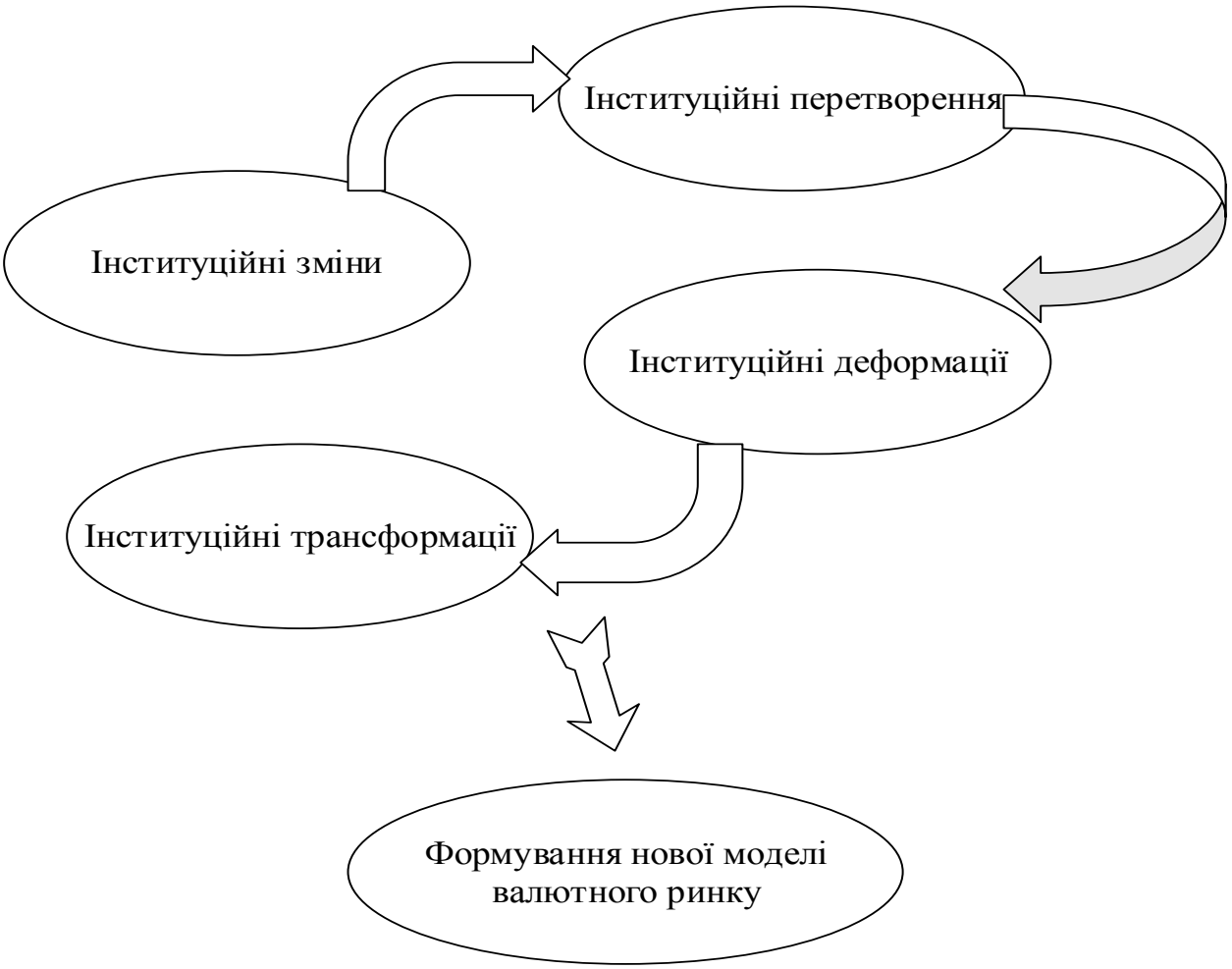

Рис. 2. Зміни інституційного середовища валютного ринку

Джерело: розроблено автором.

Дієвою силою інституційних змін виступає інституційна одиниця у процесі формування інституційної структури. Цілеспрямовані дії інституційних одиниць спрямовані для досягнення своїх цілей та призводять до зміни існуючих інститутів. На прикладі формування нової моделі валютного ринку відбувається за схемою: введення нових законів або нормативно-правових актів – ініціювання додаткових державних програм – обмеження на валютні операції – формування валютної політики. Формування цих категорій для валютного ринку, по суті, обумовлює перехід до нової моделі з метою забезпечення стабільності національної валюти (в нових економічних умовах) і протидії негативному впливу зовнішніх чинників.

Інституційне забезпечення валютного ринку – це сукупність державних та недержавних інституцій, які забезпечують наявність правових, організаційних і економічних умов, що необхідні для функціонування та розвитку валютного ринку. Воно включає такі елементи [Коваленко, 2013]:

1. Правова основа.

На території України діють закони України «Про валюту і валютні операції» та «Про зовнішньоекономічну діяльність», а також акти НБУ у вигляді постанов Правління НБУ.

2. Суб’єкти валютного ринку.

Спільною метою для всіх учасників валютного ринку є одержання прибутку від своїх операцій. Суб’єктами можуть бути фізичні і юридичні особи та посередники у ролі банків, валютних бірж тощо. За характером виконуваних операцій суб’єктів валютного ринку можна поділити на професійних (центральні банки, комерційні банки, брокерські фірми, валютні біржі) та непрофесійних учасників (підприємства, фізичні особи, що здійснюють валютні операції).

З усіх учасників комерційні банки проводять основний обсяг валютних операцій. У банках тримають рахунки інші учасники ринку і здійснюють з ними необхідні конверсійні і депозитно-кредитні операції. Крім задоволення

заявок клієнтів, банки можуть проводити операції і самостійно за рахунок власних коштів.

Об'єктом валютного ринку виступають валютні цінності, вони можуть бути як іноземними валютними цінностями (для резидентів), так і національними (для нерезидентів). Як і інші міжнародні та національні валютні ринки, український валютний ринок має на меті збалансування попиту та пропозиції на іноземну валюту, формування валютного курсу та обслуговування потреб платіжного балансу держави.

Історичний характер валютного ринку проявляється не лише у створенні нових форм валютного регулювання та функціонування, а й в еволюції кожної форми зокрема. Еволюція валютного ринку – це основні етапи їх розвитку. У ході дослідження історії валютного ринку виявили, що багато науковців виділяють чотири етапи розвитку валютного ринку, проте вважаємо за доцільне виділити такі етапи (рис. 3).

Рис. 3. Етапи розвитку валютного ринку України

Джерело: розроблено автором.

Становлення валютного ринку розпочалося з проголошенням незалежності України. Передусім було створено Національний банк України

зі статусом центрального емісійного банку держави, правовою основою якого був Закон «Про банки і банківську діяльність», ухвалений Верховною Радою України 20 березня 1991 року. НБУ відігравав вагому роль у розбудові фінансової системи країни. Однак після розпаду СРСР грошовою одиницею на території України залишився рубль, який випускався Центральним банком Росії. В умовах інфляційних процесів і гострої нестачі готівкових рублів в Україні постала проблема їх власної емісії. Тому 10 січня 1992 року в обіг були введені купони багаторазового використання, які виконували функції обігу та платежу та були замінником готівкового рубля. А вже 16 листопада 1992 року, згідно з Указом Президента України, єдиним законним засобом платежу на території України став український карбованець. У грудні 1992 року було проведено взаємозалік заборгованості між Україною та Росією, що свідчило про вихід України з «рублевої зони». Цей етап характеризувався відсутністю національної системи валютного регулювання та започаткуванням золотовалютних резервів, структура яких була затверджена Правлінням НБУ. Перша спроба створення золотовалютних резервів була здійснена у листопаді 1992 року за рахунок стабілізаційного кредиту від Центрального банку Росії. Однак дані резерви проіснували декілька місяців і були витрачені урядом на оплату туркменського газу. З метою впорядкування валютного ринку України у жовтні 1992 року створено валютну біржу як підрозділ НБУ та у листопаді 1992 року запроваджено міжбанківські торги іноземною валютою [Постанова ВРУ, 1992]. За рахунок проведених операцій валютною біржою була здійснена друга спроба створення золотовалютних резервів, яка увінчалася успіхом. До валового міжнародного резерву держави було придбано 2,2 млн дол. США і на кінець періоду міжнародні ліквідні активи України становили 468,8 млн дол. США [Міщенко, 2003].

Отже, перший етап розвитку валютного ринку ознаменувався введенням єдиного законного засобу платежу – українського карбованця та

створенням золотовалютних резервів країни, які сприяють підвищенню міжнародної валютної ліквідності України та рівню її фінансової безпеки.

Початок другого етапу ознаменувався запровадженням елементів системи валютного регулювання. 19 лютого 1993 року прийнято Декрет Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», що створило юридичну основу розвитку валютного ринку. Протягом 1993–1994 років уряд спробував відновити зовнішньоторговельну та валютну монополії (політика СРСР). За такої політики було впроваджено фіксований валютний курс та аукціонний продаж іноземної валюти, припинено діяльність валютної біржі (УМВБ), виставлено жорсткіші вимоги до експортерів. Це призвело до зменшення валютних надходжень у країну та підвищення попиту на іноземну валюту, тому відбулася переорієнтація на ринкові методи регулювання.

Указ Президента «Про вдосконалення валютного регулювання» від 22 серпня 1994 року передбачав ряд заходів щодо лібералізації валютного ринку в Україні. З жовтня 1994 р. відновлено роботу УМВБ та запроваджено ринковий механізм визначення валютного курсу карбованця за результатами торгів на валютній біржі [Постанова Правління НБУ, 1994]. Це була перша економічна реформа, яка поклала початок формуванню умов для реального зміцнення курсу національної грошової одиниці. Хоча одразу після введення ринкового механізму курсоутворення накопичений незадоволений попит на іноземну валюту призвів до значної девальвації курсу карбованця. Повторилося це і 1995 року, коли пропозиції валюти не вистачило для покриття наявного попиту на неї, що й викликало значне падіння курсу – на 72,2 % у номінальному вираженні. Однак таке падіння було в 10 разів меншим порівняно з попереднім роком, що дало змогу стримати інфляцію і забезпечити ревальвацію курсу карбованця на 39 % у реальному вираженні. Щодо лібералізації валютного ринку 16 травня 1995 року надано дозвіл на здійснення обов’язкового продажу валютних надходжень і вільних валютних

коштів резидентів України як через УМВБ, так і безпосередньо через уповноважені банки на міжбанківському валютному ринку України.

Необхідно зазначити, що з 1996 року валютному ринку України були характерні позитивні зрушення. По-перше, відбувалося постійне нарощування обсягів операцій на всіх сегментах валютного ринку (біржовому та позабіржовому), що було обумовлене поліпшенням зовнішньоекономічної діяльності країни. По-друге, пропозиція валюти на ринку перевищувала її попит у середньому в 1,5–2 рази. Заслугами складеної ситуації на ринку стали як збільшення обсягу продажу валюти від експорту, так і відмова від суто інфляційних методів фінансування бюджетного дефіциту. По-третє, звуження можливостей для укладення спекулятивних угод завдяки зростаючій привабливості ринку державних короткострокових цінних паперів. Спостерігалося активне переведення коштів із валютного ринку на ринок облігацій внутрішньої позики [Гетьман, 1996].

Другий етап завершується проведенням грошової реформи [Указ Президента України, 1996] 2 вересня – 16 вересня 1996 року, яка супроводжувалася переоцінкою товарів та формуванням вартісних показників [Постанова КМУ, 1996]. Грошова реформа передбачала не лише заміну одних грошових знаків на інші, а проведення в країні режиму суворої фінансової економії та жорсткої фіскальної політики. Також було встановлено 50 %-й обов’язковий продаж іноземної валюти резидентами за експортними операціями впродовж 5-ти днів; при переказах за кордон за імпортними операціями обов’язкова наявність гаранта; операції на міжбанківському валютному ринку можуть здійснювати лише суб’єкти ринку.

Третій етап розвитку валютного ринку характеризувався внутрішньою конвертованістю та стабілізацією національної валюти. Стабільності української гривні було досягнуто завдяки ефективному використанню у практиці регулювання валютних відносин економічних інструментів: облікової ставки НБУ, операцій з державними цінними паперами на ринку

ОВДП, проведення НБУ інтервенцій для підтримки курсу національної валюти щодо іноземних валют та інших. Відбувався масовий приплив іноземних інвестицій за рахунок розвитку ринку ОВДП, а саме їх високої дохідності. Обсяги валютних операцій з основними іноземними валютами 1997 р. збільшилися порівняно з минулим роком на 13,4 млрд дол. США у доларовому еквіваленті, або на 56,3 % і становили 37 млрд дол. США.

Щоб підсилити довіру до економічної політики уряду та до національної валюти, наділити обмінний курс роллю «номінального якоря» надалі стабілізаційному процесі у травні 1996 р. було продекларовано перший валютний коридор: до кінця 1997 р. НБУ зобов'язувався утримувати курс гривні у межах 1,7–1,9 грн/дол. США.

Біржа продовжувала відігравати головну роль на валютному ринку України, оскільки валютний курс гривні формувався на УМВБ. Крім операцій з валютою і державними цінними паперами, на біржі здійснювалися операції з корпоративними цінними паперами приватизованих підприємств, а з кінця 1996 року торгівля ф'ючерсними валютними контрактами на американський долар, німецьку марку і російський рубль.

На початку 1997 року Верховною Радою прийнято рішення про відміну обов'язкового продажу 50 % валютних надходжень від експорту. Це сприяло розвитку зовнішньої торгівлі, оскільки раніше при проведенні операцій з купівлі і продажу валюти експортери втрачали значні кошти через курсову різницю [Чаюн, 2001].

Наприкінці 1997 року світова фінансова криза призвела до зміни міжнародної кон'юктури, відпливу короткострокових капіталів, а нерезиденти почали активно продавати ОВДП. У цих умовах посилився попит на американський долар як основну резервну валюту, що призвело до девальваційного тиску на українську гривню і встановлення нових меж валютного коридору 1,8–2,25 грн/дол. США на 1998 рік. До середини серпня валютний ринок характеризувався відносною стабільністю гривні, однак інфляційні очікування підвищилися.

Четвертий етап умовно називаємо «періодом прискореної девальвації гривні». За часовими рамками він був найкоротшим, однак з серпня по жовтень 1998 року обмінний курс гривні знизився на 60 %. Для того щоб зберегти резерви НБУ, уряд та Національний банк оголосили про розширення валютного коридору у межах 2,5–3,5 грн/дол. США. Щоб стабілізувати фінансовий ринок, НБУ вжив жорсткі монетарні заходи, а саме: підвищив ставку рефінансування з 35 % річних у січні до 82 % у листопаді 1998 р. (знизивши її у грудні 1998 р. до 60 %); підняв із вересня 1998 р. норму обов'язкових резервів від пасивів банку з 15 до 16,5 %.

Негативним явищем у розвитку валютного ринку стало і зниження обсягів легального ринку готівкового продажу валюти майже удвічі та активізація тіньового ринку (де курс купівлі-продажу валюти – 3,8–4,0 грн/дол. США – значно перевищував офіційний) у зв'язку з ускладненням доступу до купівлі валюти. Однак з листопада по грудень 1998 року було характерне пожвавлення та стабілізація валютного ринку завдяки адміністративним заходам НБУ.

П'ятий етап можемо назвати «періодом відносної стабільності». На початку цього етапу перед НБУ постала потреба відновлення ринкових методів регулювання та встановлення нових меж валютного коридору. У 1999 році валютні операції на біржі здійснювалися під повним контролем НБУ. Валютний ринок працював в умовах перевищення попиту над пропозицією валюти, а різниця між офіційним курсом гривні щодо долара та його ринковим значенням досягала 15–20 %. За таких умов левова частка операцій з валютою перемістилася на «тіньовий» ринок.

Після кризи 1998 року валютні резерви НБУ зменшилися на 50 млн дол. США і скоротилися до низької позначки – 685 млн дол. США [Чаюн, 2001]. Уряд та НБУ планували поповнити резерви за рахунок кредитів МВФ, однак міжнародна організація була проти стримування падіння курсу гривні та вимагала лібералізації валютного ринку. Тому у березні 1999 року НБУ вжив низку заходів щодо лібералізації валютного ринку.

2000 року відбулася докорінна зміна підходу НБУ до курсоутворення та 21 лютого 2000 року КМУ і НБУ офіційно оголосили про перехід від політики валютного коридору до політики плаваючого курсу гривні. Ефективне використання НБУ монетарних заходів дозволило зменшити волатильність валютного курсу.

Упродовж 2000–2005 років НБУ сприяв стабілізації курсу гривні відносно долара США, дозволяючи лише незначні коливання. Проте 2005 року НБУ фактично надає більшої гнучкості національній грошовій одиниці. Після політичних подій 2004–2005 років шляхом перевищення пропозиції валюти над її попитом НБУ здійснив зміцнення гривні на 4,8 %.

З метою зниження валютного ризику Національний банк встановив вимоги щодо його покриття капіталом (відповідно до вимог адекватності капіталу) через лімітування відкритих валютних позицій. Валютні позиції банків визначалися щоденно окремо щодо кожної іноземної валюти. До фінансової кризи 2008 року політика керованого плавання була своєрідним якорем стабільності.

Для початку шостого етапу розвитку валютного ринку характерно розгортання світової фінансової кризи та поширення негативних наслідків в Україні. Наприкінці 2008 року девальвація гривні до долара США становила 52,48 %, обсяги проданої валюти населенню впали більше ніж у 2 рази, обсяги купленої валюти у населення – більше ніж у 3,5 раза, що було пов’язано з великим ступенем невизначеності подій на світових ринках. Спостерігався значний дефіцит іноземної валюти на міжбанківському ринку, який був спричинений загостренням кризи й зменшенням зовнішнього споживання, що призвели до зменшення надходжень іноземної валюти. Для стабілізації курсу гривні НБУ вжив таких заходів: заборона видачі кредитів в іноземній валюті для фізичних осіб; зниження облікової ставки з 12 до 10,25 % [Коковіхіна, 2012]; проведення валютних інтервенцій, а також запровадження механізму валютних аукціонів, який продемонстрував достатню ефективність [Міщенко, 2009]. Для обмеження попиту на іноземну

валюту НБУ передбачив ряд додаткових заходів, прийнятою Постановою Правління НБУ від 11.10.2008 № 319 та на її заміну Постановою Правління НБУ від 04.12.2008 № 413.

Завдяки проведеним заходам НБУ у 2009 році гривня набула стабільного характеру з коливаннями курсу в незначних межах. Суттєво вплинула на курс політична криза 2014 року, досягнувши позначки 11,886 грн за 1 дол. США, що на 48,7 % більше порівняно з минулим роком (рис. 4). Локальна валютно-фінансова криза супроводжувалася відпливом капіталу, спричиненим проведенням антитерористичної операції та дефіцитом валюти на внутрішньому ринку, зокрема через скорочення надходжень іноземної валюти від експорту та падінням обсягів валютних резервів НБУ. Можемо зауважити, що діючий монетарний режим, якорем якого був фіксований валютний курс, та механізм валютного регулювання не спроможні захистити національну валюту від знецінення в умовах розгортання кризи. З 2015 року НБУ змінив монетарний режим, перейшовши до інфляційного таргетування та гнучкого курсоутворення [Береславська, 2016].

Рис. 4. Динаміка курсу національної валюти до долара США за період 2008–2019 рр.

Джерело: розраховано автором за даними: UNCTAD.stat.

2015 року курс знецінився ще на 83,8 %, порівняно з 2014 роком, і до цього часу залишається нестабільним. Упродовж 2016–2018 років курс гривні щодо долара США коливається в межах 25,5–28,5 грн/дол. США. З початку 2015 року динаміка показників міжбанківського валютного ринку України формується під впливом негативних ринкових очікувань.

Сьомий етап назвали «періодом поступової валютної лібералізації», який розпочався 7 лютого 2019 року із запровадження Національним банком України нового режиму регулювання валютних операцій. Початком валютної лібералізації слугувало прийняття Закону України «Про валюту і валютні операції» 21 червня 2018 року, який набрав чинності 7 лютого 2019 року. Наразі регулятор поступовими кроками здійснює перехід до режиму вільного руху капіталу – кінцевої мети валютної лібералізації.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, варто зазначити, що:

– становлення, формування валютного ринку значною мірою залежить від наявності інституційного середовища, яке складається з сукупності певних правил, що визначають рамки поведінки його суб'єктів й утворюють базис для його функціонування;

– на основі теорії інституціоналізму зроблено висновок про те, що інститути є первинною ланкою рушійної сили суспільства та утворюють базисну структуру для дій суб'єктів, а інституції виступають вторинною ланкою та забезпечують дотримання правил та обмежень задля досягнення конкретних цілей;

– інституційні одиниці формування валютного ринку в Україні відповідають за дотриманням валютного законодавства та інших неформальних обмежень;

– економічне значення валютного ринку полягає насамперед у практичній реалізації державного впливу на перебіг усіх господарських процесів з метою реалізації стратегії економічного розвитку та розбудови в Україні ефективно функціонуючого ринкового механізму;

– зміни у системі валютного регулювання не забезпечують повну стабілізацію валютно-фінансової сфери економіки. упродовж усього періоду функціонування валютного ринку відбулося три кризи: 1998 р., 2008 р., 2014 р., та мали місце шокові коливання валютного курсу. Це сформувало певні ризики та загрози макроекономічній стабільності;

– незважаючи на те, що валютний ринок України вже пройшов великий шлях свого розвитку, він ще продовжує розвиватися в бік його постійної лібералізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Береславська О. І. Лібералізація механізму валютного регулювання в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2016. № 2 (30). С. 43–50.

2. Гетьман В. П. Валютний ринок України. Шлях до стабільності? *Вісник НБУ.* 1996. № 3. С. 36–39.

3. Коковіхіна О. О. Аналіз та шляхи підвищення ефективності процентної політики НБУ. *Ефективна економіка.* 2012. № 11. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2010_7_5/4.pdf (дата звернення: 10.03.2018).

4. Кузнєцова А. Я., Місяць Н. О. Концептуальні засади формування механізму валютного регулювання в Україні. *Бізнес Інформ*. 2017. № 9. С. 215–220.

5. Міщенко В. І. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні. *Вісник НБУ.* 2009. № 2 (156). С. 3–7.

6. Чаюн Т. І. Розвиток валютного ринку України. *Науковий вісник «Деякі актуальні проблеми перехідної економіки».* 2001. Випуск 11.3. С. 196–205.

7. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge, 1990. P. 107.

8. Береславська О. І. *Валютна політика України: теорія та практика*. Ірпінь: Національний університет ДПС України. 2010. 330 с.

9. Коваленко Ю. М. *Інституціалізація фінансового сектору економіки*. Ірпінь: Національний університет ДПС України. 2013. 608 с.

10. Стельмах В. С., Єпіфанов А. О., Гребеник Н. І., Міщенко В. І. Грошово-кредитна політика в Україні. Київ: Знання, 2003. 421 с.

11. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19 (дата звернення: 21.09.2021).

12. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12 (дата звернення: 21.09.2021).

References

1. Bereslavska, O. I. (2016). Liberalizatsiia mekhanizmu valiutnoho rehuliuvannia v Ukraini [Liberalization of the currency regulation mechanism in Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Ekonomika»* [in Ukrainian].

2. Hetman, V. P. (1996). Valiutnyi rynok Ukrainy. Shliakh do stabilnosti? [Currency market of Ukraine. The path to stability?]. *Visnyk NBU* [in Ukrainian].

3. Kokovikhina, O. O. (2012). Analiz ta shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti protsentnoi polityky NBU [Analysis and ways to increase the effectiveness of interest rate policy of the NBU]. *Efektyvna ekonomika.* URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2010_7_5/4.pdf [in Ukrainian].

4. Kuznietsova, A. Ya., Misiats, N. O. (2017). Kontseptualni zasady formuvannia mekhanizmu valiutnoho rehuliuvannia v Ukraini [Conceptual bases of formation of the mechanism of currency regulation in Ukraine]. *Biznes Inform* [in Ukrainian].

5. Mishchenko, V. I. (2009). Shliakhy podolannia finansovo-ekonomichnoi kryzy v Ukraini [Ways to overcome the financial and economic crisis in Ukraine]. *Visnyk NBU* [in Ukrainian].

6. Chaiun, T. I. (2001). Rozvytok valiutnoho rynku Ukrainy [Development of the foreign exchange market of Ukraine]. *Naukovyi visnyk «Deiaki aktualni problemy perekhidnoi ekonomiky»* [in Ukrainian].

7. North, D. C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge, 1990. P. 107.

8. Bereslavska, O. I. (2010). Valiutna polityka Ukrainy: teoriia ta praktyka [Monetary policy of Ukraine: theory and practice]. Irpin: Natsionalnyi universytet DPS Ukrainy [in Ukrainian].

9. Kovalenko, Yu. M. (2013). Instytutsializatsiia finansovoho sektoru ekonomiky [Institutionalization of the financial sector of the economy]. Irpin: Natsionalnyi universytet DPS Ukrainy [in Ukrainian].

10. Stelmakh, V. S., Yepifanov, A. O., Hrebenyk, N. I., Mishchenko, V. I. (2003). Hroshovo-kredytna polityka v Ukraini [Monetary policy in Ukraine]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

11. On Currency and Currency Transactions: Law of Ukraine on June 21, 2018 № 2473-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19 [in Ukrainian].

12. On Foreign Economic Activity: Law of Ukraine on April 16, 1991 № 959-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 29 липня 2022 року

УДК 336.1
DOI 10.33244/2617-5940.1.2022.76-98

О. М. Воронкова,
д-р екон. наук, професор, заступник начальника управління – начальник відділу нормотворчої діяльності Управління нормативно-методологічного забезпечення процесу державного фінансового контролю Державної аудиторської служби України
e-mail: voronkova303@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-7956-7768;
В. Г. Воленко,
аспірантка,
Державний податковий університет
e-mail: volenko95@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5792-6985

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДЕРЖАВНИМИ ЗАПОЗИЧЕННЯМИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

У сучасних умовах реформи бюджетної децентралізації особливо актуальною стала потреба органів місцевого самоврядування у додаткових фінансових ресурсах на тлі нестабільності та недостатності фінансових надходжень. Місцеві запозичення можуть забезпечити покриття недостатності фінансування видатків бюджетів. Водночас існують істотні ризики для боргової безпеки як держави, так і її регіонів, настання яких упереджується адекватними заходами державного фінансового контролю. Метою статті є визначення концептуальних засад державного фінансового контролю за державними запозиченнями на місцевому рівні та напрямів його вдосконалення. У статті систематизовано авторські підходи

до визначення поняття «місцеві запозичення», а також їх види та напрями використання. Розглянуто організаційно-правові засади здійснення різних форм місцевих запозичень. Оскільки місцеві позики є важливим джерелом наповнення доходів місцевих бюджетів, проаналізовано доходи місцевих бюджетів та оцінено стан місцевих запозичень.

Розкрито сутність і напрями фінансового контролю за місцевими запозиченнями, розглянуто відповідні повноваження та функції органів фінансового контролю. Висвітлено повноваження Міністерства фінансів України та Рахункової палати України у сфері аудиту ефективності управління державним боргом. Схематизовано систему аудиту ефективності управління державним боргом України та процес внутрішнього аудиту ефективності управління державним боргом Міністерством фінансів України. Окреслено напрями удосконалення фінансового контролю за місцевими запозиченнями, зокрема в аспекті унормування порядку державного фінансового контролю за місцевими запозиченнями на засадах чіткого розподілу функцій та повноважень органів контролю на державному і регіональному рівнях.

Ключові слова: *місцеві запозичення, фінансовий контроль, місцевий бюджет, облігації місцевих позик, доходи місцевих бюджетів, органи фінансового контролю.*

JEL: A11, G28.

Voronkova O., Volenko V. CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE FINANCIAL CONTROL OF GOVERNMENT BORROWING AT THE LOCAL LEVEL

In the current conditions of the budget decentralization reform, the need of local governments for additional financial resources against the background of instability and insufficiency of financial revenues is particularly relevant. Local borrowing can provide coverage of insufficient funding of budget expenditures. At the same time, there are significant risks to the debt security of both the state and

its regions, the occurrence of which is prevented by adequate measures of state financial control. The purpose of the article is to define the conceptual foundations of the state financial control over public borrowing at the local level and ways to improve it. The article systematizes the author's approaches to the definition of "local borrowing", as well as their types and uses. The organizational and legal bases of various forms of local borrowing are considered. As local loans are an important source of revenue for local budgets, local budget revenues are analyzed and the state of local borrowings is assessed. The factors contributing to the attraction of local borrowings are summarized.

The essence and directions of financial control over local borrowings are revealed, the corresponding powers and functions of financial control bodies are considered. The powers of the Ministry of Finance of Ukraine and the Accounting Chamber of Ukraine in the field of auditing the effectiveness of public debt management are defined. The system of audit of the efficiency of public debt management of Ukraine and the process of internal audit of the efficiency of public debt management by the Ministry of Finance are outlined. The directions of improvement of financial control over local borrowings, in particular, in the aspect of rationing the order of state financial control over local borrowings on the basis of a clear distribution of functions and powers of control bodies at the state and regional levels are outlined.

Key words: *local borrowings, financial control, local budget, local loan bonds, local budget revenues, financial control bodies.*

Метою статті є визначення концептуальних засад державного фінансового контролю за державними запозиченнями на місцевому рівні та напрямів його вдосконалення.

Постановка проблеми. Фінансові ресурси місцевих бюджетів мають забезпечити ефективне виконання покладених на органи місцевого самоврядування функцій та завдань. У державах Європейського Союзу регіональні та місцеві органи влади здійснюють понад 2/3 усіх державних

інвестицій. Українські органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) під час формування місцевих бюджетів стикаються з рядом проблем, однією з яких є їх нестача або відсутність необхідного додаткового фінансування, що зі свого боку змушує місцеву владу вдаватися до запозичень на місцевому рівні, провадити пошук зовнішніх джерел фінансування. Як свідчить міжнародний досвід, місцеві запозичення є джерелом фінансового забезпечення розвитку ОМС та виступають потужним фінансовим інструментом, що дозволяє більш ефективно вирішувати поточні й довготермінові проблеми, пов'язані з фінансуванням бюджетних видатків. Проте здійснення місцевих запозичень, особливо в умовах бюджетної децентралізації, стикається із загрозою фінансових зловживань та розтрат. Це вимагає дослідження основних складових державного фінансового контролю за державними запозиченнями на місцевому рівні та пошуку напрямів підвищення їх дієвості. Отже, процес інтеграції України в ЄС потребує розбудови та реформування згідно з міжнародними стандартами державного фінансового контролю. Тому метою цієї статті є визначення концептуальних засад державного фінансового контролю за державними запозиченнями на місцевому рівні та напрямів його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці державного фінансового контролю присвячені праці багатьох вітчизняних учених, зокрема: С. В. Бардаш [1], який вивчав його класифікацію; І. В. Басанцов [2], який досліджував критерії ефективності державного фінансового контролю; О. М. Воронкова, О. В. Ключка, Т. Д. Косова [23], які запропонували концептуальну модель фінансового контролю в умовах децентралізації; І. К. Дрозд, В. О. Шевчук [7], які комплексно розглядали систему державного фінансового контролю.

Дослідженням проблемних питань щодо місцевих запозичень займалися науковці, зокрема: О. В. Герасименко, Б. А. Карпінський [4], які надали визначення поняттю «місцеві запозичення»; Л. А. Олійник, М. А. Трусєєва [11], які досліджували проблемні питанні розвитку місцевих

запозичень. М. М. Пастернак [12] вивчав сутність та особливості функціонування інститутів місцевих запозичень, а В. В. Покиньчереда та К. В. Копняк [15] досліджували проблеми, ризики та загрози фінансово-економічній безпеці країни, які пов'язані з неефективним управлінням державним боргом. А. В. Петриків [13] запропонував напрями та заходи з удосконалення системи місцевих запозичень в Україні та інші провідні науковці.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, пізнавальний потенціал яких направлено на досягнення мети статті. Дослідження базується на системному підході, використання якого зумовлено комплексністю об'єкта дослідження. Під час розкриття сутності поняття «місцеві запозичення» було використано методи узагальнення та наукової абстракції. Дослідження стану доходів місцевих бюджетів та місцевих запозичень проведено з використанням методів огляду та порівняльного аналізу. Для з'ясування видів, форм та напрямів використання місцевих запозичень, організаційно-правового забезпечення різних форм місцевих запозичень використано системно-структурний підхід. Особливості фінансового контролю за місцевими запозиченнями, повноважень та функцій відповідних органів фінансового контролю досліджено на основі системно-функціонального підходу.

Для візуалізації результатів аналізу використовувалися методи схематизації, а також табличного та графічного подання інформації. Методи узагальнення та екстраполяції було використано під час формування загальних висновків та пропозицій.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжний досвід розбудови місцевого самоврядування засвідчує важливу роль місцевих запозичень у вирішенні поточних та довгострокових проблем у ході реалізації регіональних соціально-економічних програм. В Україні сьогодні місцеві громади не мають достатніх бюджетних коштів для фінансування капітальних витрат, зокрема у

сфері житлового будівництва, інженерно-транспортної інфраструктури, житлово-комунального господарства тощо. Відтак місцеві запозичення можуть стати додатковим джерелом фінансових ресурсів для реалізації регіональних інвестиційних проєктів та розвитку територіальних громад.

Поновлення реформи децентралізації влади, надання органам місцевого самоврядування більших повноважень повним обсягом не вирішили питання самофінансування місцевих громад, залишилася потреба в залученні істотних додаткових фінансових джерел. Такими джерелами виступають місцеві запозичення, що зі свого боку зумовлює потребу в організації належного державного фінансового контролю за їх залученням та використанням.

На сьогодні думки вчених на рахунок визначення поняття «місцеві запозичення» збігаються у трактуванні сутності, проте відрізняються у визначеннях форм. У таблиці 1 наведено авторські підходи до визначення поняття «місцеві запозичення».

Таблиця 1

Авторські підходи до визначення поняття «місцеві запозичення»

Автор / Джерело	**Визначення**
1	**2**
Бюджетний кодекс України [3]	це операції з отримання до бюджету Автономної Республіки Крим, обласного чи міського бюджету кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування бюджету Автономної Республіки Крим, обласного чи міського бюджету
Герасименко О. В. Карпінський Б. А. [4]	це грошові ресурси, що залучаються для безпосереднього фінансування капіталовкладень у місцеву інфраструктуру як для фізичних, так і для юридичних осіб, і для міжнародних фінансових організацій на основі укладених відповідних договорів, за якими виникають боргові зобов'язання місцевих органів влади
Олійник Л. А. [11]	це операції з отримання до міських бюджетів кредитів (позик) на умовах повернення, платності і строковості з метою фінансування цих бюджетів»
Пастернак М. М. [12]	це сукупність суспільних відносин, які виникають внаслідок виконання органами місцевого самоврядування своїх функцій та завдань із залучення грошових коштів у місцевий бюджет
Петриків А. В. [13]	це один з основних інструментів фінансування програм і проєктів, що направлені на покращення соціально-економічного стану територіальної громади

Продовження таблиці 1

1	2
Сунцова О. О. [22]	це операції, пов'язані з отриманням міським бюджетом коштів, внаслідок чого в органів місцевого самоврядування з'являються зобов'язання перед кредиторами

Джерело: складено автором за [3, 4, 11, 12, 13, 22].

За результатами аналізу визначень поняття «місцеві запозичення» бачимо, що деякі науковці визначають їх як боргові відносини між кредиторами та органами місцевого самоврядування для отримання останніми певних фінансових ресурсів. Інші вчені чітко визначають напрям використання фінансових ресурсів, наприклад розвиток місцевої інфраструктури. У деяких визначеннях відсутній акцент на цільовому використанні, натомість звертається увага на сам факт запозичення коштів до місцевих бюджетів. Тобто можна зробити висновок, що теоретичні та нормативні визначення поняття «місцеві запозичення» однакові за змістом, проте відрізняються формами та обсягом наповнення.

Переважна більшість науковців для розуміння місцевих запозичень використовують тільки одну їх форму – випуск облігацій місцевих позик, не надаючи увагу тому факту, що позики можуть бути надані фінансовими установами або бути позиками на покриття дефіциту бюджету. Так, А. Петриків запропонувала повну та найбільш точну класифікацію місцевих запозичень, які включають: облігації, банківський кредит та вексельні позики [13], яку наведено на рис. 1.

Облігаційна позика пов'язана з емісією облігацій, цінних паперів з терміном дії більше одного року, які найчастіше використовуються для фінансування довгострокових капіталовкладень й інвестицій. Банківський кредит у фінансових відносинах визначається як залучення позикових коштів (або засобів) з комерційного банку на умовах строковості, платності та зворотності. Вексельна позика передбачає емісію цінних паперів, таких як казначейські векселі та казначейські зобов'язання. Термін обігу векселів становить до одного року. Тому такі позики потрібні для фінансування

дефіциту бюджету поточного року і не використовується для інвестиційних цілей.

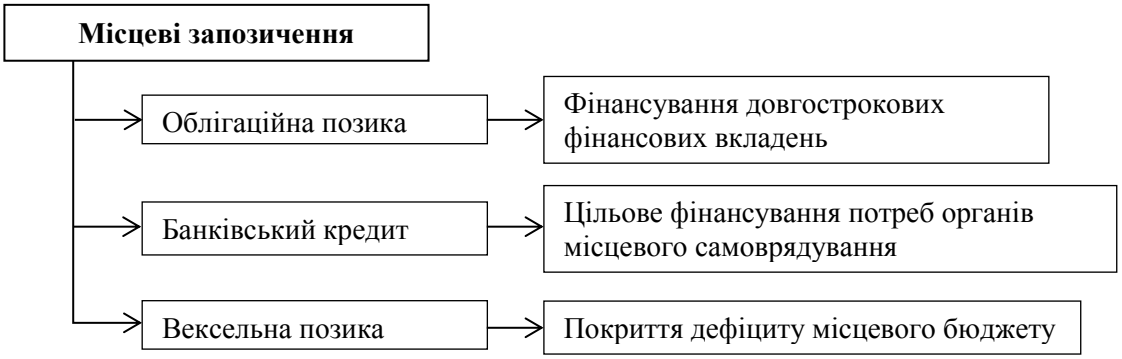

Рис. 1. Види місцевих запозичень та напрями їх використання

Джерело: складено автором на основі [13].

Так, у зв'язку з проголошеною Україною політикою євроінтеграції подальший розвиток місцевих фінансів має відбуватися виключно в рамках положень Європейської хартії місцевого самоврядування, в якій визначено, що «для цілей здійснення позик інвестиційного капіталу місцева влада має доступ до національного ринку капіталу в межах закону» [8]. За цією нормою місцеві запозичення є вкрай важливим джерелом, ресурси якого мають бути використані на інвестиційні цілі. Проведення реформи бюджетної децентралізації на сьогодні підвищило актуальність питання наповнення місцевих бюджетів та розширення повноважень місцевої влади.

Місцеві запозичення входять до неподаткових надходжень та розглядаються як додаткове фінансове джерело, яке збільшує ресурси суб'єкта запозичення. Цілі залучення позикових коштів специфічні, наприклад інвестиційні, які в подальшому передбачають отримання певного економічного ефекту, тобто деяких вигід від їх використання. Залучення таких коштів зумовлює витрати з їх обслуговування. Боргове фінансування потребує від місцевої влади розробки стратегічних планів розвитку та чітких цілей використання залучених коштів. Але таке фінансування пов'язане з певними ризиками, одним з яких є надмірне зростання боргового

навантаження, яке місцеві бюджети неспроможні обслуговувати (або зможуть обслуговувати за рахунок скорочення важливих соціальних витрат). Одним із способів мінімізувати такий ризик є законодавче регулювання місцевих запозичень.

Результати аналізу структури місцевих бюджетів України за останні п’ять років засвідчують тенденцію до зростання доходів місцевих бюджетів від податкових надходжень, натомість неподаткові надходження останні три роки зменшувалися. Потрібно зазначити, що у структурі доходів місцевих бюджетів неподаткові доходи не відіграють значної ролі (рис. 2). Проте саме неподаткові надходження включають запозичення, які використовуються як додаткове джерело фінансового забезпечення і які за певних умов можуть забезпечити економічний розвиток територіальної громади. Загалом позикові кошти в бюджетному процесі розглядаються як витрати розвитку, від яких у майбутньому очікується отримання певного економічного або соціального ефекту.

Рис. 2. Структура доходів місцевих бюджетів у 2015–2020 рр., млн грн

Джерело: складено автором за даними [5].

Муніципальне кредитування з 2013 до 2018 рр. в Україні було майже відсутнє. Це було зумовлено високою вартістю капіталу через кризові стани, недосконалістю та відсутністю відповідних регулюючих процедур,

залежністю місцевих бюджетів від центрального бюджету, низькою зацікавленістю кредиторів тощо.

Наша держава із середини 2015 року поступово почала виходити з кризи й активно розпочала впровадження реформ, зокрема бюджетної децентралізації. Це зі свого боку позитивно вплинуло на розвиток місцевих запозичень. До чинників, які сприяють залученню місцевих позик, відносять:

– зниження ставки рефінансування НБУ, яка становила 30 % річних у червні 2015 р., а в грудні 2020 року – 11 % [10];

– проведення реформи бюджетної децентралізації, що сприяє покращенню ресурсного потенціалу місцевих органів влади та створенню сприятливих умов для пришвидшення об'єднання територіальних громад;

– реформа децентралізації влади супроводжується збільшенням ресурсної та технічної підтримки місцевої влади з боку донорів, що покращує фінансову спроможність муніципалітетів та дозволяє впроваджувати сучасні методи управління. На сьогодні таких програм і проєктів в Україні діє 27, вони спрямовані на підтримку децентралізації та збільшення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад [6].

Політика державних запозичень в Україні вирізняється розмитістю цілей та відсутністю системності, тому залучення додаткових позик не покращує економічне становище, а низька ефективність використання залучених ресурсів спричиняє підвищення боргової залежності держави. Така ситуація зумовлює потребу в удосконаленні державного фінансового контролю у сфері управління державним боргом, зокрема забезпеченні дієвого аудиту державного боргу. Такий аудит спрямований на оцінку ефективності використання державних запозичень шляхом аналізу основних економічних та бюджетних показників для визначення боргової стійкості та безпеки держави [14]. В умовах бюджетної децентралізації необхідно також дослідити на місцевому рівні організацію державного фінансового контролю за муніципальними запозиченнями.

Відповідно до чинного законодавства місцеві запозичення можуть здійснюватися в таких формах: випуск облігацій зовнішніх або внутрішніх; місцевих позик укладення договорів щодо отримання кредитів або позик. Загальний обсяг місцевого боргу та гарантованого територіальною громадою міста боргу (без урахування гарантійних зобов'язань, що виникають за кредитами (позиками) від міжнародних фінансових організацій) станом на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 200 % (для міста Києва – 400 %) середньорічного індикативного прогнозного обсягу надходжень бюджету розвитку (без урахування обсягу місцевих запозичень та капітальних трансфертів (субвенцій) з інших бюджетів), визначеного прогнозом відповідного місцевого бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди. З метою ефективного управління місцевим боргом міська рада або за їх рішенням місцевий фінансовий орган має право здійснювати правочини з місцевим боргом, включаючи обмін, випуск, купівлю, викуп та продаж боргових зобов'язань територіальної громади міста, за умови дотримання граничного обсягу місцевого боргу на кінець бюджетного періоду. Місцевий фінансовий орган може залучати суб'єктів господарювання для надання агентських, консультаційних, рейтингових та інших послуг, необхідних для управління місцевим боргом, за рахунок коштів місцевого бюджету в межах бюджетних призначень на обслуговування місцевого боргу [9]. Контроль за випуском та обігом цінних паперів місцевої позики здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, а загальний нагляд у процесі розміщення та погашення облігацій місцевої позики провадить Міністерство фінансів України.

Відповідно до чинного законодавства в Україні провадиться зовнішній та внутрішній аудит ефективності управління державним боргом, вони здійснюються органами державного фінансового контролю та центральної виконавчої влади. Внутрішній аудит проводить Міністерство фінансів України, а зовнішній – Рахункова палата України. На рис. 3 подано систему аудиту ефективності управління державним боргом в Україні [16].

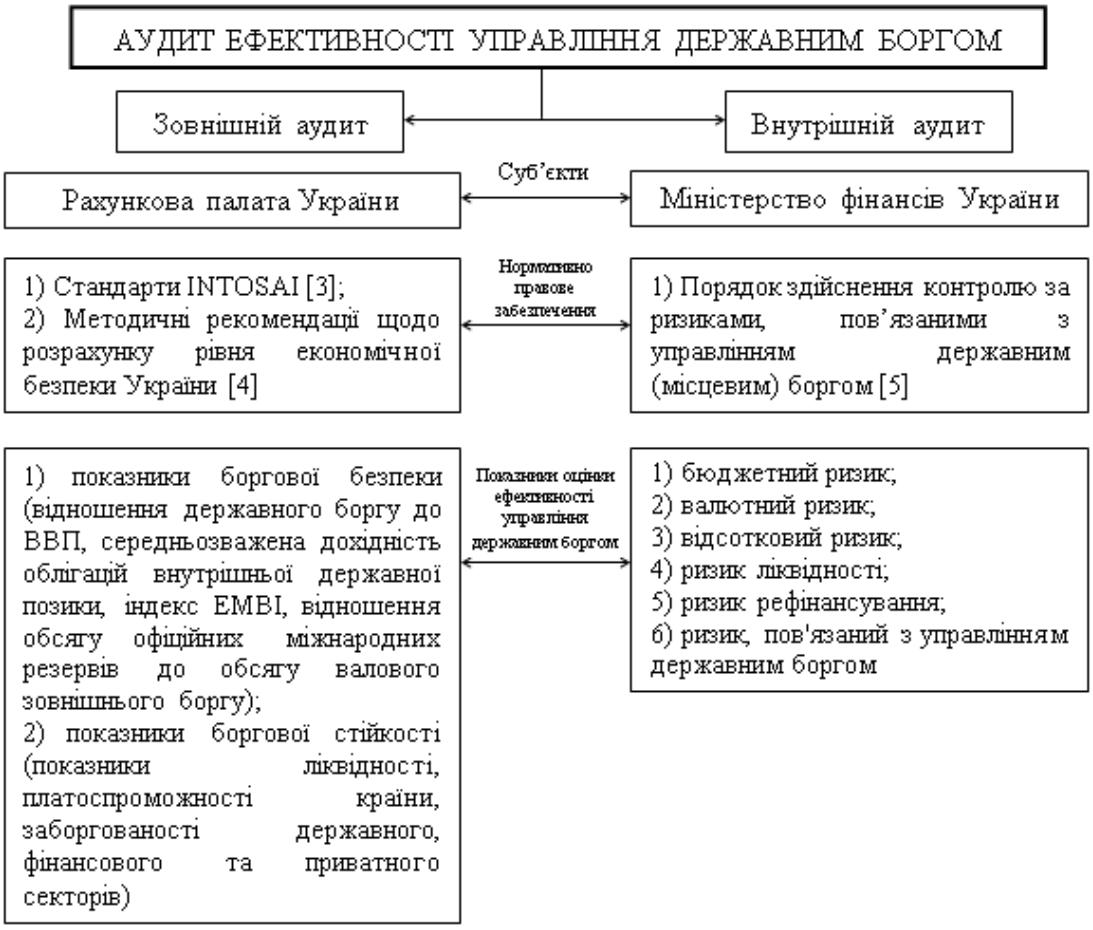

Рис. 3. Система аудиту ефективності управління державним боргом України

Джерело: складено автором за даними [16].

Міністерство фінансів України є суб'єктом внутрішнього аудиту ефективності управління державним боргом, який, відповідно до чинного законодавства, забезпечує формування та реалізовує боргову політику держави. Основний нормативний документ, яким керується Мінфін під час здійснення контрольних процедур та який визначає методологічні та організаційні засади здійснення контролю ефективності управління державним боргом, є Порядок здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом [21].

Мінфін під час проведення контрольних заходів за ризиками, які пов'язані з управлінням державним боргом, провадить:

– оцінку ризиків з метою їх мінімізації;

– операції з управлінням боргом;

– визначення оптимального співвідношення очікуваних витрат державного бюджету з управління боргом до ризиків.

Оцінка ризиків, які пов’язані з управлінням державним боргом, здійснюється шляхом проведення фінансового контролю за показниками валютного, боргового, відсоткового ризиків, ризиків рефінансування та ліквідності. Мінфін щорічно розробляє та затверджує на відповідний рік програму управління державним боргом, яку він має оприлюднити на офіційному сайті в місячний термін з початку відповідного бюджетного періоду. Програма управління державним боргом може піддаватися перегляду, коли виникають серйозні змін у макроекономічній ситуації, на внутрішньому ринку державних цінних паперів та/або облігацій місцевих позик і світових ринках капіталу, бюджетно-податковій, грошово-кредитній та валютній політиці або з інших причин, які можуть ускладнювати чи унеможливлювати її виконання [18].

Міністерство фінансів України в термін не пізніше трьох місяців з дня закінчення бюджетного періоду готує звіт про виконання програми управління державним боргом за відповідний бюджетний період з подальшою публікацією його на своєму офіційному сайті. Звіт про виконання програми управління боргом включає в себе інформацію про:

– стан боргу на кінець звітного бюджетного періоду;

– ситуацію та основні тенденції на внутрішньому ринку державних цінних паперів та/або облігацій місцевих позик і світових ринках капіталу, суттєві зміни в макроекономічній ситуації за звітний бюджетний період;

– результати оцінки ризиків, пов’язаних з управлінням боргом, станом на кінець звітного бюджетного періоду;

– здійснення запланованих заходів і досягнення показників, визначених у програмі управління боргом, а також причини та обґрунтування відхилень таких показників [18].

Повна схема організації та здійснення внутрішнього аудиту ефективності управління державним боргом Міністерством фінансів України зображена на рис. 4.

Рис. 4. Схема внутрішнього аудиту ефективності управління державним боргом

Джерело: складено автором за даними [15].

Варто звернути увагу, що Постановою Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 127 було створено Агентство з управління державним боргом України (далі – Боргове агентство), яке є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну бюджетну політику у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра

фінансів. Боргове агентство перейняло функції Мінфіну щодо реалізації державної бюджетної політики у сфері управління державним та гарантованим державою боргом [20].

Відповідно до чинного законодавства Агентство з управління державним боргом України здійснює також оперативний облік, контроль та аналіз показників державного боргу та гарантованого державою боргу, контроль за здійсненням платежів, пов'язаних з гарантованим державою боргом, узагальнення звітності за всіма операціями, пов'язаними з управлінням державним та гарантованим державою боргом [20].

Зовнішній аудит ефективності управління державним (місцевим) боргом провадить Рахункова палата України. Проведення оцінки заходів органів управління державним (місцевим) боргом є одним з головних завдань аудиту ефективності. Здійснення такої оцінки дозволяє визначати сильні та слабкі сторони щодо діяльності органів з управління державним (місцевим) боргом та на основі цього надавати пропозиції щодо вдосконалення заходів та діяльності цих органів.

У межах своїх повноважень Рахункова палата провадить зовнішній державний фінансовий контроль за:

– станом державного боргу та гарантованого державою боргу, порядком утворення, обслуговування і погашення таких боргів;

– дефіцитом (профіцитом) державного бюджету та джерелами фінансування державного бюджету;

– цільовим та ефективним використанням і своєчасним поверненням кредитів (позик), залучених державою до спеціального фонду державного бюджету;

– дотриманням граничного обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу, а також виконанням плану заходів з приведення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до встановлених вимог;

– відшкодуванням суб'єктами господарювання, які отримали кредити (позики) під державні гарантії, витрат державного бюджету, що виникли внаслідок виконання державою гарантійних зобов'язань перед кредиторами [19].

Європейський Союз для зміцнення системи управління державними фінансами на місцевому та регіональному рівнях започаткував проєкт «ЄС для підсилення державних фінансових систем місцевих урядів», місія якого полягала у «створенні спроможної, ефективної, прозорої та підконтрольної системи управління місцевими фінансами, яка зосереджена на досягненні стійких цілей в економіці та розвитку відповідно до урядових зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, та Стратегії управління державними фінансами України на 2017–2020 рр.» [21]. У звіті за Компонентою 3 Проєкту ЄС зазначено, що в цілому управління державним боргом на місцевому рівні відбувається на належному рівні. Проте потрібне подальше вдосконалення його методичного забезпечення. На виконання завдань Компоненти 3 цього проєкту та Стратегії управління державними фінансами України на 2017–2020 рр. Мінфіном було затверджено Методичні рекомендації щодо погодження обсягу та умов здійснення місцевих запозичень і надання місцевих гарантій. Ці Методичні рекомендації мали на меті сформувати єдиний підхід до підготовки матеріалів для погодження обсягу та умов здійснення місцевих запозичень і надання місцевих гарантій для розширення можливостей органів місцевого самоврядування щодо здійснення запозичень та управління місцевим боргом [17].

Висновки. За результатами дослідження можна зробити висновок про безсистемність та неефективність політики державних запозичень в Україні, зокрема на місцевому рівні. Це призводить до того, що залучення додаткових позик не покращує економічне становище, а низька ефективність використання позичених ресурсів спричиняє підвищення боргової залежності держави та органів місцевого самоврядування. Така ситуація зумовлює необхідність визначення та удосконалення концептуальних засад державного

фінансового контролю у сфері управління державним боргом та місцевими запозиченнями.

Спираючись на наявні наукові підходи та усталену практику, у межах визначення зазначених концептуальних засад систематизовано поняття «місцеві запозичення», їх види, напрями використання, організаційно-правове забезпечення різних форм місцевих запозичень, зміст і напрями фінансового контролю за місцевими запозиченнями, відповідні повноваження та функції органів фінансового контролю.

Незважаючи на триваючий розвиток системи управління державним боргом на місцевому рівні, ключовим напрямом підвищення її ефективності є продовження виконання рекомендацій ЄС, які стосуються покращення державного фінансового контролю на місцевому рівні. Удосконалення державного фінансового контролю в умовах бюджетної децентралізації потребує чіткого розмежування та розподілу функцій органів контролю як на державному, так і на регіональному рівнях. Органи фінансового контролю в межах встановлених повноважень мають забезпечувати ефективне виконання своїх функцій на всіх стадіях управління місцевими запозиченнями. Це надасть можливість зменшити кількість перевірок та стимулювати залучення ефективних місцевих позик. Однією з основних умов належного державного фінансового контролю на регіональному рівні є законодавче розмежування повноважень органів фінансового контролю на всіх рівнях управління державним боргом та відсутність дублювання контрольних заходів.

Отже, унормування порядку державного фінансового контролю за місцевими запозиченнями на засадах чіткого розподілу функцій та повноважень органів контролю як на державному, так і на регіональному рівні є пріоритетним заходом для формування передумов для забезпечення фінансової стійкості та боргової безпеки України та її регіонів у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардаш С.В. Підходи до побудови концепції національної системи економічного контролю. Менеджмент: зб. наук. пр. 2009. Вип. 11. С. 5–15.

2. Басанцов І. В. Теоретичні і методичні основи оцінки ефективності державного фінансового контролю. *Вісник Сумського державного університету.* 2004. № 6 (65). С. 149–156.

3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2010. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 27.11.2021).

4. Герасименко О. В., Карпінський Б. А. Фінансово-інвестиційний словник. Львів: Магнолія Плюс, 2005. 304 с.

5. Державна казначейська служба України / офіційний сайт. URL: http://www.treasury.gov.ua (дата звернення: 27.11.2021).

6. Децентралізація. Міжнародна співпраця / офіційний сайт. URL: https://donors.decentralization.gov.ua (дата звернення: 27.11.2021).

7. Дрозд І. К., Шевчук В. О. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. Київ: ТОВ «Імекс – ЛТД», 2007. 304 с.

8. Європейська хартія місцевого самоврядування (м. Страсбург, 15 жовтня 1995 р.) / офіційний переклад. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 27.11.2021).

9. Місцевий борг та місцевий гарантований борг. Міністерство фінансів України / офіційний сайт. URL: https://mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovanij-borg-osn-inf (дата звернення: 27.11.2021).

10. Національний банк України / офіційний сайт. URL: https://bank.gov.ua (дата звернення: 27.11.2021).

11. Олійник Л. А., Трусєєва М. А. Стан і проблеми розвитку місцевих запозичень в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес.* 2014. Вип. 200 (3). С. 237–242.

12. Пастернак М. М. Місцеві позики як інструмент фінансування соціально-економічних програм органів місцевого самоврядування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.04.01. Ірпінь, 2001. 27 с.

13. Петриків А. В. Напрями та заходи з удосконалення системи місцевих запозичень в Україні. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління.* 2013. № 1. С. 213–227.

14. Покиньчереда В. В. Performance audit of Ukrainian debt management: organization and methodology. *Ефективна економіка.* 2018. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua (дата звернення: 27.11.2021).

15. Покиньчереда В. В., Копняк К. В. Організація аудиту ефективності управління державним боргом. *Електронний журнал «Ефективна економіка».* 2020. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/80.pdf (дата звернення: 27.11.2021).

16. Покиньчереда В. В. Організаційно-методичні аспекти аудиту ефективності управління державним боргом. *Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю*: зб. наук. пр. VII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 27 берез. 2019 р.: у 2-х ч. Ч. І. Вінниця: ВРВ ВТЕІ КНТЕУ, 2019. С. 40–43.

17. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо погодження обсягу та умов здійснення місцевих запозичень і надання місцевих гарантій: наказ Міністерства фінансів України від 30.09.2021 № 532. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_532_%D0%B2%D1%96%D0%B4_30_09_2021.pdf (дата звернення: 27.11.2021).

18. Про затвердження Порядку здійснення контролю за ризиками, пов’язаними з управлінням державним (місцевим) боргом: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 № 815. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 27.11.2021).

19. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19 (дата звернення: 27.11.2021).

20. Про утворення Агентства з управління державним боргом України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 127. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2020-%D0%BF (дата звернення: 16.04.2020).

21. Проєкт Європейського Союзу та Міністерства фінансів України «ЄС для підсилення державних фінансових систем місцевих урядів» LOGICA». Децентралізація. Міжнародна співпраця / офіційний сайт. URL: https://donors.decentralization.gov.ua/project/logica (дата звернення: 27.11.2021).

22. Сунцова О. В. Місцеві фінанси: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 488 с.

23. Kosova T., Voronkova O., Kliuchka O., & Kostynets I. (2021). FINANCIAL CONTROL IN THE SYSTEM OF BUDGETARY SECURITY OF THE STATE AND REGIONS UNDER DECENTRALIZATION CONDITIONS IN UKRAINE. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice, 1(36), 140–148. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.227684

References

1. Bardash S. V. (2009). Pidkhody do pobudovy kontseptsiyi natsional'noyi systemy ekonomichnoho kontrolyu [Approaches to the concept of building a national system of economic control]. *Menedzhment*, 11, 5–15 [in Ukrainian].

2. Basantsov, I. V. (2004). Teoretychni i metodychni osnovy otsinky efektyvnosti derzhavnoho finansovoho kontroliu [Theoretical and methodical foundations for assessing the effectiveness of state financial control]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriia Ekonomika*, 6(65), 149–156.

3. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2456-VI (2010, 8 July), URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed 27 November 2021).

4. Herasymenko, O. V., Karpinskyi, B. A. (2005). Finansovo-investytsiinyi slovnyk [Financial and investment dictionary]. Lviv: Mahnoliia Plius, 304 p.

5. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy / ofitsiinyi sait. URL: http://www.treasury.gov.ua (accessed 27 November 2021).

6. Decentralizacija. Mizhnarodna spivpracja / ofitsiinyi sait. URL: https://donors.decentralization.gov.ua (accessed 27 November 2021).

7. Drozd, I. K., Shevchuk, V. O. (2007). Derzhavnyi finansovyi kontrol [State financial control]. Kyiv: TOV «Imeks – LTD» [in Ukrainian].

8. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia [European Charter of Local Self-Government] (m. Strasburh, 15 October 1995) / ofitsiinyi pereklad. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (accessed 27 November 2021).

9. Mistsevyi borh ta mistsevyi harantovanyi borh [Local debt and local guaranteed debt]. Ministerstvo finansiv Ukrainy / ofitsiinyi sait. URL: https://mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovanij-borg-osn-inf (accessed 27 November 2021).

10. Natsionalnyi bank Ukrainy / ofitsiinyi sait.URL: https://bank.gov.ua (accessed 27 November 2021).

11. Oliinyk, L. A., Trusieieva, M. A. (2014). Stan i problemy rozvytku mistsevykh zapozychen v Ukraini [State and problems of local borrowing development in ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriia: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes.* [National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine: Economy, agricultural management,business]. Vol. 200 (3). 237–242 pp.

12. Pasternak, M. M. (2001). Mistsevi pozyky yak instrument finansuvannia sotsialno-ekonomichnykh prohram orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [Local loans as a tool for financing the socio-economic programs of local governments]: abstract. diss. cand. econom. Sciences: Special. 04/08/01 «Finance, Money and Credit». Irpin. 27 p.

13. Petrykiv, A. V. (2013). Napriamy ta zakhody z udoskonalennia systemy mistsevykh zapozychen v Ukraini [Directions and measures to improve the system of local borrowing in Ukraine]. *Naukovi rozvidky z derzhavnoho ta munitsypalnoho upravlinnia* [Scientific research on state and municipal administration.]. Vol. 1. Pp. 213–227.

14. Pokynchereda, V. V., (2018). Performance audit of Ukrainian debt management: organization and methodology. *Efektyvna ekonomika [Efficient economy]*, vol. 9, URL: http://www.economy.nayka.com.ua (accessed 27 November 2021).

15. Pokynchereda, V. V., Kopniak, K. V. (2020). Orhanizatsiia audytu efektyvnosti upravlinnia derzhavnym borhom [Organization of performance audit of public debt management]. *Efektyvna ekonomika [Efficient economy]*, Vol. 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/80.pdf (accessed 27 November 2021).

16. Pokynchereda V. V. Orhanizatsiino-metodychni aspekty audytu efektyvnosti upravlinnia derzhavnym borhom [Organizational and methodological aspects of the audit efficiency of public debt management]. *Oblik, kontrol i analiz v upravlinni pidpryiemnytskoiu diialnistiu*: zb. nauk. pr. VII Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf., 27 berez. 2019 r.: u 2-kh ch. Ч. I. Vinnytsia: VRV VTEI KNTEU, 2019. Pp. 40–43.

17. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo pohodzhennia obsiahu ta umov zdiisnennia mistsevykh zapozychen i nadannia mistsevykh harantii: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 532 (2021, 30 September) URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_532_%D0%B2%D1%96%D0%B4_30_09_2021.pdf (accessed 27 November 2021).

18. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia kontroliu za ryzykamy, poviazanymy z upravlinniam derzhavnym (mistsevym) borhom: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 815 (2012, 01 August). URL: http://zakon.rada.gov.ua (accessed 27 November 2021).

19. Pro Rakhunkovu palatu: Zakon Ukrainy № 576-VIII (2015, 02 July). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19 (accessed 27 November 2021).

20. Pro utvorennia Ahentstva z upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 127 (2020, 12 February). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2020-%D0%BF (accessed 27 November 2021).

21. Proekt Yevropeiskoho soiuzu ta Ministerstva finansiv Ukrainy «IeS dlia pidsylennia derzhavnykh finansovykh system mistsevykh uriadiv» LOGICA». Detsentralizatsiia. Mizhnarodna spivpratsia / ofitsiinyi sait URL: https://donors.decentralization.gov.ua/project/logica (accessed 27 November 2021).

22. Suntsova O.V. Mistsevi finansy [Local finances]: navch. posib. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2010. 488 p.

23. Kosova T., Voronkova O., Kliuchka O., & Kostynets I. (2021). FINANCIAL CONTROL IN THE SYSTEM OF BUDGETARY SECURITY OF THE STATE AND REGIONS UNDER DECENTRALIZATION CONDITIONS IN UKRAINE. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice, 1(36), 140–148. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.227684

Стаття надійшла до редколегії 29 липня 2022 року

УДК 330.342.146
DOI 10.33244/2617-5940.1.2022.99-134

О. В. Овдієнко,
аспірантка 3-го року навчання,
Державний податковий університет
e-mail: postgraduate.o.v.ovdienko@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4773-2455

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості стратегічного планування сталого розвитку з урахуванням світових Цілей сталого розвитку. Зазначено, що сталий розвиток задовольняє потреби суспільства, не ставлячи під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. В Україні на законодавчому рівні невирішеною залишається проблема унормування трактування сутності сталого розвитку й, відповідно, узгодженість нормативно-правових актів щодо його забезпечення. Обґрунтовано пріоритетні завдання щодо досягнення Цілей сталого розвитку. Досліджено зміст та індикатори Цілі сталого розвитку України. Обґрунтовано основні принципи концепції сталого розвитку. Визначено, що базовими елементами сталого розвитку є раціональне використання наявних на їх території усіх видів ресурсів, збереження довкілля та реалізація інноваційних проєктів. Розглянуто індикатори до Цілі сталого розвитку, які розроблені з урахуванням досвіду і положень методологій оцінки сталого і збалансованого розвитку громад, розроблених ООН, Організацією економічного співробітництва та розвитку й інших інституцій. Обґрунтовано етапи процесу стратегічних і програмних документів Цілей сталого розвитку України.

Ключові слова: *сталий розвиток; цілі сталого розвитку; стратегічне планування; індикатори.*

JEL: O12, O29, H80, C43.

O. V. Ovdienko. PECULIARITIES OF STRATEGIC PLANNING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS OF UKRAINE

The article examines the features of strategic planning of sustainable development taking into account the global Sustainable Development Goals. It is noted that sustainable development meets the needs of society without compromising the ability of future generations to meet their own needs. At the same time, at the legislative level in Ukraine, the problem of standardizing the interpretation of the essence of sustainable development and, accordingly, the consistency of regulations on its provision remains unresolved. The priority tasks for achieving the Sustainable Development Goals are substantiated. The content and indicators of the Sustainable Development Goals of Ukraine are studied. The basic principles of the concept of sustainable development are substantiated. It is determined that the basic elements of sustainable development are the rational use of all types of resources available on their territory, environmental protection and implementation of innovative projects. Indicators for the Sustainable Development Goal are considered, which are developed taking into account the experience and provisions of methodologies for assessing sustainable and balanced development of communities developed by the UN, the Organization for Economic Cooperation and Development and other institutions. The stages of the process of strategic and program documents of the Sustainable Development Goals of Ukraine are substantiated.

Key words: *sustainability; sustainable development goals; strategic planning; indicators.*

Метою дослідження є оцінка сучасного стану та встановлення напрямів удосконалення процесу стратегічного планування сталого розвитку. Для досягнення поставленої мети необхідно провести аналіз сталого розвитку та визначити особливості і перспективи стратегічного планування сталого розвитку з урахуванням світових Цілей сталого розвитку.

Постановка проблеми. Парадигма сталого розвитку еволюціонує від «стану стурбованості» світових лідерів за майбутнє і «взірця» бажаної поведінки до сучасної наукової концепції, обростає теоретичними підходами, емпіричним обґрунтуванням та вже має позитивний досвід практичної реалізації. Витоки цієї парадигми вбачаємо у вичерпаності потенціалу техніко-економічних парадигм індустріальної стадії розвитку та переходу до епохи постіндустріалізму. Принципи сталого розвитку поступово поширюються у всі сфери економічної діяльності, не оминули і сферу фінансів. Під впливом нової парадигми змінюється сутність економічних відносин з приводу забезпечення фінансовим капіталом ініціатив і заходів суб'єктів господарювання у напрямах сталого розвитку, набувають особливостей розподільчі та перерозподільчі процеси, що призводить і до трансформаційних зрушень у сутності фінансів. Як наслідок вищезазначених тенденцій, спочатку практиками, а потім і науковцями були введені у використання англомовні терміни «Sustainable Finance» та «Social Finance». Дослідження довело, що до сьогодні немає усталеного трактування цих понять. Інколи вони використовуються як взаємозамінні з огляду на те, що в широкому контексті прямо чи опосередковано фінанси спричиняють вплив на суспільство та створюють соціальний ефект. Проте аналіз практики їх використання на прикладі США та Великобританії показав, що існує певна відмінність: у США набув поширення термін «фінанси сталого розвитку або сталі фінанси» («Sustainable Finance»), а у Великобританії найчастіше використовують термін «соціальні фінанси» («Social Finance»). Втім, на нашу думку, незважаючи на схожу природу понять – забезпечувати існування соціуму (соціальна ознака) без шкоди наступним поколінням (ключова ідея концепції сталого (підтримуючого) розвитку), між ними існують відмінності, зумовлені виділенням окремих складових сталого розвитку, насамперед соціальної компоненти.

У нашій державі, як і в інших країнах світу, активно розвивається і запроваджується стратегічний підхід до планування сталого розвитку

територій різних типів. Сьогодні суттєво видозмінюються функції, що реалізуються під час планувального процесу, зазнає змін роль планування в системі управління. Воно поступово стає інструментом підвищення конкурентоспроможності територій, засобом згуртування різних суб'єктів розвитку навколо нових цінностей і довгострокових пріоритетів. Саме тому головним завданням під час стратегічного планування сталого розвитку країни є дотримання таких основних принципів: орієнтація на потреби й інтереси людей; консенсус щодо довготермінової мети розвитку території; усебічність і цілісність; проведення комплексного аналізу стану національного розвитку; обов'язковість моніторингу та оцінювання; наявність відповідальності та лідерства на національному рівні; удосконалення діючих механізмів і стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти сталого розвитку у центрі уваги вітчизняної наукової спільноти. Так, питання побудови моделі сталого розвитку, визначення та розуміння його сутності й складових досліджували: Н. Андрєєва, З. Бурик, Л. Дідківська, З. Герасимчук, Б. Данилишина, С. Ковалівська, А. Лелеченко, П. Надолішній, В. Потапенко, Д. Стеченко, В. Трегобчук, В. Бабаєва, П. Ворона, М. Гірняк, І. Дробот, І. Козюра, В. Мамонова, В. Новик, М. Пухтинський, Н. Камінська та ін. Шляхи переходу до сталого розвитку, зокрема організаційно-правовий та фінансово-економічний механізми збалансованого розвитку територій, обґрунтовують у своїх працях І. Брижань, В. Вовк, М. Лебедєв, Ю. Мельник, О. Невелєв, С. Серьогін тощо. Їх наукові здобутки щодо різних аспектів фінансів як багатогранного явища покладено нами в основу власного дослідження. Втім, як і усіляке нове явище, що перебуває на стадії свого становлення, явище фінансів сталого розвитку ще не має належного теоретико-методологічного обґрунтування і потребує детального дослідження його теоретичних та практичних аспектів.

Виклад основного матеріалу. Сталим є розвиток, що задовольняє потреби суспільства, не ставлячи під загрозу спроможність майбутніх

поколінь задовольняти свої потреби. Тобто в основі лежать права людини на життя і повноцінний розвиток. Це система взаємоузгоджених управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності. Проте в Україні на законодавчому рівні невирішеною залишається проблема унормування трактування сутності сталого розвитку й, відповідно, узгодженість нормативно-правових актів щодо його забезпечення між собою [1].

Так, Конституція України не передбачає створення стратегій і програм сталого або еколого-соціальноекономічного розвитку: стаття 119 передбачає виконання державних і регіональних програм соціальноекономічного та культурного розвитку, а також програм охорони довкілля. Це створює додаткові труднощі у сфері стратегічного планування сталого розвитку. 25 вересня 2015 року держави-члени Організації Об'єднаних Націй погодили 17 Цілей сталого розвитку в рамках Порядку денного у галузі розвитку на період після 2015 року. Цілі сталого розвитку, побудовані на основі Цілей розвитку тисячоліття – глобальної програми, що реалізовувалася з 2000 до 2015 року, будуть орієнтиром до 2030 року у впровадженні засад сталого розвитку на глобальному рівні. В усіх Цілей сталого розвитку є завдання, що прямо чи опосередковано пов'язані з повсякденною роботою органів місцевого самоврядування [2], детальніше на рис. 1.

В Україні у процесі визначення Цілей сталого розвитку, відповідних завдань та показників на довгострокову перспективу необхідно враховувати глобальні орієнтири розвитку, принципи сталого розвитку та суспільну думку щодо бачення майбутнього розвитку. Світовий досвід свідчить, що суспільний прогрес значною мірою залежить від підтримання балансу між цілями підтримки економічного зростання, конкурентоспроможності бізнесу, забезпечення екологічної безпеки та зменшення соціальної нерівності. Для досягнення довгострокових цілей необхідно послідовно виконувати

визначені коротко та середньострокові завдання. Передумовами досягнення всіх без винятку цілей розвитку є якісне управління, викорінення корупції, суспільна підтримка. Відповідно, належне ефективне управління, чесна та прозора влада, участь населення у прийнятті рішень і контролюванні їх виконання мають враховуватись під час формулювання стратегічних цілей [3].

Рис. 1. Цілі Сталого Розвитку, адаптовані для України (2015–2030 роки)

Джерело: складено автором на основі даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Моніторинг ЦСР в Україні є підґрунтям для вивчення тенденцій сталого розвитку України за кожним із 17 напрямів, відповідно до кожної цілі, й основою для подальшого стратегічного планування національного розвитку. Застосування комплексного підходу, використання різних джерел даних як даних державних статистичних спостережень, так і адміністративних даних, надає основу для об'єктивного фактологічного аналізу відповідно до

міжнародних стандартів (evidence based analysis). Для моніторингу використовуються показники, дані за якими збираються та розробляються на постійній основі в рамках офіційної статистичної системи, відповідно до встановлених стандартів і методологій, та адміністративної звітності міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, установ, організацій. Пропонуємо розглянути завдання та індикатори сталого розвитку у таблиці 1.

Варто зазначити, що базовими елементами сталого розвитку є раціональне використання наявних на її території усіх видів ресурсів, збереження довкілля та реалізація інноваційних проєктів, які забезпечили б такий розвиток промисловості, сільського господарства, туризму, освіти і культури, який, задовольняючи сучасні потреби громади, не загрожував би можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Економічне зростання, якого всі в країні прагнуть і на яке розраховує суспільство, неминуче призведе до збільшення обсягів використання природних ресурсів і відходів споживання, що зі свого боку посилюватиме антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище.

Таблиця 1

Відповідальне споживання та виробництво,

завдання й індикатори сталого розвитку

Завдання	**Індикатори**
1	**2**
12.1. Знизити ресурсомісткість економіки	1. Ресурсомісткість ВВП (питома вага вартості природних ресурсів в одиниці ВВП), % до рівня 2015 року
12.2. Зменшити втрати продовольства у виробничозбутових ланцюжках	1. Частка післязбиральних втрат у загальному виробництві зернових культур, %
	2. Частка післязбиральних втрат у загальному виробництві овочів та баштанних культур, %

Продовження таблиці 1

1	2
12.3. Забезпечити стале використання хімічних речовин на основі інноваційних технологій та виробництв	1. Кількість підприємств, що використовують небезпечні хімічні речовини і в яких запроваджено системи управління хімічними речовинами згідно з міжнародними стандартами, одиниць
	2. Частка підприємств, в яких запроваджено системи управління хімічними речовинами згідно з міжнародними стандартами, у загальній сукупності підприємств, що використовують небезпечні хімічні речовини, %
12.4. Зменшити обсяг утворення відходів і збільшити обсяг їх переробки та повторного використання на основі інноваційних технологій та виробництв	1. Обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності на одиницю ВВП, кг на 1 000 дол. США за ПКС 2011 року
	2. Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %

Джерело: складено автором на основі даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Розуміння значущості впровадження відповідального споживання та виробництва в країні є, але збалансоване врегулювання цих питань потребує виважених і довготривалих політичних та економічних зусиль, сфокусованих як на виробництві, так і на споживанні.

Україна приєдналася до ініціативи країн ООН та визначила систему індикаторів, які показуватимуть прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку. Система ЦСР України налічує 183 індикатори. 2021 року Україна опублікувала звіт за 2020 рік про досягнення Цілей сталого розвитку.

	2015 р.	2020 р.	2025 р.	2030 р.
Індикатор 12.1.1				
	100	90	80	60
Індикатор 12.2.1				
	2,2	1,8	1,0	0,5
Індикатор 12.2.2				
	12,3	10,0	7,0	5,0
Індикатор 12.3.1	ДАНІ ОЧІКУЮТЬСЯ			
	…	…	…	…
Індикатор 12.3.2				
	…	50	100	100
Індикатор 12.4.1				
	977,4	950,0	880,0	800,0
Індикатор 12.4.2				
	30	35	45	55

Рис. 2. Цільові значення індикаторів

Джерело: дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Щоб виміряти прогрес у досягненні ЦСР, Економічна та соціальна комісія для Азії та Тихого океану ООН (UNESCAP) запропонувала методологію, що базується на вимірюванні поточного та прогнозованого темпу руху країн до задекларованих цілей. «Вокс Україна» та Держстат за підтримки Програми розвитку ООН в Україні у 2019–2020 розрахували прогрес України станом на кінець 2019 року з використанням цієї методології та цільових показників на 2020 рік.

Розраховуємо показники за 17 Цілями сталого розвитку відповідно до методології UNESCAP у розрізі областей. Загальноукраїнські показники не завжди відображають ситуацію, яка склалася в різних регіонах, адже регіони в Україні розвиваються неоднорідно. Наприклад, валовий регіональний продукт на одну особу у Києві, який є лідером за багатьма економічними показниками, 2019 року становив 320 885 грн та був майже в 3,5 раза вищий

за цей показник у середньому по Україні – 94 661 грн на особу. Середня зарплата у Києві станом на серпень 2021 року становила 20 358 грн, водночас як у Чернівецькій та Кіровоградській областях 10 811 та 11 088 грн, відповідно. За показниками ЦСР деякі області досягли цільових значень, інші наближаються до них, але є й такі, які рухалися у зворотному напрямі. Ситуацію за кожною ціллю в Україні та регіонах можна побачити на Дашборді 1.

Оцінивши прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку в областях за методологією UNSCAP. Методологія дозволяє оцінити, яку частину шляху до цільового орієнтиру показник пройшов від базового року до поточного (індекс поточного стану), та показує, чи достатньо поточного темпу прогресу, щоб досягти цільового значення у визначені терміни (індекс прогнозованого стану). Для оцінки прогресу в цій статті ми використали індекс поточного стану. Він показує частку шляху до цілі, яку країна пройшла до 2019 року, і розраховується за кожним показником, для якого є дані.

Індекс може набувати значень від «–10» до «+10». Оцінка «0» означає, що показник не змінився порівняно з базовим роком. «+10» означає, що цілі, які заплановано досягти до цільового року (у нашому дослідженні це 2020), досягнено, а «–10» – це такий самий за модулем рух у протилежний від цілі бік. На рисунку 3 нижче у базовому році (2015) фактичне значення показника 11 буде відповідати «0» у Індексі поточного стану. Цільовий орієнтир з фактичним значенням 13 буде відповідати «+10» у Індексі поточного стану. Якщо показник віддаляється від цілі (показник 2016 року на графіку), то Індекс набуває негативних значень.

Для кожного індикатора прогрес оцінювався залежно від наявних даних:

– для індикаторів, за якими розпорядники інформації поширюють дані на рівні областей, ми оцінювали прогрес, якого досягла кожна область;

– для індикаторів, за якими розпорядники інформації не поширюють регіональні дані, ми оцінювали прогрес, досягнутий на національному рівні.

Рис. 3. Пояснення розрахунку Індексу поточного стану на основі фактичних даних

В обох випадках використано цільові значення, визначені на національному рівні. Якщо для певного індикатора не визначене цільове значення, прогрес не розраховувався. Також прогрес не розраховувався для індикаторів, де немає даних за 2019 рік або дані взагалі відсутні.

Прогрес у досягненні кожної із 17 Цілей розраховано як середнє значення прогресу за кожним таргетом.

Розраховано прогрес у досягненні ЦСР упродовж 2015–2019 років (адже за 2020 рік досі доступні не всі дані), оцінили, яку частку шляху до запланованого на 2020 рік цільового значення Україна пройшла за п’ять років з 2015-го по 2019 включно. Дані та цільові значення показників, що опубліковано Держстатом на своєму офіційному сайті (таблиця 2).

З 2015 до 2019 рр. Україна досягла прогресу за 15 із 17 Цілей сталого розвитку. За однією ціллю Україна погіршила свої результати порівняно з базовим роком. Це Ціль 10 «Скорочення нерівності» (деталі нижче). За тринадцятою Ціллю «Пом’якшення наслідків зміни клімату» обчислити прогрес неможливо у зв’язку з відсутністю цільового орієнтиру (рис. 4).

Таблиця 2

Кількість показників ЦСР, для яких наявні дані та цільові показники у 2015–2019 роках

№	Назва цілі	Загальна кількість індикаторів у цілі	Наявні дані		Визначені цільові орієнтири (станом на 16.09.2021)
			Національний рівень	Регіональний рівень	
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
1.	Подолання бідності	5	5	0	5
2.	Подолання голоду, розвиток сільського господарства	11	11	7	9
3.	Міцне здоров'я і добробут	16	16	5	14
4.	Якісна освіта	14	14	4	9
5.	Гендерна рівність	20	15	6	7
6.	Чиста вода та санітарні умови	12	11	0	7
7.	Доступна та чиста енергія	7	7	0	5
8.	Гідна праця та економічне зростання	14	14	3	14
9.	Промисловість, інновації та інфраструктура	14	11	2	9
10.	Скорочення нерівності	8	8	0	5
11.	Сталий розвиток міст і громад	10	10	0	5
12.	Відповідальне споживання та виробництво	6	5	0	4
13.	Пом'якшення наслідків зміни клімату	1	1	0	0
14.	Збереження морських ресурсів	4	4	0	4

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6
15.	Захист та відновлення екосистем суші	13	13	3	12
16.	Мир, справедливість і сильні інститути	24	24	8	3
17.	Партнерство заради сталого розвитку	4	4	1	3
Усього		**183**	**173**	**39**	**115**

Рис. 4. Прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку Україною (розраховано за середнім прогресом таргетів у рамках Цілі)

Найбільшого прогресу Україна досягла за ціллю 11 «Сталий розвиток міст і громад» (Ціль 11, рис. 5). Наразі прогрес за цією ціллю можна виміряти за 5 із 10 показників лише на національному рівні у зв'язку з відсутністю регіональних даних. Із 5 показників 3 досягли цільового орієнтиру. Це «частка регіонів, які затвердили і впроваджують регіональні стратегії,

розроблені за участю громадськості» (11.2.1), «кількість пам'яток, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (11.3.2), «рівень впровадження місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення» (11.4.1). Показник «кількості об'єктів культурної та природної спадщини, внесеної до ЮНЕСКО» (11.3.1), залишається незмінним упродовж 5 років, а «площі природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» (11.3.3) лише на шляху до цілі.

Рис. 5. Прогрес України за показниками цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад»

На другому місці за прогресом – Ціль 16 **«Мир, справедливість та сильні інституції»** (рис. 6). Наразі прогрес за цією ціллю можна виміряти лише за трьома показниками з 24, для яких уряд визначив цільовий орієнтир. Це – «фінансове забезпечення регіональних програм з протидії торгівлі людьми» (16.2.6), «кількість кримінальних проваджень щодо вилученої

зброї» (16.5.1) та «рівень довіри громадян до суду» (16.3.1). Значення усіх цих показників у 2019 році наблизилися до цільових орієнтирів (щоправда, у 2020 показники довіри до суду знову погіршилися). Для оцінки прогресу за цією ціллю в розрізі областей розпорядники поки що не розраховують або не поширюють необхідні дані.

Рис. 6. Прогрес України за показниками цілі 16 «Мир, справедливість та сильні інституції»

На третьому місці за прогресом Ціль 2 – **«Подолання голоду, розвиток сільського господарства»** (рис. 7). Рух до цієї цілі вимірюється 9 показниками (для них є цільові значення), 7 із яких доступні на регіональному рівні. Два показники – «продуктивність праці в сільському господарстві» (2.2.1), «індекс виробництва харчових продуктів» (2.3.1) – 2019 року досягли цільового значення, запланованого на 2020 рік.

«Індекс сільськогосподарської продукції на особу» (2.2.2) залишився на рівні 2015 року, а «індекс споживання молока та молочних продуктів на особу» (2.1.2,) знижується, тоді як, згідно з цілями ООН, мав би зростати. Лідерами у досягненні цілі 2 за більшістю показників були Дніпропетровська, Вінницька області та місто Київ. У шести регіонах показник «споживання молока та молочних продуктів» (2.1.2) виріс, але

лише Івано-Франківська область досягла цільового значення, запланованого на 2020 рік.

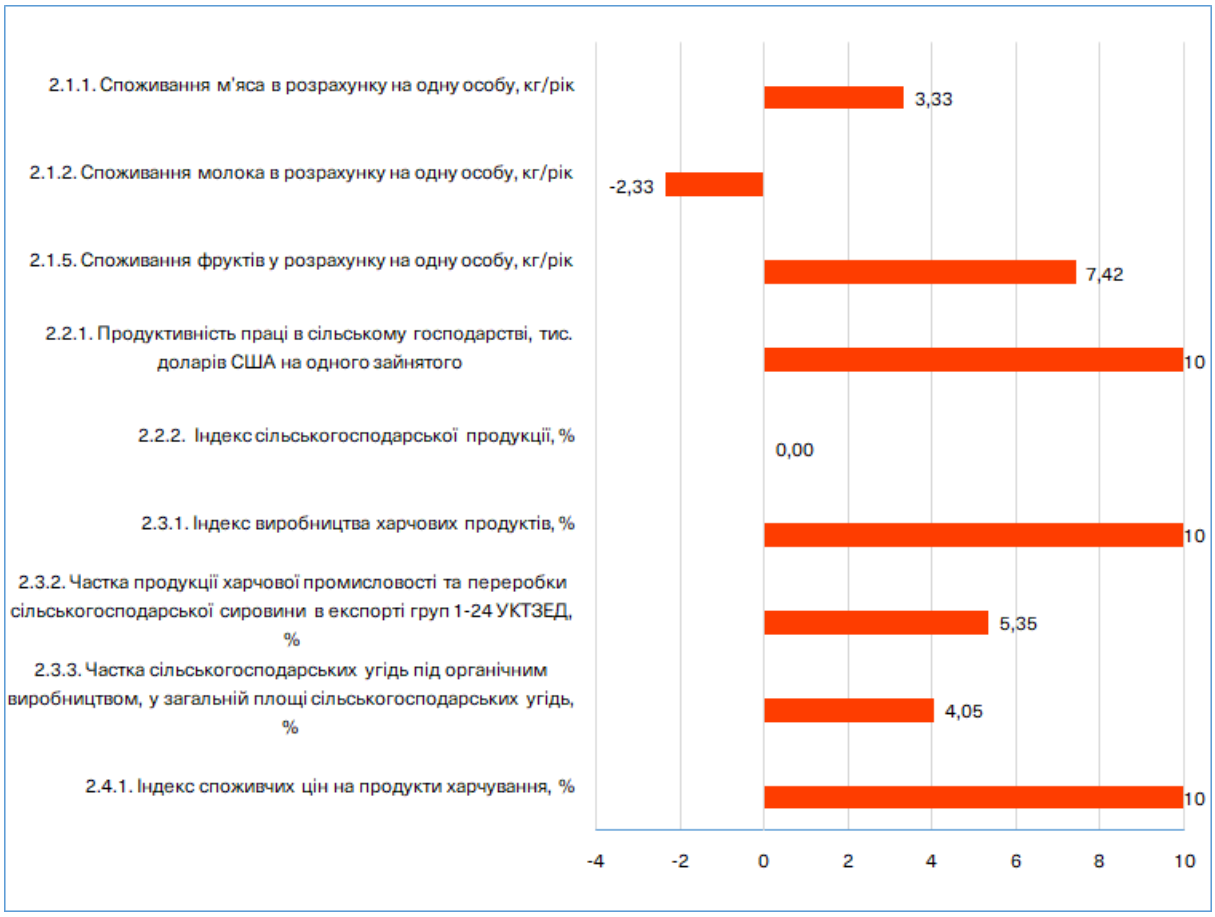

Рис. 7. Прогрес України за ціллю 2 «Подолання голоду, розвиток сільського господарства»

Наразі прогрес Цілі 5 «Гендерна рівність» (рис. 8) можна обчислити лише за 7 із 20 індикаторів, за якими уряд чи відповідні розпорядники (наприклад, Інститут НАНу чи Державна служба статистики) визначили цільовий орієнтир. Позитивну тенденцію демонструють 5 із 7 показників, 4 з яких досягли цільового значення, а показник «частка жінок серед депутатів Верховної Ради України» (5.4.1) виріс, але поки не досяг цілі. Негативну тенденцію станом на 2019 рік демонструють індикатори «рівень зайнятості жінок віком 25–44 роки» (5.6.2) та «кількість звернень щодо домашнього насильства» (5.2.2).

Згідно із встановленим цільовим орієнтиром кількість звернень щодо домашнього насильства мала зменшуватися, проте спостерігається щорічна тенденція до її збільшення. 88 % із цих звернень пов'язані з домашнім насильством щодо жінок, 11,2 % – чоловіків, 0,8 % – дітей. Втім більша кількість звернень не обов'язково означає погіршення ситуації з насильством. Цей індикатор потребує більш ґрунтовного вивчення. Можливо, зростання кількості звернень свідчить про те, що жертви домашнього насильства менше бояться звертатися за допомогою, або більше з них знають, куди можна звернутися.

Незважаючи на те, що за «Гендерною рівністю» були доступні 6 показників на регіональному рівні, лише для одного з них був визначений цільовий орієнтир – «коефіцієнт народжуваності у віці до 20 років». Щороку спостерігається зменшення частки жінок, які народжують у віці 15–19 років. Проте, незважаючи на загальну позитивну тенденцію до зниження цього показника, досить високим він лишається в Закарпатській, Кіровоградській, Житомирській, Хмельницькій, Вінницькій та Одеській областях (значення «–10» за індексом поточного стану). Стабільно низький рівень народжуваності у віці до 20 років спостерігається в м. Київ, який уже досяг поставленої цілі за цим показником.

Рис. 8. Прогрес України за ціллю 5 «Гендерна рівність»

Для Цілі 3 **«Міцне здоров'я та благополуччя»** (рис. 9) на національному рівні доступні 16 індикаторів, 14 із яких мають цільовий орієнтир. Із них для 5 доступні регіональні дані. Прогрес, тобто зниження значень, відбулося для показників «смертність дітей у віці до 5 років» (3.2.1), «кількість хворих з діагнозом активного туберкульозу» (3.3.2), «кількість смертей чоловіків та жінок від цереброваскулярних хвороб у віці 30–59 років» (3.4.1 та 3.4.2), «кількість смертей жінок від злоякісного новоутворення молочної залози у віці 30–59 років» (3.4.3), «ймовірність померти у 20-64, жінки» (3.5.2), «кількість травмованих осіб унаслідок ДТП» (3.6.1). Ще три індикатори, а саме «кількість випадків материнської смертності» (3.1.1), «смертність жінок від злоякісних новоутворень шийки матки, 30–59 років» (3.4.4) та »імовірність померти у віці 20–64 роки, чоловіки» (3.5.1) повільно прямують у правильний бік. За індикаторами «кількість нових хворих з діагнозом ВІЛ» (3.3.1) та «частка жінок, які курять, віком 16–29 років» (3.8.1) спостерігається негативна тенденція. Лідерами у

досягненні цієї цілі стали Чернівецька, Вінницька, Івано-Франківська області та місто Київ. Останні позиції займають Кіровоградська та Миколаївська області.

За ціллю 4 «Якісна освіта» (рис. 10) прогрес по Україні обчислюється за 9 із 14 доступних показників, що мають визначений цільовий орієнтир. Позитивну тенденцію мають показники «кількість учнів денних закладів загальної середньої освіти у розрахунку на одного вчителя» (4.1.2), «відношення кількості вступників до закладів професійної освіти до загальної кількості місць у цих закладах» (4.3.1), «частка населення, яке повідомило, що за останні 12 місяців користувалось послугами Інтернету» (4.5.2), «частка закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості, що мають доступ до мережі Інтернет» (4.7.1), «частка закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості, в яких комп'ютери використовуються в освітньому процесі» (4.7.2) та «частка денних закладів загальної середньої освіти, у яких організовано інклюзивне навчання» (4.7.3). Знижуються «охоплення дітей віком 5 років закладами дошкільної освіти» (4.2.1), «рівень участі населення у формальних та неформальних видах навчання та професійної підготовки» (4.5.1) та «частка чоловіків серед педагогічних працівників» (4.6.1).

Рис. 9. Прогрес України за ціллю 3 «Міцне здоров'я та добробут»

На регіональному рівні з наявними цільовими орієнтирами є дані про «кількість учнів денних закладів загальної середньої освіти у розрахунку на одного вчителя, на початок навчального року» (4.1.2), «частку чоловіків серед педагогічних працівників» (4.6.1), «частку закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості, що мають доступ до мережі Інтернет» (4.7.1, рис. 9) та «частку денних закладів загальної середньої освіти, у яких організовано інклюзивне навчання, %» (4.7.3). За цією ціллю в більшості областей спостерігається прогрес порівняно з 2015 роком, проте у Донецькій, Київській, Запорізькій, Одеській, Харківській, Херсонській та Миколаївській областях показники погіршилися.

Рис. 10. Прогрес України за ціллю 4 «Якісна освіта»

Наступною в рейтингу досягнення прогресу є **«Доступна та чиста енергія»** (Ціль 7, рис. 11). За цією ціллю доступні дані лише в цілому по Україні. 5 із 7 індикаторів мають визначені цільові орієнтири. Рухаються до цілі показники «технологічні витрати електричної енергії в розподільчих електромережах» (7.1.2), «максимальна частка імпорту первинних енергоресурсів» (7.2.1), «частка одного постачальника на ринку ядерного палива» (7.2.2; цей показник досяг цільового значення), «частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел» (7.3.1). Один індикатор – «виробництво електроенергії» (7.1.1) знижується та відповідно віддаляється від цілі. Однак, на нашу думку, це не обов’язково негативна тенденція, адже зменшення

споживання електроенергії може бути пов’язане із запровадженням більш енергоефективних технологій.

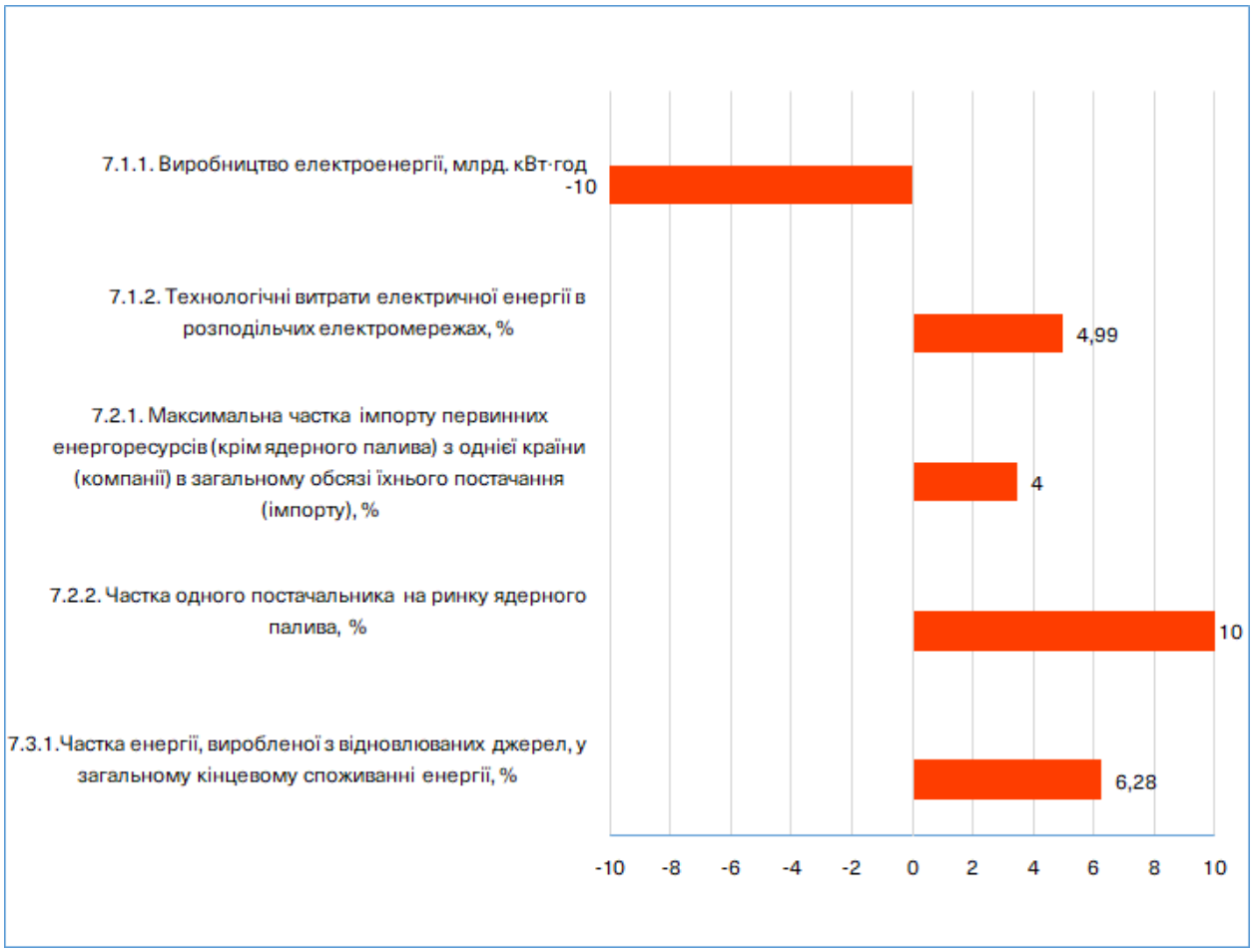

Рис. 11. Прогрес України за ціллю 7 «Доступна та чиста енергія»

На шляху до мети і перша Ціль 1 **«Скорочення бідності»** (рис. 12). Позитивна тенденція спостерігається в 4 із 5 індикаторів. Три з них досягли цільового значення. У протилежний бік рухається показник «частка бідних, які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності бідного населення» (1.2.1).

Рис. 12. Прогрес України за ціллю 1 «Скорочення бідності»

До Цілі 9 **«Промисловість, інновації та інфраструктура»** (рис. 13) Україна пройшла приблизно третину шляху. Рух до цілі вимірюється 14 індикаторами, для 9 з яких визначено цільовий орієнтир, а два індикатори – «рівень охоплення населення інтернет-послугами» (9.6.1) та «питома вага дослідників віком до 40 років» (9.7.1) доступні на регіональному рівні. Втім, для останнього Держстат ще не визначив цільовий рівень.

Саме тому на регіональному рівні можна обчислити лише рух до цілі за показником «охоплення населення інтернет-послугами». 17 з 25 регіонів за цим показником досягли цільового значення. Найменший показник прогресу в Луганській області (вона пройшла 70 % шляху до цілі).

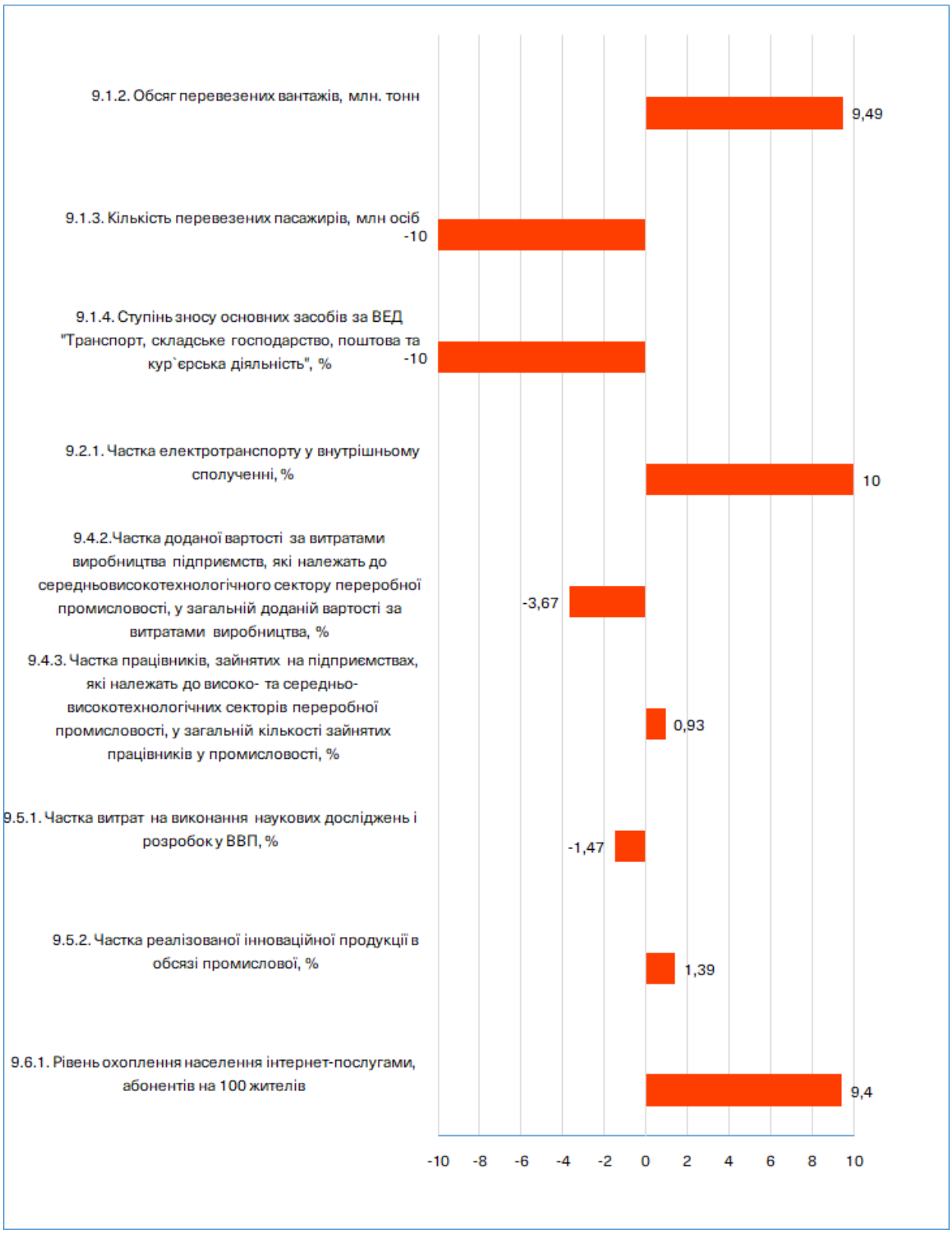

Рис. 13. Прогрес України за ціллю «Промисловість, інновації та інфраструктура»

На національному рівні три показники – «обсяг перевезень вантажів» (9.1.2), «частка електротранспорту у внутрішньому сполученні» (9.2.1) та «рівень охоплення населення інтернет-послугами» (9.6.1) – досягли чи майже досягли (понад +9 з діапазону від –10 до +10) цільового значення. «Частка працівників, зайнятих на підприємствах, які належать до високо- та середньовисокотехнологічних секторів переробної промисловості» (9.4.3) та «частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості» (9.5.2) рухаються у правильному напрямі. «Негативні досягнення» показують індикатори «кількість перевезених пасажирів» (9.1.3) та «ступінь зносу транспортних засобів» (9.1.4). Ці показники досягли значення «–10», а «частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств, які належать до середньовисокотехнологічного сектору переробної промисловості» (9.4.2) та «частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП» (9.5.1) наближаються до цього значення.

Рис. 14. Прогрес України за ціллю 17 «Партнерство заради сталого розвитку»

Прогрес за ціллю 17 **«Партнерство заради сталого розвитку»** (рис. 14) можемо виміряти лише за трьома показниками з чотирьох, для яких доступні цільові значення. З них, порівняно з 2015 роком, виріс лише один – «кількість

проєктів публічно-приватного партнерства» (17.3.1). «Співвідношення обсягу приватних грошових переказів із-за кордону із ВВП» (17.1.1) та «чистий приплив прямих іноземних інвестицій (за даними платіжного балансу)» (17.1.2) залишаються на рівні 2015 року.

На 11 місці за прогресом ціль 8 **«Гідна праця та економічне зростання»** (рис. 15). Уряд визначив 14 показників, за якими обчислюється досягнення прогресу в цій цілі, й за кожним показником є цільовий орієнтир, а за трьома індикаторами також доступні регіональні дані. Позитивна тенденція спостерігається для 7 індикаторів. На рівні 2015 року залишається «коефіцієнт віддачі основних засобів» (8.2.1) та «рівень зайнятості населення віком 20–64 роки» (8.3.1). Погіршуються значення п’яти показників, а саме «частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середньовисокого рівня» (8.1.3), «місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом» (8.1.4), «кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, які призвели до втрати працездатності» (8.5.1), «кількість загиблих від нещасних випадків на виробництві» (8.5.2) та «частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці» (8.5.3). Індикатори, пов’язані з травмами чи смертністю на виробництві, найбільше погіршилися з 2015 року.

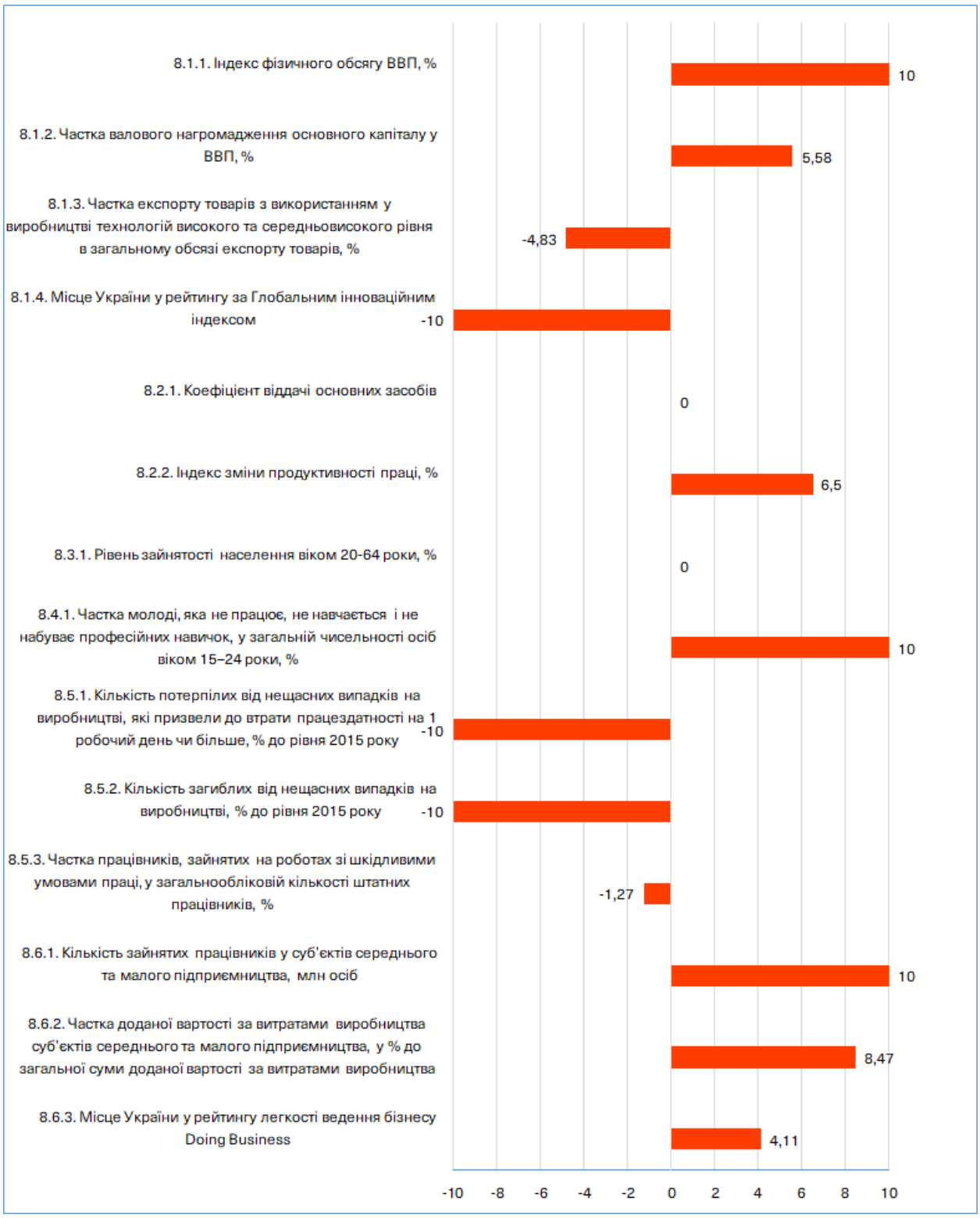

Рис. 15. Прогрес України за ціллю 8 «Гідна праця та економічне зростання»

Прогрес за ціллю 6 **«Чиста вода та належні санітарні умови»** (рис. 16) вимірюють 12 індикаторів, 7 із яких мають визначені цільові орієнтири. З

2015 року покращилися значення показників «частка сільського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання» (6.1.4), «обсяги скидів забруднених стічних вод у водні об'єкти» (6.3.1), «частка скидів забруднених стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів» (6.3.2), «водоємність ВВП» (6.4.1), »поточна водоємність ВВП» (6.4.2). Негативна тенденція спостерігається за показниками «частка міського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання» (6.5.1), «частка міського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення» (6.2.2). У розрізі областей розпорядники поки що не розраховують показники за цією ціллю.

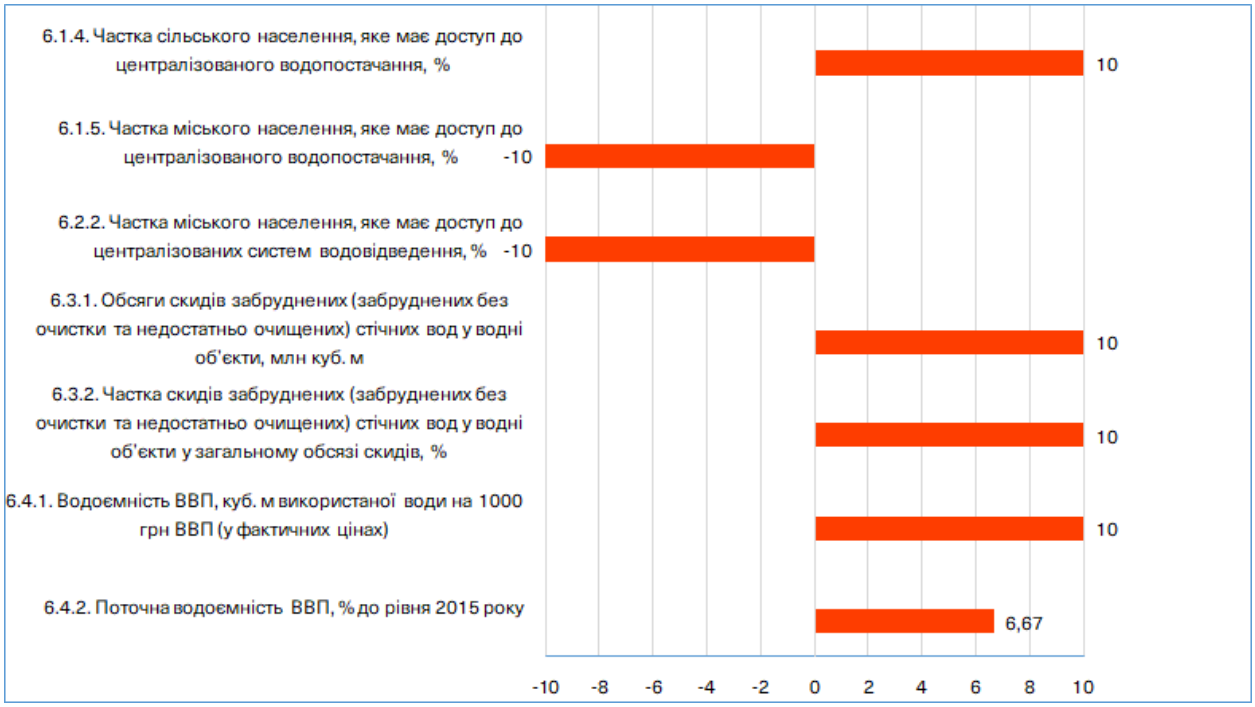

Рис. 16. Прогрес України за ціллю 6 «Чиста вода та належні санітарні умови»

Україна поволі рухається в правильний бік і за ціллю 14 **«Збереження морських ресурсів»** (рис. 17). Позитивна тенденція простежується у трьох із чотирьох індикаторів. За «часткою скидів забруднених стічних вод у загальному обсязі скидів до морського середовища» (14.1.1) ціль 2020 року досягнено, а індикатори «площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду приморських областей» (14.2.1) та «площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду в акваторії Чорного та Азовського морів»

(14.2.2) зростають. Показник «обсяги добування водних біоресурсів у виключній (морській) економічній зоні України» (14.3.1) мав вирости з 34 до 36 тис. тонн, але натомість скоротився до 30 тис. тонн. Регіональні дані за цією ціллю недоступні (втім збирати їх має сенс лише для прибережних областей).

Рис. 17. Прогрес України за ціллю 14 «Збереження морських ресурсів»

Є невеликий прогрес і за ціллю 12 **«Відповідальне споживання та виробництво»** (рис. 18). Із 6 індикаторів, визначених урядом, цільові орієнтири наявні лише для 4. Із них два індикатори досягли цільового значення — «ресурсоємність ВВП» (12.1.1) та «частка післязбиральних втрат в загальному виробництві зернових культур» (12.2.1). Індикатор «частка післязбиральних втрат у загальному виробництві овочів та баштанних культур» (12.2.2) залишився на рівні 2015 року, водночас як «частка спалених та утилізованих відходів» (12.4.2) погіршилася.

На 15 місці за рівнем прогресу ціль 15 «Захист та відновлення екосистем суші» (рис. 18), де цільові орієнтири є у 12 з 13 показників. У позитивний бік змінилися індикатори «площа територій та об’єктів природно-заповідного фонду» (15.1.1), «частка площі територій та об’єктів природно-заповідного фонду в загальній території країни» (15.1.2), «площа земель, зайнятих під органічним виробництвом» (15.3.4), «площа територій природно-заповідного

фонду в гірських регіонах» (15.4.1), «частка територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах» (15.4.2).

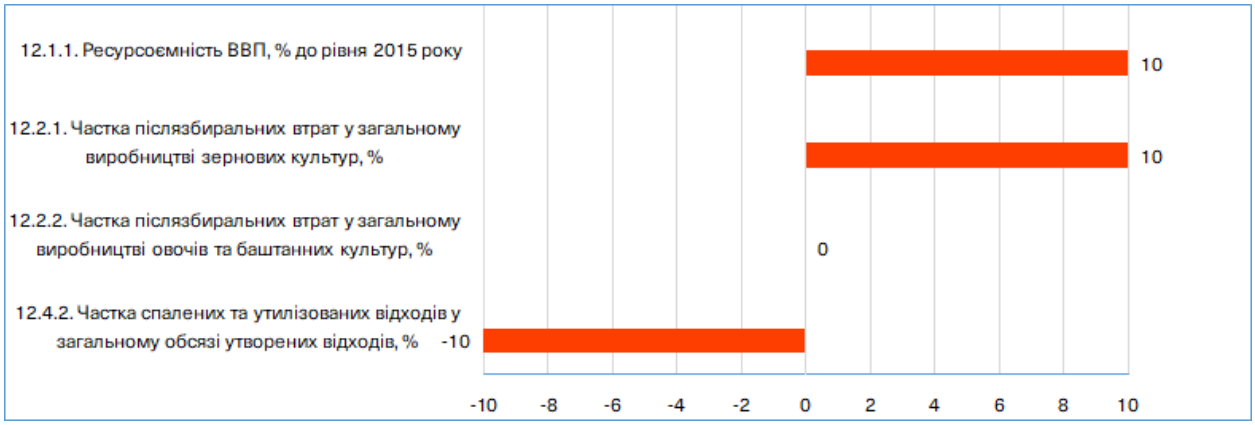

Рис. 18. Прогрес України за ціллю 12 «Відповідальне споживання та виробництво»

На рівні 2015 року залишилися 5 індикаторів, а віддаляються від цілі два показника: «площа сільськогосподарських угідь екстенсивного використання» (15.3.5) та «частка площі сільськогосподарських угідь екстенсивного використання» (15.3.6).

За ціллю 13 «Пом'якшення наслідків змін клімату» урядом визначено лише один індикатор – «обсяг викидів парникових газів» (13.1.1), проте цільовий показник у ньому не визначений, а, відтак, обчислити напрямок руху неможливо. Енергетична стратегія КМУ пропонує скоротити викиди до 35 % обсягу 1990 року до 2030 року. Можна взяти цей показник за орієнтир.

Негативна тенденція спостерігається за ціллю 10 «Скорочення нерівності» (рис. 20). Для п'яти з восьми індикаторів визначені цільові орієнтири. Позитивна тенденція спостерігається у показниках «частка сільських домогосподарств, які потерпали через незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги» (10.3.1) та «співвідношення середнього розміру пенсії та середньої заробітної плати в економіці» (10.5.1).

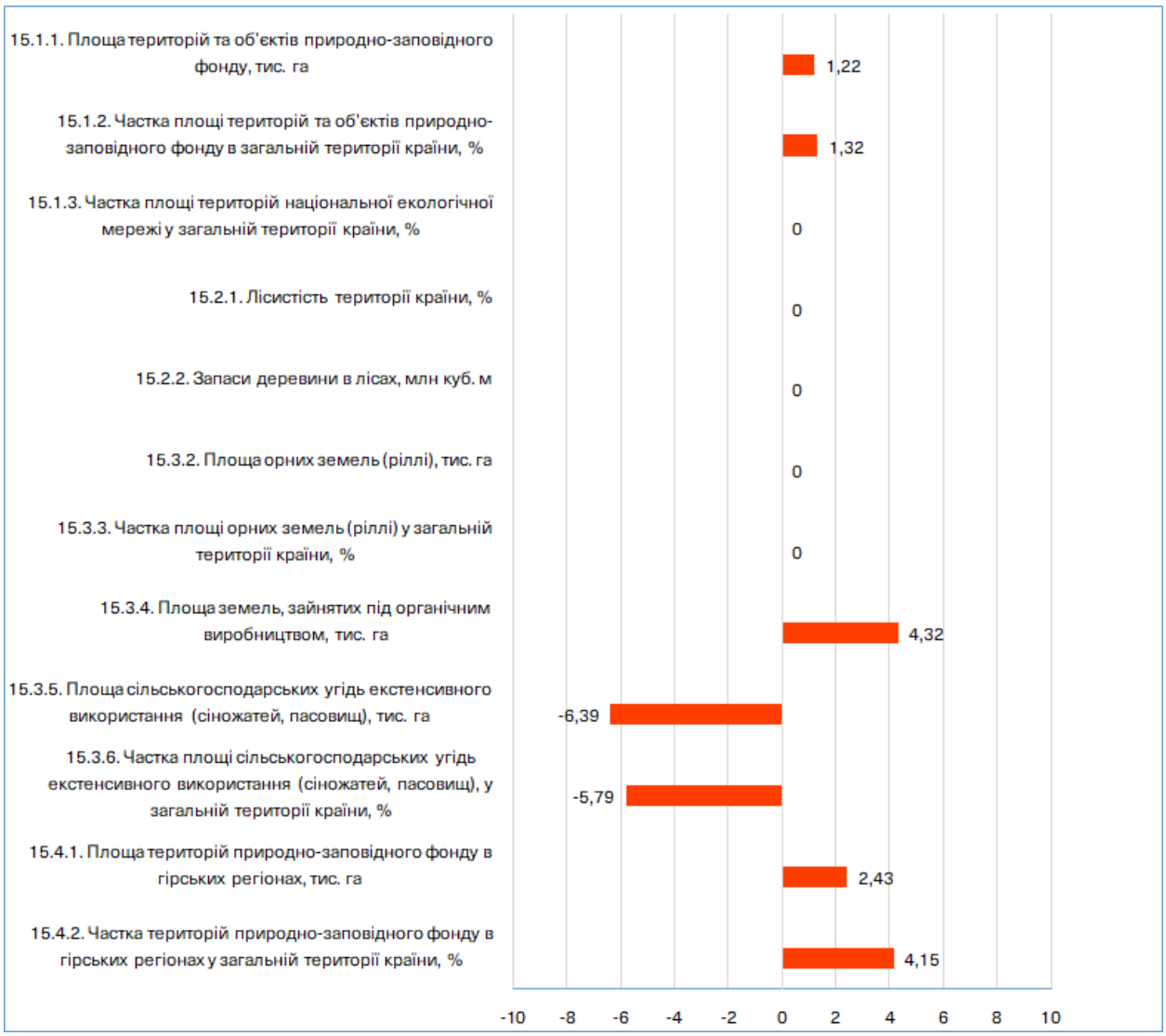

Рис. 19. Прогрес України за ціллю 15 «Захист та відновлення екосистем суші»

Проте більша кількість індикаторів рухаються у зворотному напрямі. Це «частка сільських домогосподарств, які потерпали через відсутність поблизу житла медичної установи» (10.3.2), «частка сільських домогосподарств, які потерпали через відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з розвиненою інфраструктурою» (10.3.3) та «співвідношення середньомісячної заробітної плати (доходів) десятої та першої децильних груп працівників» (10.4.1).

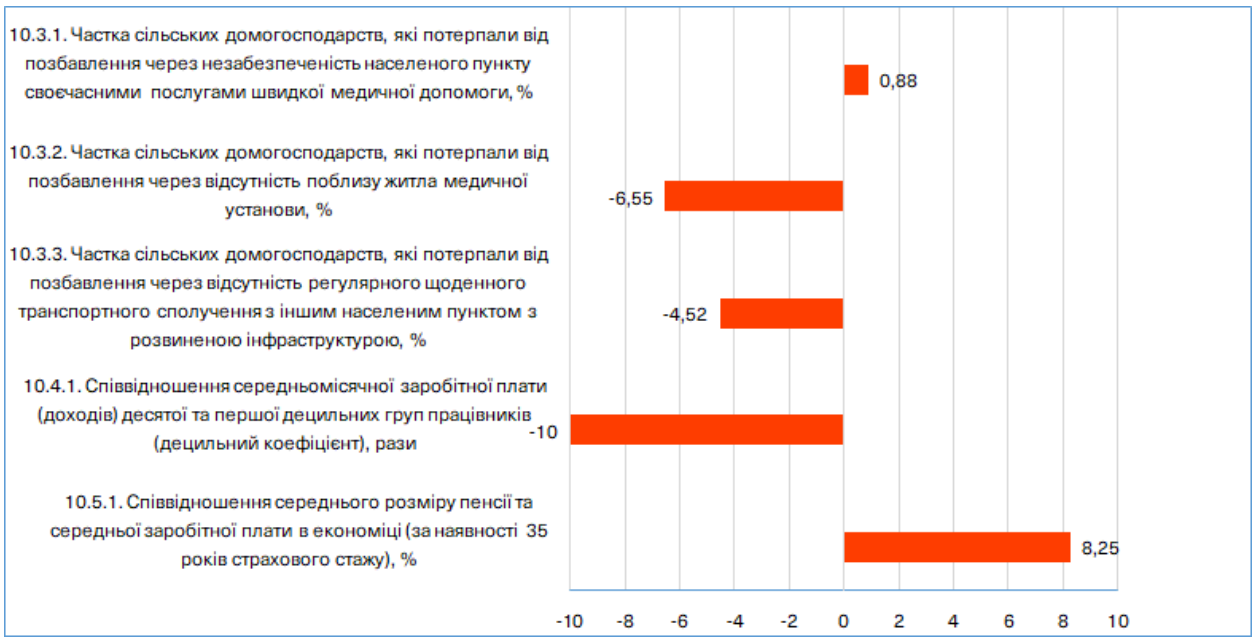

Рис. 20. Прогрес України за ціллю «Скорочення нерівності»

Висновки. За 16 з 17 Цілей сталого розвитку у 2019 році Україна рухалася до поставлених на 2020 рік цілей, хоча й відстаючи від бажаного темпу прогресу. За ціллю 10 – забезпечення економічної рівності Україна віддалилася від цільового значення. Але й інші Цілі потребують пильної уваги, адже жодна з них у 2019 році не була близька до виконання всіх цільових показників на 2020 рік.

З реформою децентралізації українські регіони та громади отримали більше інструментів впливу на життя своїх мешканців, однак для зваженої і дієвої політики важливо будувати її на основі даних, а не інтуїції. Гарною можливістю для отримання релевантних даних за тими сферами, що безпосередньо впливають на якість життя, добробут та збереження довкілля, є збір статистики за показниками Цілей сталого розвитку на рівні областей та громад. Однак доки такі дані у розрізі всіх українських областей, ми змогли отримати лише для 39 зі 183 показників.

Рекомендуємо якнайшвидше визначити цільові значення для показників, де ті відсутні, та організувати збір статистики за ЦСР не лише на національному, але й на регіональному рівні.

Незважаючи на позитивну динаміку в процесі адаптації ЦСР до національних завдань, в Україні до сьогодні у цій сфері існують певні проблеми інституційного та методологічного характеру. Результати проведеного дослідження довели, що для покращення ефективності процесу досягнення ЦСР в Україні необхідно здійснити такі кроки:

1. Підвищити статус органу, що координує процес досягнення ЦСР в Україні та забезпечити його підзвітність з виконання завдань, що постають у цій сфері, перед Верховною Радою України та суспільством загалом.

2. Провести комплексний аналіз щодо відповідності затверджених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна – ЄС» індикаторів виконання національних завдань у цій сфері до індикаторів, що включено до Глобального середовища індикаторів ООН.

3. Створити умови для врахування національних завдань досягнення ЦСР під час розроблення державних, галузевих та місцевих програм та стратегій.

4. Запровадити у практику діяльності центральних та місцевих органів влади здійснення моніторингу індикаторів досягнення завдань національних ЦСР. Визначити систему та порядок його проведення.

5. Обов’язковим етапом у досягненні ЦСР є контроль. Необхідно визначитися з інституцією, відповідальною за ефективність діяльності органів державної та місцевої влади з цього питання та цільовим використанням фінансових ресурсів в рамках реалізації ЦСР, та наділити її достатніми правами та повноваженнями у цій сфері.

6. Забезпечити регулярний збір даних щодо національних показників досягнення ЦСР з використанням затверджених ООН методологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Складові концепції сталого розвитку. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/57.pdf (дата звернення: 03.03.2021).

2. 17 цілей сталого розвитку. Критерії та принципи. URL: https://sdgs.un.org/ru/goals (дата звернення: 03.03.2021).

3. «Зелена» економіка: сутність, цілі та базові принципи. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/87412468.pdf (дата звернення: 03.03.2021).

4. Сталий розвиток. URL: https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok (дата звернення: 05.03.2021).

5. Доповідь Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, Ріо-Де-Жанейро, 3–14 червня 1992. URL: http://www.prometeus.nsc.ru/koptyug/ideas/scisahum/191-199.ssi (дата звернення: 05.03.2021).

6. Стратегія сталого розвитку. URL: http://dglib.nubip.edu.ua/bitstream/123456789/5822/1/Bogolubov_Strategij%20stalogo%20rozvutku.pdf (дата звернення: 06.03.2021).

7. «Зелені інвестиції» у сталому розвитку. Світовий досвід та український контекст. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf (дата звернення: 03.03.2021).

8. Сталий розвиток як парадигма суспільного зростання XXI ст. URL: http://www.geograf.com.ua/library/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/273-stalyi-rozvytok-yak-paradygma-suspilnogozrostannya-21-st (дата звернення: 05.03.2021).

9. «Зелений» бізнес для малих і середніх підприємств. URL: http://pleddg.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/SME-Guide-web.pdf (дата звернення: 06.03.2021).

10. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д-р техн. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.

11. Зелена економіка – шанс для України. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/31460/2/FMZKP_2020_Vasilyuk_Y-Green_economy-a_chance_89-91.pdf (дата звернення: 06.03.2021).

12. Shpak N., Kuzmin O., Melnyk O., Ruda M. & Sroka W. Implementation of circular economy in Ukraine: context of European integration, Resources, 2020. 9, 96. doi: 10.3390/resources9080096. URL: https://www.researchgate.net/publication/343671037_Implementation_of_a_Circular_Economy_in_Ukraine_The_Context_of_European_Integration (дата звернення: 16.03.2021).

13. Нова політика ЄС з «циркулярної» економіки: можливості для України. URL: https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2020/09/dixi_pb_circular-economy_ukr_full_3.pdf (дата звернення: 06.03.2021).

References

1. Constituent concepts of sustainable development. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/57.pdf (date of application: 03.03.2021).

2. 17 goals of sustainable development. Criteria and principles. URL: https://sdgs.un.org/ru/goals (access date: 03.03.2021).

3. "Green" economy: essence, goals and basic principles. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/87412468.pdf (access date: 03.03.2021).

4. Sustainable development. URL: https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok (date of application: 03.05.2021).

5. Report of the UN Conference on Environment and Development, Rio De Janeiro, June 3–14, 1992. URL: http://www.prometeus.nsc.ru/koptyug/ideas/scisahum/191-199.ssi (access date: 03.05.2021).

6. Sustainable development strategy. URL: http://dglib.nubip.edu.ua/bitstream/123456789/5822/1/Bogolubov_Strategij%20stalogo%20rozvutku.pdf (access date: 03.06.2021).

7. "Green investments" in sustainable development. World experience and the Ukrainian context. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf (date of application: 03.03.2021).

8. Sustainable development as a paradigm of social growth of the 21st century. URL: http://www.geograf.com.ua/library/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/273-stalyi-rozvytok-yak-paradygma-suspilnogozrostannya-21-st (access date: 03.05.2021).

9. "Green" business for small and medium enterprises. URL: http://pleddg.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/SME-Guide-web.pdf (date of application: 03.06.2021).

10. National paradigm of sustainable development of Ukraine / according to general ed. Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Technical Sciences, Prof., Assoc. the figure of science and technology of Ukraine B. E. Paton (2012). K.: State institution "Institute of Economies of Nature Use and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine" 72 p.

11. Green economy is a chance for Ukraine. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/31460/2/FMZKP_2020_Vasilyuk_Y-Green_economy-a_chance_89-91.pdf (access date: 03.06.2021).

12. Shpak, N., Kuzmin, O., Melnyk, O., Ruda, M., & Sroka, W. Implementation of circular economy in Ukraine: context of European integration, Resources, 9, 96. (2020). doi: 10.3390/resources9080096. URL: https://www.researchgate.net/publication/343671037_Implementation_of_a_Circular_Economy_in_Ukraine_The_Context_of_European_Integration (access date: 16.03.2021).

13. New EU policy on the "circular" economy: opportunities for Ukraine. URL: https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2020/09/dixi_pb_circular-economy_ukr_full_3.pdf (access date: 03.06.2021).

Стаття наційшла до редколегії 29 липня 2022 року

УДК 336.477
DOI 10.33244/2617-5940.1.2022.135-160

Р. О. Міщенко,
аспірант 3-го курсу,
Державний податковий університет
e-mail: rafbrat.1995@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-8976-3693

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті визначенно стан та особливості інвестиційного потенціалу України в умовах сучасної фінансово-економічної нестабільності, досліджено особливості формування доходів державного бюджету. Наведено статистичні дані про надходження інвестицій і проаналізовано економічний розвиток інвестиційної діяльності. Розкрито джерела інвестиційної діяльності. Наведено інструменти підвищення інвестиційної діяльності в Україні. Розглянуто фінансове забезпечення в системі доходів і методологічні засади системи оподаткування фізичних осіб в Україні. Проаналізовано методику оподаткування податком на доходи фізичних осіб в Україні та вплив цього податку на рівень доходів Державного бюджету України. Визначено взаємозв'язок між податком на доходи фізичних осіб та військовим збором. Наведено приклади міжнародного досвіду оподаткування доходів фізичних осіб. Встановлено, що поточна модель стягнення податку на доходи фізичних осіб є недосконалою. Встановлено, що кожна підсистема в системі доходів має свої чинники, які впливають на формування доходів та забезпечують їх зростання. Зауважено сутнісні характеристики бюджетної класифікації, що дає змогу зрозуміти, з якою метою був створений кожен вид доходів. Це відображає економічну значущість для порівняння з показниками інших країн і показниками попередніх років. Проаналізовано фінансовий стан і структурний аналіз показників

бюджетної класифікації, розглянуто основні проблеми та позитивні сторони, що спричиняють дисбаланс показників, здійснено аналіз динаміки доходів Державного бюджету України щодо ВВП. У висновках надано рекомендації щодо удосконалення дохідної частини бюджету, для усунення недоліків запропоновано концепцію реформування податку на доходи фізичних осіб в Україні.

Процеси глобалізації й інтеграції світової економіки на початку XXI ст. посилили динамічність розвитку міжнародної фінансово-інвестиційної інфраструктури та потоків прямих іноземних інвестицій у багатьох країнах світу. Україна як країна з економічною системою, що розвивається, прагне до економічного і фінансового зростання за допомогою використання стабільних інвестицій.

У сучасних умовах обмеженості внутрішніх інвестиційних ресурсів великого значення набуває виявлення можливостей додаткового залучення міжнародних інвестицій та їх ефективного використання. Для отримання економічного зростання та залучення коштів міжнародних інвесторів слід виявити низку чинників, які впливають на формування та правильне використання інвестиційного потенціалу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю активізації інноваційно-інвестиційного процесу в Україні за умов світової фінансово-економічної нестабільності. Прямі іноземні інвестиції виступають важливою складовою ефективного функціонування економічної системи країни і сприяють збільшенню обсягів виробництва, покращують рівень життя населення, що є головною запорукою забезпечення економічної стабільності. Разом з тим прямі іноземні інвестиції можуть призвести до монополістичних дій господарюючих суб'єктів, внаслідок цього втрат національних економічних інтересів через посилення монополістичних об'єднань.

Ключові слова: *інноваційний потенціал, інвестиційний потенціал, інноваційно-інвестиційний потенціал, інвестиційні ресурси, інноваційна діяльність, податок на доходи фізичних осіб, доходи державного бюджету.*

JEL: E62, H54, H60, H61, H72.

Mishchenko R. UKRAINE'S INVESTMENT POTENTIAL IN CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

In the article to determine the state and features of the investment potential of Ukraine in the current financial and economic instability, the features of the formation of state budget revenues are studied. Statistical data on investment inflows are given, and economic development of investment activity is analyzed. Sources of investment activity are revealed. Tools for increasing investment activity in Ukraine are presented. Financial support in the system of incomes and methodological bases of the system of taxation of natural persons in Ukraine are considered. The method of taxation of personal income tax in Ukraine and the impact of this tax on the level of state budget revenues of Ukraine are analyzed. The relationship between personal income tax and military duty has been identified. Examples of international experience of personal income taxation are given. It is established that the current model of personal income tax collection is imperfect. It is established that each subsystem in the income system has its own factors that affect the formation of income and ensure their growth. The essential characteristics of the budget classification are noted, which makes it possible to understand for what purpose each type of income was created. This reflects the economic significance for comparison with other countries and previous years.The financial condition and structural analysis of budget classification indicators are analyzed, the main problems and positive aspects that cause imbalance of indicators are considered, the analysis of the dynamics of revenues of the State Budget of Ukraine in relation to GDP is carried out. The conclusions provide recommendations for improving the revenue side of the budget, in order to eliminate shortcomings, the concept of reforming the personal income tax in Ukraine is proposed.

Processes of globalization and integration of the world economy at the beginning of the XXI century. increased the dynamism of the development of international financial and investment infrastructure and foreign direct investment

flows in many countries. Ukraine, as a country with a developing economic system, strives for economic and financial growth through the use of stable investments.

In modern conditions of limited domestic investment resources, it is important to identify opportunities for additional attraction of international investment and their effective use. In order to obtain economic growth and attract funds from international investors, a number of factors must be identified that affect the formation and proper use of investment potential. The urgency of the study is due to the need to intensify the innovation and investment process in Ukraine in the context of global financial and economic instability. Foreign direct investment is an important component of the efficient functioning of the country's economic system and contributes to increasing production, improving living standards, which is the main guarantee of economic stability.At the same time, foreign direct investment can lead to monopolistic actions of economic entities as a result of the loss of national economic interests through the strengthening of monopolistic associations.

Key words: *innovation potential, investment potential, innovation-investment potential, investment resources, innovation activity, personal income tax, state budget revenues.*

Метою статті є визначення та висвітлення теоретичних і практичних аспектів формування інноваційно-інвестиційного потенціалу та стратегії інноваційного розвитку, діагностика інвестиційної діяльності України в умовах економічної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення конкурентоспроможності економіки України – це фактично процес відтворення інноваційно-інвестиційного потенціалу. Серед вітчизняних дослідників, які займались дослідженням інвестиційного капіталу і інвестиційних процесів в Україні та світі, варто особливо зазначити таких, як І. Р. Гавришків, А. Кінах, Г. Ю. Кучерук, Б. Л. Луців, Ю. М. Коваленко, А. В. Непран, О. Данілова, А. В. Колеватова, В. В. Козик, Г. М. Филюк,

О. М. Пєтухова, І. П. Мойсеєнко та ін. Економіка створює необхідні передумови для нарощення виробництва конкурентоспроможної продукції та забезпечення інтенсивного економічного зростання. В Україні одною із негативних рис економіки виступає зниження показників інноваційно-інвестиційної діяльності. Це свідчить, що кошти здебільшого витрачались не на фінансування розвитку вітчизняної науки та створення доданої вартості, а на зміцнення іноземних компаній шляхом придбання готової продукції. І тому важливим є перехід на інноваційний шлях розвитку. Без цього економіка країни втрачає конкурентоспроможність.

Виклад основного матеріалу. Характер функціонування економіки є циклічним, але впродовж часу призводить до появи криз. Фінансово-економічна криза – це явище, під час якого відбувається дестабілізація господарської системи країни, яка супроводжується значними втратами й розривом нормальних зв'язків у виробництві і ринкових відносинах, а також виводить із нормального стану функціонування економічної системи в цілому [1, с. 205]. Економічна нестабільність держави характеризується відсутністю балансу економічної системи та невизначеністю напрямів розвитку основних економічних процесів, це виступає тригером до зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку країни, а також гальмує активність інвестиційної діяльності країни. Активізація інвестиційної діяльності та приріст інвестиційних ресурсів неможливі без зростання валового внутрішнього продукту. Не можна не погодитися з думкою Л. П. Рудь, що інвестиції – це найважливіший фактор економічного зростання. Інвестиційні ресурси дають можливість впроваджувати передові технології, новітню техніку, інноваційні форми організації праці й управління виробництвом. Нововведення дають змогу суб'єктам господарювання вийти з кризових ситуацій, забезпечити високу конкурентоспроможність продукції на міжнародних ринках [7]. Тобто зростання валового внутрішнього продукту впливає на приріст реальних інвестицій, а це зі свого боку призводить до їх приросту.

Сьогодні Україна перебуває на стадії фінансово-економічної нестабільності, яка зумовлена рядом негативних чинників. Серед них варто виділити: занепад промислових підприємств, нестабільність грошової системи, банкрутство банківського сектора, деструктивні регулювальні дії уряду насамперед у питаннях оподаткування, ескалація воєнного конфлікту на Сході України, валютне забезпечення. До ендогенних факторів економічної кризи додалися зовнішні. Основними можна назвати: стрімкий відплив іноземного капіталу, дефіцитний міжнародний валютний оборот, втрата ринків та проблема зниження інвестиційної привабливості України, що призупиняє економічне зростання [2].

Зарубіжний досвід свідчить, що запорукою стабільності економіки є залучення іноземного капіталу, що призводить до глобалізаційних процесів та відкритості економіки. Законом України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII (редакція станом на 23.07.2017) визначено, що інвестиціями є всі види майнових й інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об’єкти підприємницької та інших видів діяльності, внаслідок якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект [3].

Для подолання фінансово-економічної нестабільності в усіх її проявах необхідна додаткова фінансова допомога, тобто довгострокового вкладення коштів. Україна потенційно може бути однією з країн лідерів із залученням іноземних інвестицій, однак така діяльність характеризується високим рівнем невизначеності та ризиків, що вимагає постійного дослідження інвестиційних процесів.

В умовах дестабілізації економічної ситуації в Україні необхідно вивчити стан інвестиційної діяльності та визначити чинники. Оскільки з розвитком інвестиційного потенціалу з’являється можливість створити нові робочі місця, перевести виробництво на новий технічний процес, збільшити обсяги та якість випуску продукції, покращити стан фінансової інфраструктури. Інвестиційні процеси в Україні мають свою певну специфіку. За даними Державної служби статистики, в Україні в національну

економіку було залучено іноземні інвестиції в обсязі 5 128 млн дол. Динаміку обсягу іноземних інвестицій за 2015–2021 рр. наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції в Україні з 2015 по 2021 рр. (млн дол. США)

Роки	**ПІІ в Україну**		**ПІІ з України**		**Сальдо**	
2015	–458	–868	–51	–162	–407	–236,1 %
2016	3 810	4 268	16	67	+3 794	–1 032,2 %
2017	3 692	–118	8	–8	+3 684	–2,9 %
2018	4 455	763	–5	–13	+4 460	21,1 %
2019	5 860	1 405	648	653	+5 212	16,9 %
2020	–868	–6 728	82	–566	–950	–118,2 %
2021	5 128	5 996	–90	–172	+5 218	–649,3 %

Джерело: складено автором за даними НБУ.

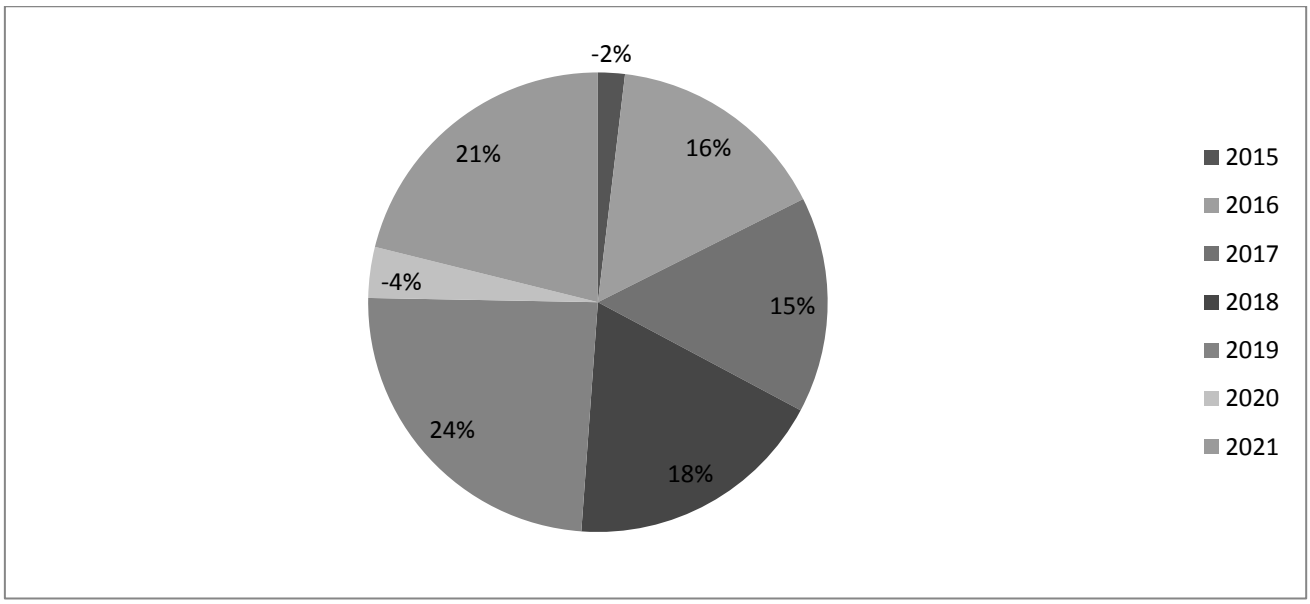

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції в Україні з 2015 по 2021 рр.

Джерело: складено автором за даними НБУ.

Аналізуючи дані таблиці 1, встановлено, що у період з 2015 року до початку 2019 р. відбувалося поступове збільшення обсягу інвестицій. Якщо не брати до уваги 2020 ковідний рік, прямі іноземні інвестиції за 2021 рік зменшились порівняно з 2020 роком. Але необхідно зазначити, що цей обсяг інвестицій значно менший, ніж у 2007–2008 рр., який становив 9 891–10 913 млн дол. США, відповідно.

Згідно з даними Державної служби статистики найбільшими інвесторами України вподовж 2015–2021 років були такі країни: Кіпр, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія та Велика Британія. Загалом від названих країн за п’ять років Україна отримала 21,61 млрд дол. США прямих інвестицій.

На основі діаграми, зображеної на рисунку 1, можемо зазначити, що у 2015 та 2020 роках інвестиції в Україні були найнижчими (–2 %; –4 %) відповідно. 2021 року інвестиції становили 21 %, порівняно з минулим роком відбувся притік інвестицій, але це менше ніж 2019 року.

Таблиця 2

Країни-інвестори в Україну, млн дол. у 2019–2020 рр.

2019		2020	
Назва країни	**Сума**	**Назва країни**	**Сума**
Кіпр	2 661,0	Швейцарія	498,6
Нідерланди	589,0	Велика Британія	221,2
Російська Федерація	296,9	Люксембург	214,5
Швейцарія	287,5	Польща	129,3
Кіпр	4 826,3	Франція	112,5
Усього	8 660,7	Всього	1 176,1

Джерело: складено автором за даними НБУ.

Відповідно до таблиці 2 у 2019–2020 рр. попередні інвестори почали значно зменшувати обсяги фінансування в Україну. 2020 року, незважаючи на зменшення загальних обсягів інвестування, згідно з попередніми роками, ТОП-країнами інвесторами стали Швейцарія, Люксембург, Велика Британія, Франція і Польща.

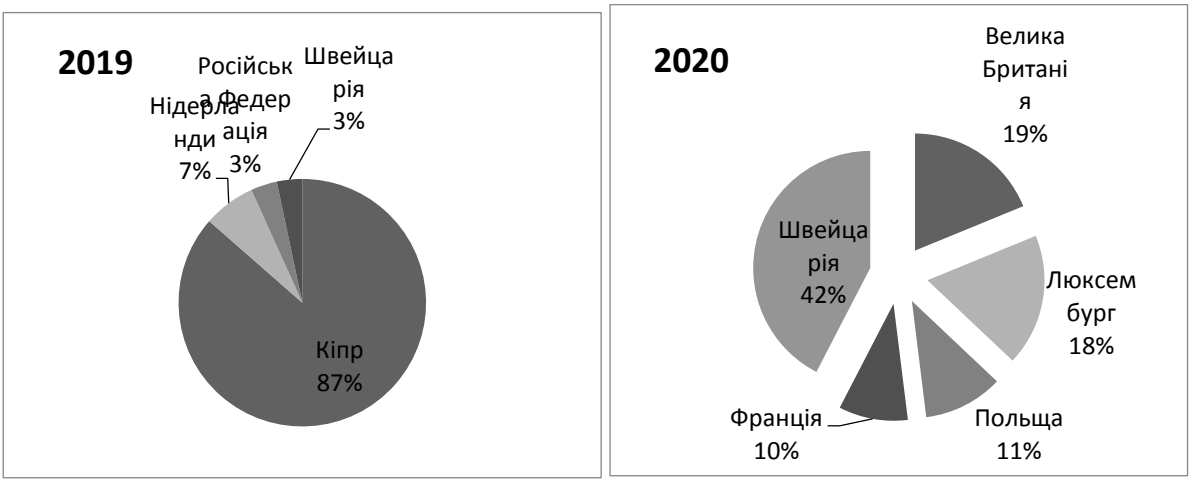

Рис. 2. Країни-інвестори в Україну у 2019–2020 рр.

Джерело: складено автором за даними НБУ.

Проаналізувавши рисунок 2, можемо надати висновок, що промисловість, добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна

промисловість виступають перспективними галузями і за період 2019 року були проінвестовані, чого не можна наголосити про інші галузі. Але варто зазначити, що 2020 року інвестиції значною мірою зменшилися, швидше за все це призвело до збитковості більшості галузей.

Аналізуючи дані рисунка 1, встановлено, що 2019 року Кіпр був основною країною-інвестором 87 % від усіх інвестицій. Інші нерезиденти інвестували значно менші суми до вітчизняної економіки. 2020 року кон'юнктура інвестиційних країн змінилася, Швейцарія інвестувала 42 %, Велика Британія – 19 %, Люксембург – 18 %. Можна зробити висновок, що інвестиційний клімат у країні є нестабільним, зміна інвесторів та нестабільні вкладення свідчать про занепокоєність країн-інвесторів.

Таблиця 3

Країни-інвестори в Україну, млн дол. у 2021 р. (I–II–III)

2021 I		**2021 II**		**2021 III**	
Назва країни	**Сума**	**Назва країни**	**Сума**	**Назва країни**	**Сума**
Кіпр	338,2	Нідерланди	923,0	Нідерланди	930,8
Німеччина	290,3	Німеччина	247,8	Кіпр	460,9
Нідерланди	259,4	Мальта	50,1	Швейцарія	417,2
Швейцарія	204,7	Австрія	45,7	Швеція	117,3
Іспанія	90,2	Польща	42,9	Велика Британя	72,5
Всього	1 182,7	Усього	1 309,4	Усього	1 998,6
Усього(I–II–III)	4 490,8				

Джерело: складено автором за даними НБУ.

Проаналізувавши таблицю 3, можна зазначити такі країни, як Нідерланди, Кіпр, Швейцарія, характерне зростання інвестиційних вкладень в Україну впродовж аналітичного періоду, їх інвестиції за три квартали 2021 року були порівняно стабільними. Інвестиційна діяльність інших нерезидентів має дещо негативну тенденцію до скорочення інвестицій.

Таблиця 4

Прямі іноземні інвестиції до України за видами економічної діяльності в 2019–2020 рр., млн дол. США

Види економічної діяльності	2019	2020
Сільське, лісове та рибне господарство	38,0	224,6
Промисловість	2 480,2	–851,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1 150,6	33,5
Переробна промисловість	829,0	–984,9
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	483,1	224,1
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	11,8	–2,7
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	82,4	90,5
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	–55,9	–47,6
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	553,6	–712,3
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	52,7	22,3

Джерело: складено автором за даними НБУ.

На основі даних, наведених у таблиці 4, можемо зробити висновок, що найбільш перспективними напрямами інвестування 2019 року були сільське, лісове та рибне господарство, промисловість, добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів.

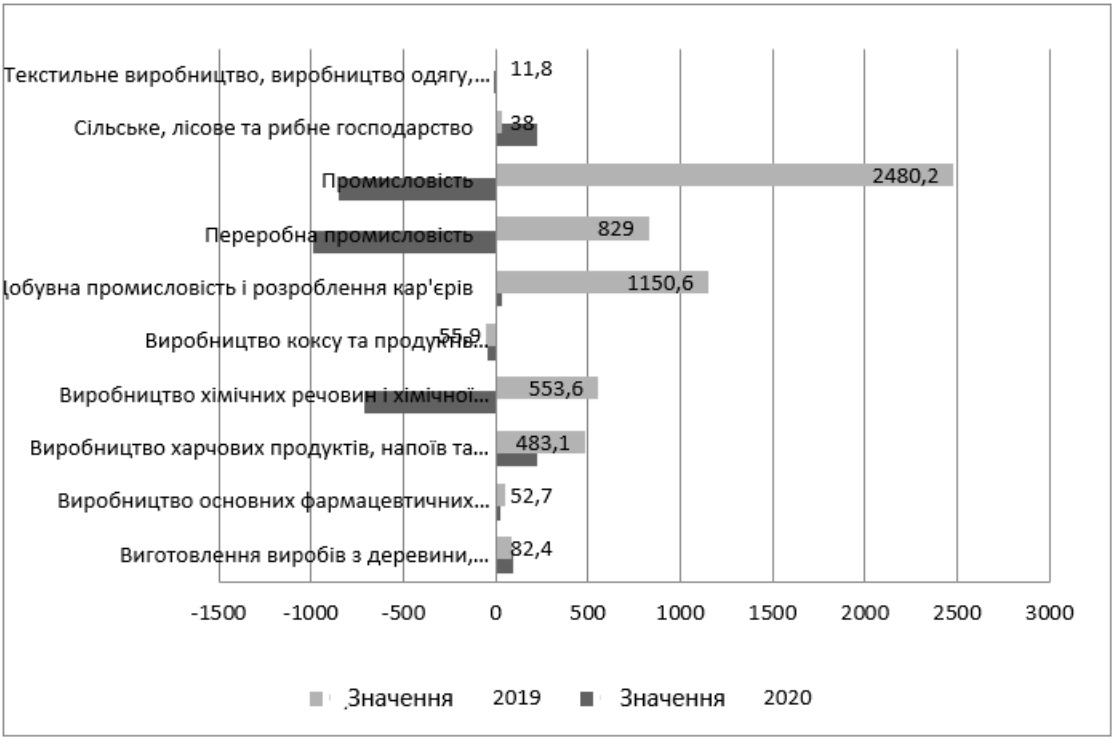

Рис. 3. Прямі іноземні інвестиції до України за видами економічної діяльності в 2019–2020 рр.

Таблиця 5

Прямі іноземні інвестиції до України за видами економічної діяльності у 2021 р. (I–II–III), млн дол. США

Види економічної діяльності	2021 I	2021 II	2021 III
1	2	3	4
Сільське, лісове та рибне господарство	7,1	–5,4	37,9
Промисловість	1 089,4	579,7	1 868,5
Добувна промисловість і розроблення кар’єрів	187,3	–203,3	442,4
Переробна промисловість	730,3	706,8	1 321,8
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	113,1	45,6	214,4
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	6,0	5,2	3,2
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	–9,9	31,7	43,3

Продовження таблиці 5

1	2	3	4
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	–14,7	53,3	102,1
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	99,2	158,7	79,9
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	8,0	5,1	8,4

Джерело: складено автором за даними НБУ.

За даними таблиці 5, у третьому кварталі 2021 року кількість інвестицій зросла. Також необхідно зауважити, що 2021 р. (I–II–III) прямі іноземні інвестиції значно вищі, ніж в аналогічних 2019–2020 рр.

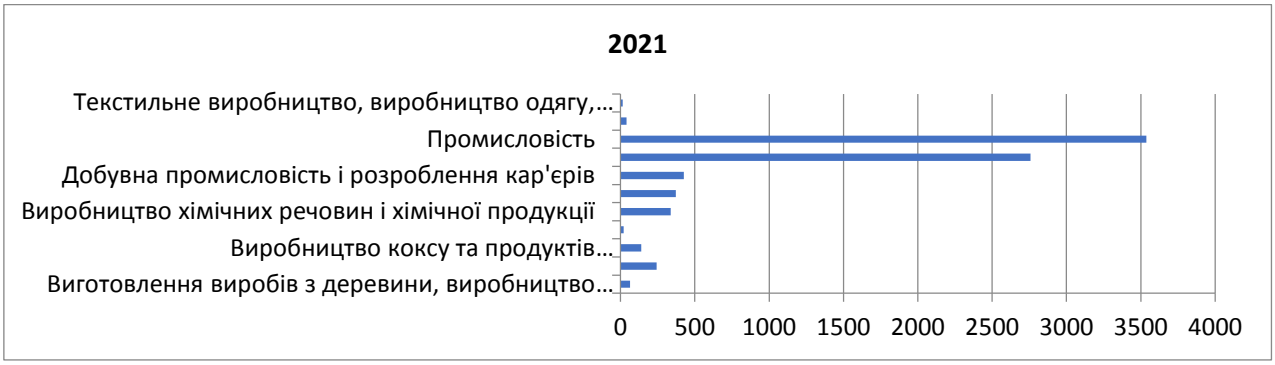

Рис. 4. ПІІ до України за видами економічної діяльності у 2021 р. (I–II–III)

Джерело: складено автором за даними НБУ.

Проаналізувавши рисунки 4 і 3, можна зазначити про значне зростання інвестицій в економічні сектори у 2021 р. (три квартали) порівняно з попередніми роками. Інвестування в такі види економічної діяльності, як промисловість, добувна промисловість і розроблення кар’єрів, переробна промисловість, значно зросли і набули потенціалу для розвитку. Пропоную порівняти прямі іноземні інвестиції до України за видами економічної діяльності за 2019–2020рр., 2021 р. (три квартали) у відсотковому відношенні (рис. 5).

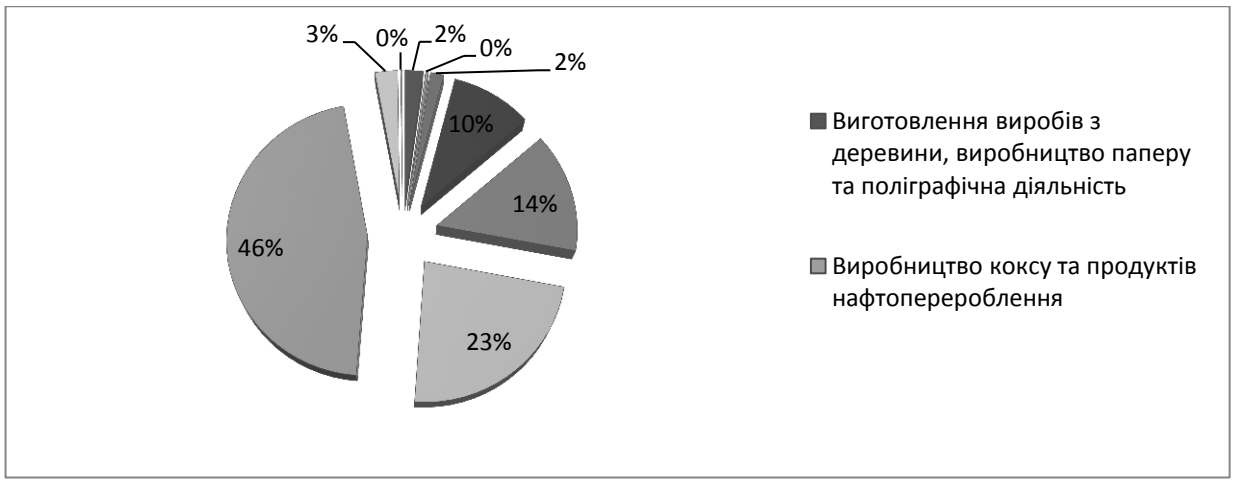

Рис. 5. Прямі іноземні інвестиції до України за видами економічної діяльності в 2019–2020 рр., 2021 р. (три квартали)

Джерело: складено автором за даними НБУ.

Проаналізувавши рисунок 5, бачимо, що основні інвестиційні кошти надходять на промисловість – 46 %, у переробну промисловість – 23 %, добувну промисловість і розроблення кар'єрів – 14 %, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 10 %, коли інші об'єкти економічної діяльності майже не мають інвестиційних надходжень. Такий розподіл інвестицій може призвести до стагнації багатьох видів економічної діяльності або до повного їх руйнування.

Таблиця 6

Прямі інвестиції в України за регіонами 2019–2020 рр., млн дол. США

Регіони	Обсяг інвестицій	
	2019 р.	2020 р.
1	**2**	**3**
Вінницька	31,0	–90,7
Волинська	–41,3	50,3
Дніпропетровська	544,9	–617,5
Донецька	–846,9	–297,0
Житомирська	170,6	3,2
Закарпатська	43,4	33,8
Запорізька	–44,2	–102,9
Івано-Франківська	–46,2	–199,6
Київська	401,0	–87,6
Кіровоградська	32,1	10,6
Луганська	316,0	–383,3
Львівська	317,1	–56,8

Продовження таблиці 6

1	2	3
Миколаївська	172,8	272,9
Одеська	139,9	119,6
Полтавська	490,0	573,0
Рівненська	175,5	–122,8
Сумська	77,7	–59,5
Тернопільська	–43,6	24,3
Харківська	64,6	123,5
Херсонська	183,9	21,5
Хмельницька	43,5	70,1
Черкаська	152,6	–99,8
Чернівецька	15,3	7,1
Чернігівська	94,9	122,8
м. Київ	3 630,1	568,8
Усього	**6 017,4**	**–36,0**

Джерело: складено автором за даними НБУ.

Згідно з даними таблиці 6 бачимо занепад інвестування регіонів 2020 р. Необхідно зауважити, що такі низькі показники зумовлені спалахом COVID-19, який вплинув на життя багатьох країн, інвестори перебували в пошуках балансу між карантинними обмеженнями та захистом інвестицій. Такі загальновідомі фактори, як корупція, низький рівень доходів населення, інфляція, політична нестабільність, високі податки, бюрократія, неефективне державне управління тільки посилили небажання інвесторів вкладати кошти. Пропоную розглянути на рисунку 6 інвестиції, які надійшли до регіонів.

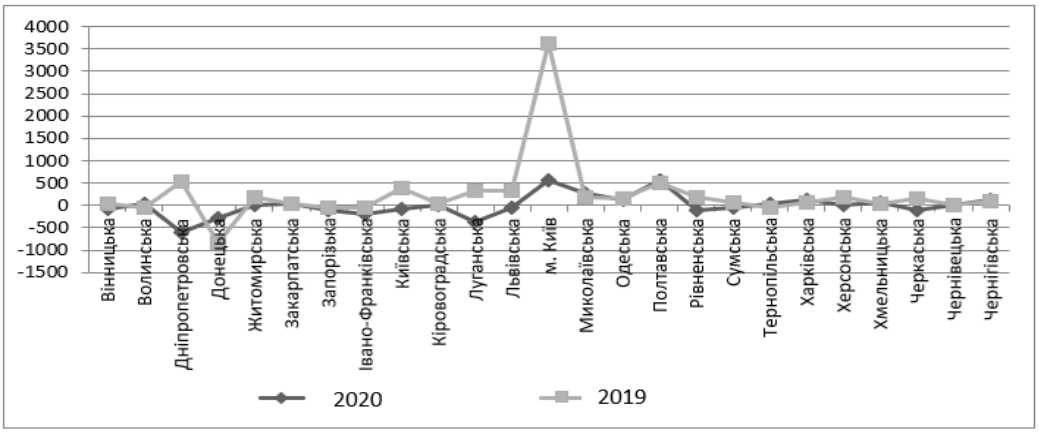

Рис. 6. Прямі інвестиції в України за регіонами 2019–2020 рр., млн дол. США

Джерело: складено автором за даними НБУ.

За даними рисунка 6, основна маса інвестиційних коштів надійшла у 2019 році у місто Київ, цього самого року Житомирська область не отримала необхідних інвестицій. Зросло інвестування у Полтавську область за період 2020 року порівняно з 2019 роком. Такі області, як Дніпропетровська, Луганська, Донецька, Рівненська та Чернівецька, мають низький рівень інвестування, інші регіони або зовсім не отримали інвестиційних коштів або на досить незначному рівні. Таку саму ситуацію можемо спостерігати 2020 року. Такий розподіл інвестиційних коштів може призвести до економічної та фінансової дестабілізації ряду областей, негативно відзначиться на місцевих бюджетах та країни в цілому.

Поліпшення інвестиційного потенціалу України вимагає позбавлення низки негативних явищ у економічній і геополітичній діяльності країни: судова система, корупція, нестабільність правового та політичного середовища, незбалансована податкова система, високий рівень інфляції, повільна окупність капіталу й отримання прибутків, відсутність державних гарантій для інвестиційної діяльності та розвитку інвестиційної інфраструктури. Ці проблеми досить гостро відображаються під час фінансово-економічної нестабільності, їх якнайшвидше розв’язання забезпечить надходження вкладень в економіку держави та бюджет [6].

Сьогодні невід’ємною складовою інвестицій є бюджетні інвестиції, адже завдяки ним держава бере участь у забезпеченні соціального та економічного розвитку всієї країни. Державний бюджет виступає головним фондом централізованих коштів. Завдяки бюджету держава концентрує певну частку валового внутрішнього продукту та збалансовано розподіляє її на розвиток національної економіки, на такі сфери, як соціальний захист населення, утримання органів державної влади, оборони країни. Державний бюджет на кожний фінансовий рік розглядається Верховною Радою України і затверджується як закон. Пропоную розглянути та порівняти доходи і видатки бюджету України за попередні роки (таблиця 7).

Таблиця 7

Виконання державного бюджету України з 2008 по 2021 рр. (млн грн)

Роки	Доходи	% ВВП	Видатки	% ВВП	Кредитування	% ВВП	Сальдо	% ВВП
2008	231686,3	24,44	241454,5	25,47	2732,5	0,29	–12500,7	–1,32
2009	209700,3	22,96	242437,2	26,54	2780,3	0,3	–35517,2	–3.89
2010	240615,2	22,23	303588,7	28,04	1292	0,12	–64265,5	–5,94
2011	314616,9	23,9	333459,5	25,33	4715	0,36	–23557,6	–1,79
2012	346054	24,56	395681,5	28,08	3817,7	0,27	–53445,2	–3,79
2013	339180,3	23,31	403403,2	27,73	484,7	0,03	-64707,6	–4,45
2014	357084,2	22,79	430217,8	27,46	4919,3	0,31	–78052,8	–4,98
2015	534694,8	27,01	576911,4	29,14	2950,9	0,15	–45167,5	–2,28
2016	616274,8	25,86	684743,4	28,73	1661,6	0,07	–70130,2	–2,94
2017	793265	26,59	839243,7	28,13	1870,9	0,06	–47849,6	–1,60
2018	928108,3	26,08	985842	27,7	1514,3	0,04	–59247,9	–1,66
2019	998278,9	25,12	1072891,5	26,99	3437	0,09	–78049,5	–1,96
2020	1076016,7	25,66	1288016,7	30,71	5096,1	0,12	–217096,1	–5,18
2021	1296852,9		1490258,9		4531,4		–197937,4	

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [8].

Проаналізувавши таблицю 7, можемо констатувати перевищення видатків над доходами, тобто бюджетний дефіцит. Зі свого боку це є однією з основних причин інфляції, наслідком цього є економічна нестабільність, скорочення надходжень до бюджету, зростання видатків з бюджету. Покриття бюджетного дефіциту може здійснюватися шляхом отримання державних позик та емісією грошей.

Рис. 7. Виконання Державного бюджету України з 2008 по 2021 рр.

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [8].

Проаналізувавши діаграму, наведену на рисунку 6, бачимо, що за період 2008–2021 рр. було поступове зростання доходів бюджету та паралельно з цим зростання видатків, які значно збільшились за останні два роки. Дефіцит бюджету – явище, притаманне економіці кожної держав, але в Україні це явище має хронічну форму. Для населення наявність дефіциту має непряме відношення, але воно бере участь у поверненні залучених для покриття дефіциту коштів шляхом сплати податків. Бюджетний дефіцит, що викликаний скороченням надходжень до бюджету (зокрема, інвестицій) і зростанням витрат з бюджету, є одними з головних чинників інфляційних процесів і бракування інвестиційних коштів для багатьох видів економічної діяльності. Варто зауважити, що доходи відіграють важливу роль у розвитку економіки й інфраструктури країни через фіскальні та не фіскальні фактори впливу. Постійні пошуки додаткових джерел наповнення бюджету приводять до збільшення доходів, що зі свого боку відображає нагальні проблеми в законодавстві щодо інших класифікаторів доходів. Основні проблеми вирішення питань на законодавчому рівні відображаються в податковому, митному та бюджетному кодексах України, що потребує подальшого удосконалення. Доходи держбюджету в Україні формуються переважно за рахунок різних податків і зборів, а також деяких інших джерел, зокрема від приватизації держмайна (таблиця 8).

Таблиця 8

Доходи Зведеного бюджету України 2018–2020 рр. (млн грн)

Джерела фінансування	**2018**	**2019**	**2020**
Податкові надходження	986 348,5	1 070 321,8	1 136 687,2
Неподаткові надходження	192 716,6	212 858,5	234 421,6
Доходи від операцій з капіталом	2 801,0	3111,9	3 552,5
Офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	1 559,0	1 184,2	1 176,0
Цільові фонди	865,6	2 372,8	836,4
Усього доходів	**1 184 290,8**	**1 289 849,2**	**1 376 673,8**

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [9].

Аналізуючи дані таблиці 8, спостерігаємо незначне збільшення надходжень кожного року, основним джерелом фінансування є податкові надходження, такі як: податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, податок та збір на доходи фізичних осіб, військовий збір, податок на прибуток підприємств, податки на власність, рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів. Пропоную розглянути джерела доходів у процентному відношенні (таблиця 9).

Таблиця 9

Доходи Зведеного бюджету України 2018–2020 рр. (у відсотках)

Джерела фінансування	**2018**	**2019**	**2020**
Податкові надходження	83,3	83,0	82,5
Неподаткові надходження	16,3	16,5	17,0
Доходи від операцій з капіталом	0,2	0,2	0,3
Офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,1	0,1	0,1
Цільові фонди	0,1	0,1	0,1
Усього доходів	**100**	**100**	**100**

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [9].

Відповідно даних таблиці 8, податкові надходження за 2020 рік становлять 82,5 %, що небагато менше ніж у попередні роки, а неподаткові надходження всього 2020 року становили 17,0 %, що перевищили показники попередні років. Рівень доходності інших джерел фінансування бюджету є досить низьким, це свідчить про недосконаліть податкової системи та стагнації купівельної спроможності більшої частини населення, зменшення рівня надходження інвестицій та фінансової привабливості країни. Більш чітко розглянути доходи бюджету 2020 можна на рисунку 7.

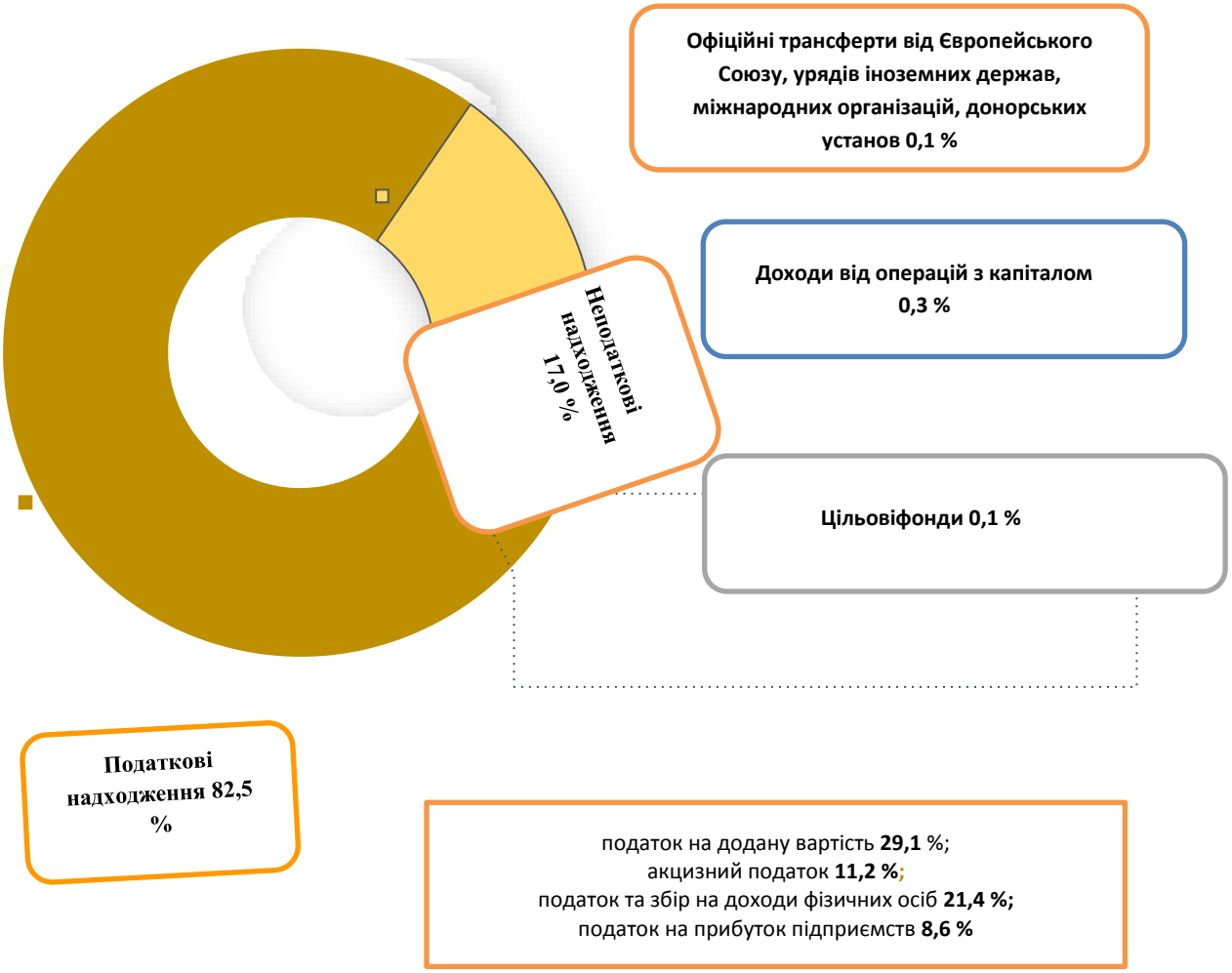

Рис. 8. Доходи Зведеного бюджету України 2020 р.

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [9].

З огляду на дані рисунка 7 основною статтею доходу бюджету є податкові надходження 82,5 %, до яких належать податок на додану вартість 29,1 %; акцизний податок 11,2 %; податок та збірна доходи фізичних осіб 21,4 %; податок на прибуток підприємств 8,6 %. Отже, спостерігаємо залежність загального рівня надходжень державного бюджету України від ПДФО, що потребує оптимізації системи стягнення цього податку. При цьому чинна модель стягнення ПДФО в Україні має ряд таких недоліків.

Згідно зі ст. 167 ПКУ базова ставка з ПДФО в Україні становить 18 % [10]. Однак з урахуванням військового збору (1,5 %), який за процедурою стягнення має характер ПДФО та надходження від якого зараховуються до

загального фонду державного бюджету України, фактичний рівень податкового стягнення для фізичних осіб становить 19,5 %. У табл. 9 наведено ставки з ПДФО в різних країнах Європи.

Таблиця 10

Ставки з ПДФО у різних країнах Європи

Країна	Шкала оподаткування	Ставка ПДФО, %
Австрія	прогресивна	0–55
Бельгія	прогресивна	25–50
Іспанія	прогресивна	9,5–22,5
Італія	прогресивна	23–43
Литва	прогресивна	20–32
Нідерланди	прогресивна	9,7–49,5
Німеччина	прогресивна	0–45
Польща	прогресивна	17–32
Угорщина	пропорційна	15
Франція	прогресивна	0–45
Чехія	пропорційна	15
Україна	пропорційна	18 (19,5)

Джерело: складено авторами на основі даних джерела [11].

Аналізуючи систему оподаткування фізичних осіб у країнах ЄС, потрібно звернути увагу на такі особливості:

– ставки ПДФО мають переважно прогресивний характер (у більшості країн ЄС ставка цього податку збільшується зі зростанням податкової бази, а саме доходу громадян, що впроваджується задля зниження загального рівня соціально-економічного розшарування населення);

– наявність нульових податкових ставок на певну частину доходу у деяких країнах (фактично є неоподатковуваним мінімумом доходів громадян);

– переважно високий податковий тягар для фізичних осіб, насамперед для громадян із високим рівнем доходу.

Висновки. Фінансово-економічна нестабільність в Україні, яка спостерігається з 2014 року до сьогодні, призвела до уповільнення інвестиційних процесів, що є негативним чинником зростання економіки. Аналізуючи реальну ситуацію, стає зрозумілим, що високі ставки відсотків, непрозорість законодавства, низька купівельна спроможність населення є ризиком для міжнародних інвесторів. З огляду на це необхідно реалізовувати програми сприяння міжнародним інвестиціям, державного страхування інвестиційних ризиків та інших засобів підвищення інвестиційної привабливості вітчизняних інноваційних підприємств, що сприятиме безумовному розвитку національної економіки. Також зазначимо, що основними причинами, які перешкоджають розвитку і залученню нових інвесторів, є інфляційні процеси, низька ліквідність капіталовкладень, корупція, недосконала законодавча система. Щоб подолати проблему низької інвестиційної привабливості, нам необхідно вдатися до дій, які б активізували інвестиційну діяльність та мінімізували ризики інвесторів, особливо у правовому полі.

В Україні ПДФО виконує фіскальну і розподільчо-регулюючу функції, його базова ставка ПДФО становить 18 %, з урахуванням військового збору (19,5 %), що має аналогічний характер стягнення від рівня оподатковуваного доходу. У країнах Європи цей податок стягується переважно за більш високою ставкою та має переважно прогресивний характер. У структурі доходів державного бюджету України ПДФО є одним з найбільших джерел податкових надходжень серед прямих податків. Концепція реформування ПДФО передбачає усунення основних недоліків справляння цього податку, а саме:

– скасування військового збору;

– зменшення ставки ПДФО або скасування та впровадження єдиного збору з фізичних осіб за ставкою 18 %;

– надання податкової соціальної пільги з огляду на рівень мінімальної заробітної плати.

Отже, конкурентоспроможність країни в світовому співтоваристві забезпечується активною інноваційною та податковою політикою, яка має формуватися на всіх рівнях управління економікою і враховувати глобальні тенденції. Для ефективної реалізації інновацій та наповнення бюджету необхідно створити інноваційне ядро національної економіки за рахунок іноземних інвестицій і на вигідних засадах брати участь у міжнародній науково-технічній співпраці. Податкова політики повинна бути направлена на постійне залучення державних інвестицій не витісняючи приватні. За відсутності необхідного рівня приватних інвестицій треба бути досить обачними з джерелами фінансування, щоб не спровокувати збільшення процентної ставки. Національний банк України повинен здійснювати ретельний контроль за частими коливаннями обмінного курсу, оскільки нестабільність валютного курсу збільшує невизначеність щодо прибутку від експорту та вартості імпорту, що підвищує рівень інвестиційних ризиків. Необхідно забезпечити залучення глобальних іноземних інвестицій, стимулювати розповсюдження технологій та заохочувати процеси співпраці й обміну досвідом, що в майбутньому приведе до залучення приватних інвестицій і покращить економічні, фінансові та соціальні сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богоявленський О. В., Ворфоломеєва М. О. Вплив фінансово-економічної кризи на доходи і витрати населення. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2015. № 52(1). С. 202–210. URL: https://econpapers.repec.org/article/scn031720/16443876.htm

2. Лановий В. Анатомія кризи української економіки. *Економічна правда.* 2015. 16 червня. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2015/06/16/546489/

3. Про інвестиційну діяльність: Закон України. *Вісник Верховної Ради України*. 2017. 23 липня. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560"12

4. Державна служби статистики України (no date). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Нечитайло У. П. Інвестиційний потенціал та економічний клімат: особливості формування та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. № 2(1). С. 97–103. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/ jspui/handle/lib/5222

6. Гавришків І. Р. Сучасні проблеми залучення іноземних інвестицій в Україну. *Сталий розвиток економіки.* 2013. № 1(1). С. 221–224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_1_49

7. Рудь Л. П. Макроекономічний аспект інвестиційної діяльності в Україні. *Комунальне господарство міст*. 2012. № 106(1). С. 128–132. URL: https://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/578

8. Державна казначейська служба України (no date). URL: http://www.treasury.gov.ua/

9. Міністерство фінансів України (no date). URL: https://www.mof.gov.ua/uk

10. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2755-17

11. European Commission (no date) Taxation and Customs. Taxes in Europe Database. URL: https://ec.europa.eu/ taxation_customs/tedb/splSearchForm.html

12. Непран А. В. Формування та використання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в Україні. *Фінанси України.* 2016. № 9. С. 111–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2016_9_9

13. Колеватова А. В. Сучасний стан залучення іноземних інвестицій в економіку України. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2018. № 22. С. 1080–1084. URL: http://global-national.in.ua/archive/22-2018/200.pdf

14. Коваленко Ю. М. Місце, сутність і класифікаційні ознаки інвестиційних послуг у складі фінансових послуг. *Наукові записки*

Національного університету «Острозька академія». 2018. № 9(37). С. 131–136. Червень. URL: https://eprints.oa.edu.ua/7348/1/23.pdf

15. Чуницька І. І, Нізельська М. А. Прямі іноземні інвестиції в Україну: проблеми та шляхи їх вирішення. *Класичний приватний університет*. 2019. № 3(14). С. 118–122. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/3_14_uk/22.pdf

References

1. Epiphany O. V., Vorfolomeeva M. O. (2015). Vpliv finansovo ekonomichnoyi krizi na dohodi i vitrati naselennya [The impact of the financial and economic crisis on income and expenditure]. *Visnik ekonomiki transportu i promislovosti*, 52 (1), 202–210. URL: https://econpapers.repec.org/article/scn031720/16443876.htm

2. Lanovy V. (2015, June 16). Anatomiya krizi ukrayinskoyi ekonomiki. *Ekonomichna pravda* [Anatomy of the crisis of the Ukrainian economy. Economic truth]. URL: https://www.althoughda.com.ua/publications/2015/06/16/546489/

3. Pro investicijnu diyalnist: Zakon Ukrainy № 1560-XII (1991, September 18). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560"12

4. Derzhavnoyi sluzhbi statistiki Ukrayini: ofitsiinyi sait. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Nechitaylo U. P. (2011). Investicijnij potencial ta ekonomichnij klimat: osoblivosti formuvannya ta spivvidnoshennya [Investment potential and economic climate: features of formation and ratio]. *Naukovij visnik Uzhgorodskogo universitetu.* 2 (1), 97–103. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/5222

6. Gavryshkiv I. R. (2013). Suchasni problemi zaluchennya inozemnih investicij v Ukrayinu [Modern problems of attracting foreign investment in Ukraine. *Sustainable Economic Development*], 1 (1), 221–224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_1_49

7. Rud L. P. (2012). Makroekonomichnij aspekt investicijnoyi diyalnosti v Ukrayini [Macroeconomic aspect of investment activity in Ukraine]. *Municipal*

utilities. 106 (1), 128–132. URL: https://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/578

8. Derzhavnoyi kaznachejskoyi sluzhbi Ukrayini / ofitsiinyi sait. URL: http://www.treasury.gov.ua/

9. Ministerstvo finansiv Ukrayini / ofitsiinyi sait. URL: https://www.mof.gov.ua/uk

10. Podatkovij kodeks Ukrayini: Zakon Ukrainy № 2755-VI (2010, December 2) / ofitsiinyi sait. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /2755-17

11. European Commission. Taxation and Customs. Taxes in Europe Database / ofitsiinyi sait. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/splSearchForm.html

12. Nepran A. V. (2016). Formuvannya ta vikoristannya finansovogo potencialu investicijnoyi diyalnosti v Ukrayini [Formation and use of financial potential of investment activity in Ukraine]. *Finansi Ukrayini*, (9), 111–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2016_9_9

13. Kolevatova A. V. (2018). Suchasnij stan zaluchennya inozemnih investicij v ekonomiku Ukrayini [The current state of attracting foreign investment into the economy of Ukraine]. *Globalni ta nacionalni problemi ekonomiki*, (22), 1080–1084. URL: http://global-national.in.ua/archive/22-2018/200.pdf

14. Kovalenko U. M. (2018, June). Misce, sutnist i klasifikacijni oznaki investicijnih poslug u skladi finansovih poslug [Place, essence and classification features of investment services in financial services]. *Naukovi zapiski Nacionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya»,* 9 (37), 131–136. URL: https://eprints.oa.edu.ua/7348/1/23.pdf

15. Chunitskaya I. I., Nizelskaya M. A. (2019). Pryami inozemni investiciyi v Ukrayinu: problemi ta shlyahi yih virishennya [Foreign direct investment in Ukraine: problems and solutions]. *Klasichnij privatnij universitet*, 3 (14), 118–122. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/3_14_uk/22.pdf

Стаття надійшла до редколегії 29 липня 2022 року

УДК 336.531.2
DOI 10.33244/2617-5940.1.2022.161-188

Є. О. Помилуйко,
аспірантка 3 курсу факультету фінанси та банківська справа,
Київський національний університет імені Вадима Гетьмана
e-mail: p.jene7@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-6214-3056

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті використано загальнонаукові методи, такі як системний підхід, узагальнення, систематизація. У статті досліджено сучасний стан інноваційного розвитку національної економіки. Здійснено аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств України. Розкрито причини зниження обсягів фінансування та наявність діючих джерел. Зважаючи на суттєві результати різноманітних досліджень, їх рівень залишається невисоким, а структура – недосконалою, що й потребує подальшого наукового розгляду. Здійснено оцінку стану та проаналізовано структуру фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України. Визначено проблеми та надано пропозиції щодо вдосконалення фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, фінансове забезпечення, економічний розвиток, економічні відносини, ефективне використання.*

JEL: G320.

Ye. Pomyluiko. STRUCTURING OF FINANCIAL SUPPORT FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE

The purpose of the article is to generalize the theoretical foundations and analysis of modern approaches to the problem of financial support for the innovative development of Ukraine, to determine the factors that influence the sources, volumes and directions of their financing, to identify existing problems, and to develop proposals for improvement. General scientific methods such as systematic approach, generalization, systematization are used. The results. The article examines the current state of innovative development of the national economy. An analysis of the financial support of innovative activity of Ukrainian enterprises was carried out. The reasons for the decrease in the amount of financing and the presence of active sources are revealed. The main aspect of the study. Sources and effectiveness of financial support for innovative development. Considering the significant results of various studies, their level remains low, and the structure is imperfect, which requires further scientific consideration. An assessment of the situation was carried out and the structure of financial support for the innovative development of the economy of Ukraine was analyzed. Problems have been identified and suggestions have been made regarding the improvement of financial support for innovative development.

Keywords: *innovative development, financial support, economic development, economic relations, effective use.*

Метою статті є узагальнення теоретичних засад та аналіз сучасних підходів до проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку України, визначення чинників, які впливають на джерела, обсяги та напрями їх фінансування, виявлення існуючих проблем, та розробка пропозицій вдосконалення.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли триває процес інтеграції українських підприємств у світову економіку, інноваційний розвиток та конкурентоспроможність нашої країни є основним завданням як

окремого підприємства, так і держави загалом. Саме інноваційний розвиток дозволить Україні найефективніше використовувати наявний потенціал, щоб посісти належне місце серед лідерів міжнародного ринку. Важливою передумовою для активізації інноваційного розвитку економіки є ефективне фінансове забезпечення.

Подолання негативних наслідків світової фінансової кризи суттєво ускладнює процес фінансового забезпечення інноваційного розвитку, насамперед, через обмеження доступу до зовнішніх запозичень, уповільнення кредитної активності, зниження довіри до банківської системи, значне зростання дефіциту державного бюджету, наявність цілого ряду структурних деформацій у розвитку вітчизняного фінансового ринку. Перебуваючи у глибокій економічній прірві, основними перешкодами на шляху до інноваційного розвитку України залишається брак фінансової підтримки. Як свідчить міжнародний досвід, вплив науково-технічного й інноваційного потенціалу на соціально-економічний розвиток країни певною мірою залежить від частки внутрішнього валового продукту (ВВП), що витрачається на наукові дослідження. Безсумнівним є факт, що ефективність використання науково-технічних досліджень визначається не тільки рівнем наукових досліджень та розробок, але й комплексом відповідних технічних, виробничих, організаційних, маркетингових, фінансових операцій, які є складовою інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні засади фінансового забезпечення інноваційного розвитку

Довготривалий перехід до інноваційного типу розвитку, що нерозривно пов’язаний з пошуком джерел фінансування і підвищенням ефективності використання фінансових важелів, ставить питання про місце і роль країни у сучасному світі. Сьогодні економічне зростання в країні залежить від рівня розвитку інноваційної сфери, що потребує відповідного технічного, технологічного, наукового та кадрового забезпечення, запровадження нових

інноваційних проєктів і відповідного захисту наукової, інноваційної, інтелектуальної та інформаційної власності.

Економічний розвиток світового господарства передбачає появу нових якостей і властивостей уже існуючих категорій, які є теоретичним підґрунтям конкретних економічних процесів. Так, С. В. Онишко [13] зазначає, що перехід до ринкової економіки характеризується кількісним та якісним переходом на новий рівень використання фінансів в економічній системі держави. Але і сьогодні теорія фінансів не має єдиного погляду на визначення їх ролі в економічній системі держави. Будучи одним із складових напрямів фінансового впливу на процеси суспільного розвитку країни, залежність та необхідність фінансового забезпечення для ефективного інноваційного розвитку доступно обґрунтували С. В. Онишко та Т. В. Паєнтко [16].

Чимало праць серед вітчизняних науковців, присвячених питанню фінансового забезпечення інноваційного розвитку. В. М. Опарін [14], «фінансове забезпечення» характеризує як сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення й ефективного використання фінансових ресурсів, та організаційно-управлінських принципів, методів, умов фінансування, форм їх впливу. Поділяємо погляди, що фінансове забезпечення характеризується як один з методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток країни [14].

На сучасному етапі процеси інтеграції України у світовий економічний простір вимагають необхідності вирішення ряду питань, що стримують інноваційний розвиток. Несприятлива сучасна ринкова кон’юнктура, значне зношення основних фондів, застарілі технології, відсутність джерел інвестування значно зменшує обсяги виробництва та призводить до того, що сучасні національні підприємства втрачають ринки збуту.

І. В. Осьмірко фінансове забезпечення розуміє як «сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-

управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на інноваційний розвиток національної економіки» [15, с. 48].

О. М. Колодізєв розглядає поняття «фінансове забезпечення – як систему фінансових відносин, що діють через сукупність законодавчо закріплених форм і методів створення, мобілізації і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення розвитку, як підприємства, так і країни» [12, с. 88–89]. А для ефективного функціонування системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України, на його думку, необхідно обґрунтовано правильно визначати його ключові орієнтири.

Сучасна система фінансування інноваційного розвитку в державі потребує докорінних змін та вимагає вибору адекватної стратегії інноваційного розвитку, що має забезпечити позитивні структурні зміни в економіці й усунути технологічне відставання, стати поштовхом до стабільного економічного розвитку та підвищити конкурентоспроможність національної економіки, наголошує І. В. Колодязна [7]. Розділяючи погляди, що лише на основі розвиненої системи фінансування, яка покликана забезпечити вирішення певних питань, а саме: створення необхідних передумов для швидкого та ефективного впровадження нововведень у всіх ланках народногосподарського комплексу країни та забезпечення її структурно-технологічної перебудови; збереження і розвиток стратегічного науково-технологічного потенціалу в пріоритетних напрямах розвитку; створення необхідних матеріальних умов для збереження кадрового потенціалу науки і техніки, запобігання його відтоку за кордон [8]. Саме за таких умов можливе ефективне фінансове забезпечення інноваційного розвитку в нашій країні. Досить важливо також оцінити ефективність фінансового забезпечення, яка розраховується як співвідношення корисності, отриманої від нього, та вартості, сплаченої підприємством для залучення певних джерел фінансового забезпечення або можливого їх альтернативного використання.

Фінансове забезпечення, на думку О. Д. Вовчак [2], охоплює комплекс заходів щодо можливості суб'єктів соціально-економічної системи мобілізувати необхідний обсяг фінансових ресурсів, використовуючи певні форми, методи і способи фінансування. А сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення й ефективності використання фінансових ресурсів, визначається як механізм фінансового забезпечення. Поділяємо та підтримуємо думки науковців, що фінансове забезпечення розвитку економіки відбувається з позиції реалізації безперервного характеру відтворювальних процесів та за рахунок власних і залучених фінансових ресурсів з виокремленням механізму фінансового забезпечення, формування структури капіталу, планування, бюджетування та балансування грошових потоків [2].

Необхідність переходу України на інноваційний шлях розвитку доцільно обґрунтував І. Кобушко [5]. Також було досліджено питання фінансування інноваційної сфери в розвинених країнах, де в умовах ринкової економіки, як стверджує І. Власова [1], на державу покладається функція стимулювання та впровадження в економіку досягнень науково-технічного прогресу, через механізм поповнення ринку інновацій і реалізацію стратегічних пріоритетів. Сучасний стан економічного розвитку країни дозволяє зробити висновок, що процеси реформування національної економіки здійснюються за принципами частих змін цілей та завдань, без урахування загальновідомих факторів функціонування економіки і забезпечення науково-технічного розвитку, де основним залишається ефективна та передбачувана державна підтримка та формування попиту на наукові розробки з боку замовників реального сектору економіки. Зазначимо, що розвиток економіки країни може бути забезпечений різними шляхами, наприклад екстенсивним, який передбачає розширення обсягів виробництва і збуту продукції, але характерний для ненасиченого ринку, де відсутня гостра конкуренція, та в умовах відносної стабільності економічного середовища. Інтенсивним є використання новітніх технологій з метою зменшення

собівартості, підвищення якості та зростання конкурентоспроможності (рис. 1).

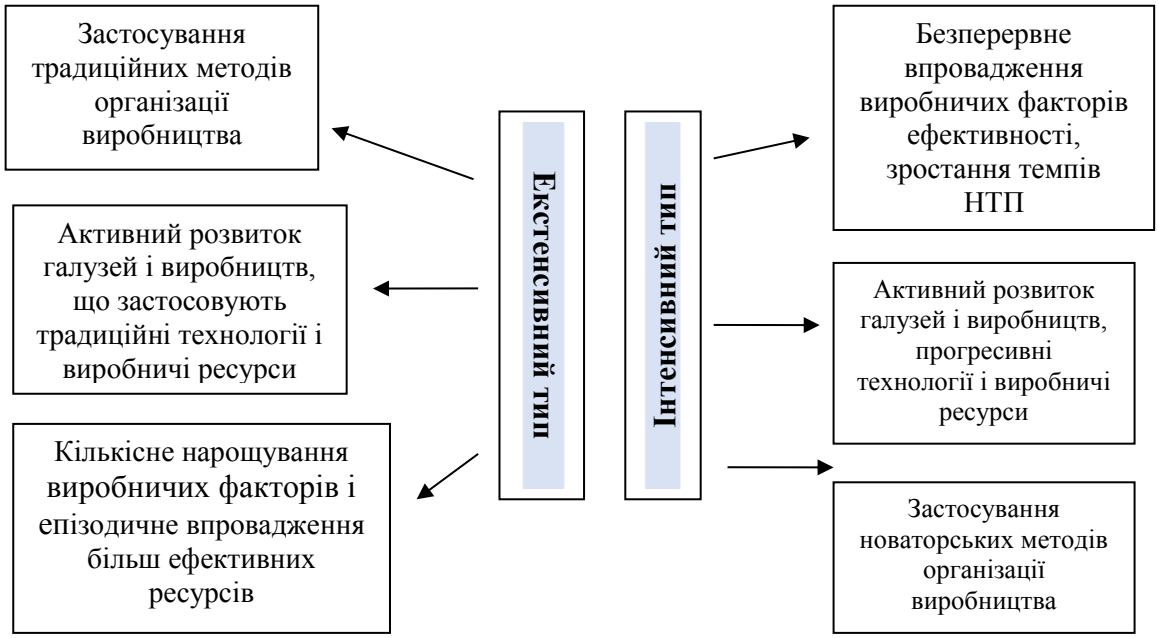

Рис. 1. Ознаки типів економічного розвитку

Джерело: розроблено автором.

Підтримка балансу зовнішніх і внутрішніх можливостей розвитку, динамічне спонукання цілей і мотивів до діяльності, самостійне забезпечення підтримки умов функціонування, корегування системи управління інноваційно-орієнтовною діяльністю та самостійне забезпечення умов тривалого виживання утворює інноваційний тип.

Вітчизняний етап інноваційного розвитку економіки має невирішеними проблеми забезпечення конкурентної позиції, національних товаровиробників у глобальному конкурентному середовищі, що насамперед потребує інтенсифікації теоретичних пошуків й впровадження новітніх заходів, спрямованих на формування технологічного лідерства в окремих галузях економіки. У сучасних умовах кожна країна підходить до питання ефективного інноваційного розвитку з урахуванням своїх конкретних, політичних і соціальних умов, національних потреб економіки, існуючих виробничих можливостей, накопиченого інноваційного капіталу та наявних

ресурсів. Обраний Україною інноваційний шлях розвитку економіки як стратегічний пріоритет має спиратися на основну конкурентну перевагу – реалізацію людського потенціалу, що передбачає найефективніше застосування праці, знань, умінь, інтелектуального капіталу для забезпечення конкурентоспроможності економіки країни [17].

Для активізації ефективного інноваційного розвитку економіки необхідне формування і вдосконалення системи його фінансового забезпечення на основі пошуку та диференціації джерел фінансування, створення ефективних форм фінансового забезпечення і належне врахування конкретних умов конкретного етапу інноваційної діяльності. Сьогодні розвиток суспільства й економічна стабільність будь-якої країни залежить від достатнього рівня фінансування науково-технічної діяльності. Сучасне фінансове забезпечення наукової та науково-технічної діяльності в Україні здійснюється багатьма способами за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів установ, організацій і підприємств, вітчизняних та іноземних замовників робіт, грантів, інших джерел, не заборонених законом [6].

Сучасне фінансування інноваційного розвитку в нашій країні являє собою складне переплетіння форм і джерел. О. Корольова-Казанська [9] охарактеризувала та наголосила на особливості залучення до фінансування інноваційної діяльності позикових коштів. Зауважимо, що у сучасних умовах українського економічного розвитку основною проблемою фінансового забезпечення залишається залучення коштів, стає актуальним питання щодо внутрішніх інвесторів, які не мають відповідних інвестиційних стимулів, гарантій прав і захищеності фінансових вкладень іноземних інвесторів, що не задовольняє фінансові потреби інноваційного розвитку. Бюджетне фінансування взагалі зводиться до мінімуму, а більшість вітчизняних підприємств основним джерелом фінансування інновацій використовують власні (фінансові ресурси) кошти [9].

Загальносвітовою практикою є те, що держава з власного бюджету фінансує виконання основних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, необхідних для реалізацій інноваційною розвитку країни. Сьогодні величина загальної суми витрат на інноваційний розвиток у нашій країні є досить низькою – щорічно витрачається менше 1 % від внутрішнього валового продукту. Для порівняння, у Європейському Союзі орієнтир для визначення достатності фінансування інновацій становить не менше 3 % від ВВП країни. До того ж 2/3 фінансових ресурсів має бути залучено з підприємницького сектору [4]. Ця невідповідність європейським стандартам гальмує інноваційний розвиток України та негативно впливає на конкурентоспроможність держави у світовому економічному просторі, наголошує Є. Матвіїшин [11]. Необхідно запозичити досвід у розвинених країнах Європи, Канади, США, яким характерна комбінована модель фінансового забезпечення, що становить однаковий обсяг фінансових ресурсів як з державних, так і з приватно-комерційних джерел [15]. Цим створює належні умови впровадження нових ідей і конкурентоспроможність підприємств.

Запропонували певний комплекс дій І. В. Руденко, Н. О. Постольна, О. М. Голованова, Т. М. Приходько, В. П. Золотоверха [23] щодо залучення інвесторів: розробка комплексних інвестиційних проєктів, державних та регіональних; проєкти щодо спільного інвестування, державного та комерційних секторів; створення інституцій, які сприяли б залученню іноземних інвестицій; запровадження інвестиційних та податкових канікул у пріоритетних напрямах інноваційного розвитку. Можливість застосування нових інструментів, фінансового забезпечення інноваційного розвитку дозволить частково вирішити проблеми, насамперед малого й середнього бізнесу, а провідна роль в інвестуванні наукових досліджень і розробок має поступово переходити від державного до приватного сектору. Отже, фінансове забезпечення інноваційного розвитку повним обсягом дасть можливість суб’єктам господарювання підвищити конкурентоспроможність,

як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а держава зі свого боку зміцнить свої позиції у світовому економічному просторі.

В Україні, на жаль, економічне зростання досягається переважно екстенсивним, ресурсо витратним шляхом, на думку Я. В. Пилип'юк [17], та забезпечується в основному за рахунок розвитку галузей добувного сектору промисловості, ігноруючи створення інтенсивного розвитку економіки за рахунок інноваційної моделі розвитку, що свідчить про низьку ефективність політичних та економічних рішень, не здатних забезпечити сталий соціально-економічний розвиток країни та підвищення рівня добробуту її мешканців. Так, частка витрат на інноваційні розробки в загальній сумі державних витрат становить 6–7 % у США, 4–5 % у Франції, Німеччині, Великобританії, Італії, 3–3,5 % у Японії [18]. В Україні, згідно із Законом України «Про науково-технічну діяльність» – 1,7 %. Позитивним є той факт, що держава є ініціатором і координатором наукових програм (зокрема, Концепції науковотехнологічного та інноваційного розвитку України, Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів та ін.), які мають важливе загальнонаціональне значення для вирішення проблем інноваційного розвитку економіки країни [21].

У національній економіці, крім недостатності фінансування та значних диспропорцій серед джерел фінансового забезпечення інноваційного розвитку, помітний ряд інших проблем, наприклад пріоритет надається фінансуванню короткострокових інноваційних проєктів, незалежно від сфери діяльності, що відбувається через високий ризик втрати коштів, та призводить до погіршення інвестиційного клімату в країні. Зазначимо, що за останні 20 років в Україні економічні хвилі дійсно мали нестабільний характер, тому інвестуються лише в ті нововведення, які швидко додають економічний ефект, бажано через три-п'ять років, так і з'являється незацікавленість українського, тим паче закордонного інвестора у довгостроковому капіталовкладенні.

Українські венчурні установи, саме їм належить наступне питання, де також прослідковується неефективне ведення своєї діяльності, оскільки надаючи перевагу проєктам з високим доходом і низьким рівнем ризику, тим самим гальмують розвиток інновацій та стримують науково-технологічний процес. Згадаємо, що інноваційний розвиток, на жаль, завжди супроводжується ризикованістю, тому існує необхідність створення фінансових інституцій або заохочення приватного сектору до підтримки ризикових проєктів та сприяння їх подальшому впровадженню. У секторі українського державного фінансування перевага надається здебільшого державним установам, а в економічно розвинених країнах державою фінансуються більше приватні підприємства, що відбувається на конкурсних засадах, спонукаючи малий та середній бізнес до активної участі в інноваційному розвитку своєї країни [3].

Що стримує розвиток венчурної індустрії України? По-перше, слабка законодавча база, недостатність обсягів інвестиційних ресурсів (згідно з чинним законодавством фізичні особи та інституційні інвестори не можуть інвестувати у венчурні фонди), слабкість фондового ринку та відсутність гарантій для венчурного інвестора, які б обмежували його ризики, нерозвиненість неформального сектору венчурного бізнесу. В Україні зареєстровано понад 600 венчурних фондів, із них діє більше 100. Проте сфера їх діяльності переважно будівництво, торгівля енергоресурсами, деякі фонди займаються фінансуванням інших традиційних проєктів або невеликих продуктових інновацій [16]. Позитивним зрушенням у секторі вітчизняного інноваційного бізнесу може стати прийняття закону «Про венчурні фонди інноваційного розвитку». На сьогодні існує його проєкт, де вперше робиться спроба визначити правові засади створення нового фінансового інструменту, який забезпечив би спрямування інвестиційних потоків в інноваційний розвиток економіки. Таким інструментом мають стати венчурні фонди.

У зв’язку із зниженням частки державних асигнувань та недоступності для більшості підприємств довгострокових позичкових коштів (через велику їх вартість) власні кошти підприємства є сьогодні єдиним реальним джерелом фінансування інноваційного розвитку. За рахунок цих коштів фінансується близько 65–70 % усіх інноваційних інвестицій, зокрема прибуток забезпечує фінансування 20 % усіх інноваційних вкладень. Великим резервом для акумулювання коштів за для реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів є також вивільнення від зайвого морально та фізично застарілого обладнання. В. Костюченко [10], досліджуючи правовий аспект формування та використання джерел фінансування інноваційного розвитку, наголошує на необхідності структуризації нормативно-правової бази. Сьогодні національна нормативно-правова база інноваційного розвитку є фрагментарною, суперечливою і неповною мірою відповідає засадам економіки, «що ґрунтується на знаннях».

На жаль, відсутність ефективного захисту прав інтелектуальної власності та не створені правові умови для функціонування венчурного капіталу як ринкового інституту не відповідає вимогам інноваційного розвитку економіки. Недостатньо внормовані питання об’єктивної експертизи та конкурсних засад у бюджетному фінансуванні наукових, науково-технічних, інноваційних програм і проєктів, наявна неузгодженість термінології чинних законодавчих актів, що зумовлює можливість різного трактування закону та викривлює статистичну звітність у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності [19].

Дійсно, для ефективного фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки необхідно чітко визначити пріоритетні цілі і завдання, шляхи та методи їх досягнення, які адекватно відображають роль фінансів у функціонуванні економіки країни. А перспективи інноваційного розвитку України реальні лише за умови опанування високотехнологічного виробництва за допомогою програмно-цільових методів, управління ними.

Стратегічні напрями та інституційне забезпечення інноваційного розвитку України

Необхідність інституціоналізації інноваційної сфери, що є процесом виникнення та підготовки інститутів інноваційного розвитку, визначення і закріплення соціально-економічних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у діючу систему шляхом прийняття конкретних правових актів з метою забезпечення сприятливого середовища для інноваційного розвитку країни. Загалом, інститути розглядають як систему правил і норм, які визначають стимули й обмеження, встановлюють межі розвитку економіки та суспільства. Інституційне забезпечення інноваційної діяльності – це сукупність державних і недержавних інституцій, які забезпечують наявність правових, організаційних та економічних умов, необхідних для здійснення інноваційної діяльності. Їх діяльність має спрямовуватися передусім на створення умов, що сприяють нормальному проходженню інноваційного процесу, програм, проєктів, підтримці стабільного функціонування інноваційної підсистеми економіки та її економічних інститутів. Інститути інноваційної розвитку утворюють середовище інституційних умов, які структурують відносини учасників цього процесу на всіх його етапах [16].

Основним завданням інституційного забезпечення інноваційного розвитку в Україні є створення сприятливого підприємницького клімату для сприйняття інновацій і формування попиту споживачів на інноваційну продукцію, тобто створення ефективного і конкурентоспроможного інноваційного ринку [10, с. 25]. Інституційне забезпечення інноваційного розвитку України формує нормативно-правова та законодавча база, оскільки вона закладає правові засади його забезпечення.

Підвищення рівня національного науково-технологічного потенціалу та забезпечення всебічного розвитку інтелектуального капіталу нації насамперед передбачає поєднання зусиль влади як на національному, так і регіональному рівнях через заходи бюджетного фінансування інноваційних проєктів і реалізацію регіональних інноваційних програм.

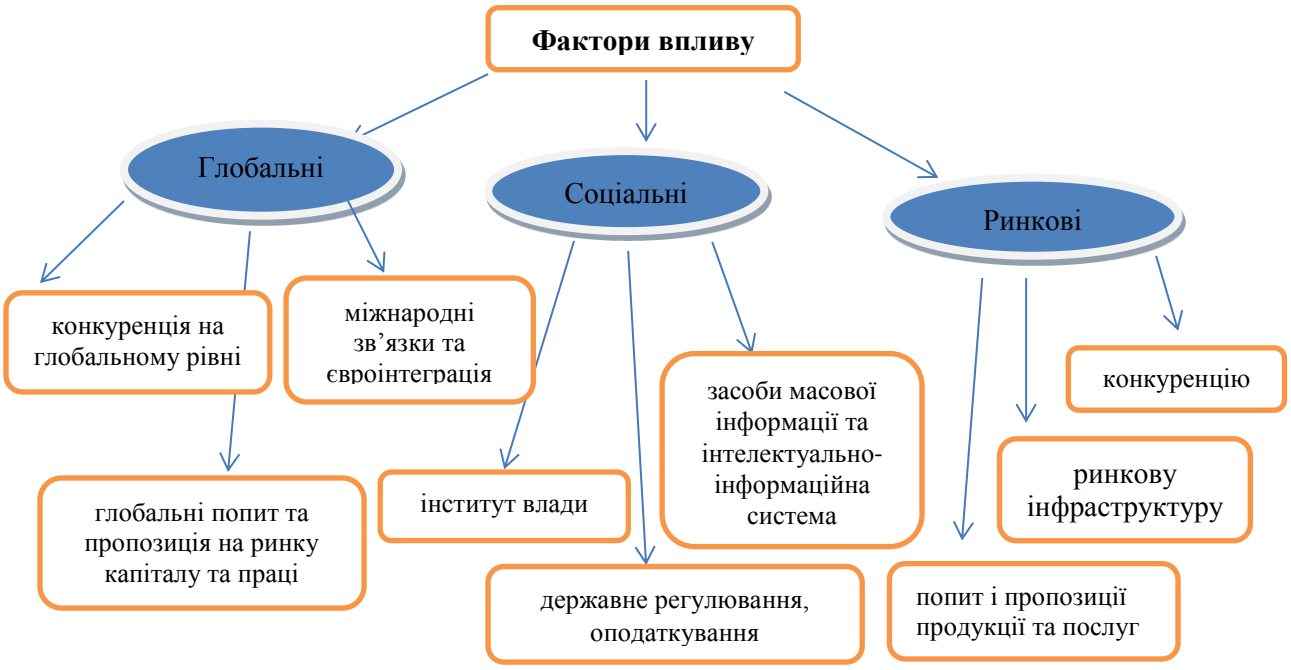

Рис. 2. Фактори впливу на інноваційний розвиток

Джерело: розроблено автором.

Економічні інститути не можна розглядати ізольовано від регуляторних функцій держави. Останні десятиліття стали періодом формування національних інноваційних стратегій та інноваційної економіки, що передбачала визнання на урядовому рівні інновації життєво важливим фактором економічного зростання, створення нових організаційних структур, що враховують системний характер інновацій, використання нового механізму прогнозування і визначення пріоритетів, перехід до нових стратегій економіки, стимулювання інновацій, розширення горизонтальної та вертикальної координації інноваційної політики. Існуючі стратегічні документи інноваційного розвитку (табл. 1) діють, на жаль, лише в окремих галузях економіки країни, хоча і включають необхідний елемент сталого розвитку, забезпечення проведення наукових досліджень, використання результатів ННТД.

Таблиця 1

Стратегічні напрями інноваційного розвитку України

Назва Стратегії	Бачення інновацій та інноваційного розвитку	Рік, ким видана
1	**2**	**3**
«Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки» № 493/2004 [25]	Цим документом окреслена стратегія утвердження інноваційної моделі розвитку, визначені основні напрями становлення інноваційної економіки та її стратегічні орієнтири. Автори стратегії як основні науково-технологічні пріоритети запропонували такі напрями: ресурсозберігаючі технології, нові матеріали та види продукції, біотехнології, ракетно-космічні та авіакосмічні технології, технології оборонно-промислового комплексу	Була підготовлена відповідно до розпоряджень Президента України від 21.12.2001 № 372/2001-рп та від 08.11.2002 № 385/2002-р
Національна стратегія розвитку «Україна 2015» [28]	Науково-технологічна та інноваційна політика розглядається як один із інструментів забезпечення економічного розвитку за умови формування дієвої державної інноваційної стратегії	Громадсько-політичне об'єднання «Український форум», 2007 р.
Затвердив Державну цільову економічну програму «Створення в Україні інноваційної інфраструкту-ри» на 2009–2013 роки	Ця Програма спрямована на створення розгалуженої інфраструктури сприяння інноваційній діяльності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Вона охоплює також академічну і вузівську науку, малий бізнес. Завдання та заходи Програми спрямовані на: розвиток інфраструктури підтримки малого інноваційного бізнесу; формування інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності; створення у вищих навчальних закладах цілісної системи інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності; створення розгалуженої інноваційної інфраструктури на базі наукових установ; створення інфраструктури фінансового забезпечення інноваційної діяльності; створення системи забезпечення інноваційної діяльності на рівні регіону із забезпеченням міжрегіональної координації її розвитку; забезпечення систематичного навчання та підвищення кваліфікації кадрів у сфері інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності; створення нормативно-правової та науково-методичної бази та розробка механізму підтримки і розвитку різних типів підприємств, організацій інноваційної інфраструктури	Кабінет Міністрів України ще в 2008 році

Продовження таблиці 1

1	2	3
Стратегія економічного розвитку України до 2020 р.: стратегія національної модернізації [24]	Інноваційна система розглядається як окрема частина економіки, розвиток якої забезпечить утвердження інноваційної моделі розвитку	Міністерство економіки України, 2009 р.
Стратегія інноваційного розвитку України на 2009–2018 рр. та на період до 2039 року [26]	Інноваційна сфера є міждисциплінарною сферою, яка опікується повним життєвим циклом конкурентоспроможного товару та стосується всіх сфер людського буття та діяльності. Основним пріоритетом розвитку є творча людина	Державне агентство України з інвестицій та розвитку, 2009 р.
Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів [27]	Здійснена оцінка інноватівності економіки, окреслені основні виклики, які формують довгострокові зовнішні та внутрішні передумови перспективного розвитку економіки, визначено напрями, механізми та конкретні заходи щодо практичного впровадження стратегії	Комітет з питань науки та освіти Верховної Ради України, 2009 р.
«Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері» [21]	Удосконалення засад державного регулювання в інноваційній сфері, розбудова економічних, структурних і організаційних основ інноваційної діяльності, забезпечення взаємодії різних інституцій під час упровадження інновацій, створення системи надання державної підтримки інноваційному розвитку національної економіки, створення сучасного ринку інновацій та технологій, визначення механізму оперативного реагування на зміни в інноваційній сфері	Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження від 10.09.2012 № 691-р
Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [20]	Упродовж 2013–2018 рр. в Україні схвалено майже 40 стратегічних документів галузевого рівня, що стосуються розвитку інновацій у певній сфері. Розробляються Стратегія розвитку промислового комплексу України, Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової і переробної промисловості України до 2026 р., Стратегія низьковуглецевого розвитку до 2050 р. Мета Стратегії полягає у розбудові національної інноваційної екосистеми для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти і послуги, підвищення рівня інноваційності національної економіки, що передбачає створення сприятливих умов для розвитку інноваційної сфери, збільшення кількості впроваджуваних розробок, підвищення економічної віддачі від них, залучення інвестицій в інноваційну діяльність	Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р

Джерело: розроблено автором.

В обґрунтуванні кожної Стратегії визначено, що науковий потенціал України не використовується повністю, а технологічний розрив між провідними країнами світу та України зростає. У галузі теорії та методології інноваційного розвитку економіки варто зазначити, що проблематика визначення інноваційної стратегії розвитку не знайшла свого остаточного вирішення навіть у «Стратегії сталого розвиту України 2020 року», де пріоритети та недоліки мають рівноправне значення (табл. 2).

Таблиця 2

Пріоритети та недоліки стратегії сталого розвитку України до 2020 року

Пріоритети Стратегії сталого розвиту України 2020 року	**Недоліки Стратегії сталого розвиту України 2020 року**
Затверджено розвиток ННТД, що свідчить про пожвавлення зацікавленості уряду в розвитку цієї сфери	Відсутня національна стратегія наукового та науково-технічного розвитку
Визначено критичний стан ННТД у країні та усвідомлено необхідність її реформування, запропоновано певні напрями вирішення ряду проблем розвитку ННТД	Відсутні дієві механізми мотивації окремих суб'єктів господарської діяльності щодо впровадження результатів ННТД і збільшення фінансування наукових досліджень та розробок
Закладено засади змінення структури управління ННТД, сформовано організаційні структури, відповідальні за забезпечення розвитку наукової та науково-технічної сфер (Національний фонд досліджень України)	Не виконується ст. 48 ЗУ «Про наукову та науково-технічну діяльність», згідно з якою держава повинна забезпечувати бюджетне фінансування на рівні не менше 1,7 % ВВП України
Задекларовано відповідальність державних органів влади за забезпечення розвитку ННТД у країні	Ускладнено механізми державного фінансування наукових досліджень і розробок
Задекларовано необхідність розвитку експортного потенціалу наукомісткої продукції	

Вимоги до економічної безпеки, конкурентоспроможності та науково-технічного розвитку України в умовах сучасних глобальних викликів, а також наявність великої кількості проблем у розвитку ННТД вимагають розробки єдиної національної стратегії розвитку, яка дозволить чітко визначити цілі, встановити пріоритети ННТД, а також ресурси, механізми реалізації та контролю [24].

Також зазначимо, що для підсилення інноваційної активності та інноваційно-інвестиційної привабливості урядом була розроблена Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, результатами реалізації якої мали стати: утвердження інноваційної моделі економічного й соціального розвитку України; підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни; посилення конкурентоспроможності національної економіки; досягнення стабільного сталого розвитку й покращення добробуту громадян. Основною метою Стратегії мало бути конкретне кількісне визначення, а саме підвищити до 2020 року вплив інновацій на економічне зростання України в 1,5–2 раза. Динаміка джерел фінансування впродовж 2015–2020 років визначила, що істотно зростала частка фінансування інновацій за рахунок власних коштів (з 52,9 до 97,2 %, тобто на 44,3 відсоткових пункти) [28].

З огляду на це пріоритетним нині є завдання визначення можливостей більш повного використання всіх існуючих джерел фінансування інновацій, для забезпечення ефективного економічного зростання, та інноваційного розвитку країни. Тому актуальним на сьогодні є питання збільшення частки державної участі у фінансуванні підприємств України [8]. Проте, на жаль, перелічені процеси не набули вагомих масштабів в економіці, а кількість підприємств, що впроваджують інновації, продовжує зменшуватися з кожним роком (нині їх частка становить 16,2 %). А стратегія не набула відповідної чинності.

Відповідно до основного завдання стратегії інноваційної політики України щодо забезпечення збалансованої взаємодії наукового, технічного, виробничого та підприємницького потенціалів розробка та впровадження механізму активізації інноваційної діяльності суб’єктів підприємництва, поширення інновацій в усіх сферах національної економіки стають необхідним визначити специфічні властивості обраної національної стратегії формування інноваційної моделі розвитку.

Розвиток національної економіки на засадах інноваційної моделі, в умовах формування суспільства нового типу вимагає вирішення комплексу проблем, що стримують інноваційний розвиток в Україні, це:

- відсутність ґрунтовної науково-методологічної бази формування інноваційної системи;
- відсутність системності у здійснюваних державою заходах щодо реалізації існуючого інноваційного потенціалу національної економіки;
- державне управління інноваційною діяльністю здійснюється за умови відсутності чітко сформульованої стратегії науково-технологічного та інноваційного розвитку, програми і конкретних дій її реалізації, а також послідовної та виваженої зовнішньої і внутрішньої економічної політики;
- відсутність дієвої системи пріоритетів розвитку науково-технологічної сфери в умовах формування суспільства знань, де знання відіграють вирішальну роль, а їх продукт стає джерелом розвитку [12].

Сьогодні інноваційний розвиток економіки притаманний усім розвиненим країнам світу, він одночасно виступає і чинником, і наслідком економічного зростання країн. Його ефективність обумовлюється змістом відповідних пріоритетних інноваційних напрямів, що задовольняють потреби динамічного розвитку економіки. Природною умовою реалізації інноваційного розвитку є оздоровлення економічного середовища, у якому виробничі підприємства і корпорації організують інноваційне відтворення, застосовують новітні технології та техніку, нові форми організації праці, виробництва, маркетингової діяльності. Забезпечення динамічного розвитку промислових підприємств, зміцнення їх конкурентних позицій на вітчизняному й зарубіжному ринках потребує ефективного фінансового забезпечення інноваційного розвитку, проведення технічного й технологічного оновлення виробництва. Проблема фінансового забезпечення як основна складова, що забезпечує інноваційний розвиток на підприємствах та в державі в цілому, залишається однією з основних проблем економічного розвитку.

Для збільшення обсягів фінансування інноваційного розвитку, на думку А. Б. Почтовюк [19], необхідно опиратися на світовий досвід, а саме: активно розвивати банківський сектор у частині залучення цільових інвестицій, фінансування перспективних науково-технічних досягнень; створювати венчурні фонди; залучати як прямі, так і портфельні іноземні інвестиції [19]. Ці заходи потребують створення спеціальних умов оподаткування; сприятливого інвестиційного клімату (підтримку політичної та макроекономічної стабільності); формування прозорої нормативно-законодавчої бази; упровадження системи гарантій фінансових ризиків.

Висновки. Узагальнюючи погляди науковців щодо фінансового забезпечення інноваційної розвитку – це сукупність економічних відносин, які виникають у зв'язку із залученням і ефективним використанням фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм їхнього впливу на життєздатність інновацій.

Фінансове забезпечення розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності і вся система її організації нині не можуть забезпечити відповідного рівня продукування новацій та широкомасштабного використання науково-технічних новацій у виробництві. Ряд положень, законів України, особливо в частині фінансового забезпечення, а також пільгових переваг науково-технічної та інноваційної діяльності, систематично не виконуються. Водночас в Україні практично немає державного стимулювання, залучення коштів підприємств, будь-яких форм власності для фінансування наукових досліджень.

Аналіз питань, пов'язаних з фінансовим забезпеченням інноваційного розвитку, доводить, що в Україні не сформовано єдиного оптимального механізму стимулювання інноваційної діяльності, підтримка з боку держави є недостатньою, а система банківського кредитування інноваційних проєктів є недосконалою. Також сучасна фінансова політика забезпечення інноваційного розвитку не повністю реалізує взаємозалежність процесів фінансового забезпечення, оскільки в країні відсутній чіткий механізм

конкуренції, що заохочував би підприємства фінансувати інноваційну діяльність.

Вихідні параметри фінансового забезпечення інноваційного розвитку повинні бути узгодженими з принципами повноти забезпечення економічного зростання, відповідності певному рівню продуктивності забезпечення розвитку економіки з врахуванням загальних вимог економічної доцільності, а також принципом відповідності вимогам критеріїв конвергенції на шляху просування до членства України у складі ЄС. Фінансове забезпечення реалізується на основі сформованої системи фінансування, яка може здійснюватися у трьох основних формах: самофінансування, кредитування та бюджетного фінансування. Практика функціонування економічних суб'єктів у масштабах економіки України підтверджує наявність існування усіх форм фінансового забезпечення одночасно. На жаль, відсутність спеціалізованого документа, який регламентував би цілі та пріоритети наукового розвитку в Україні, не дозволяє свідчити про системність, взаємоузгодженість напрямів розвитку наукової сфери у майбутньому та очікувати суттєвих позитивних змін. Тому для активізації дії існуючих та створення нових структур державного стимулювання інноваційного розвитку і його фінансового забезпечення стає створення технопарків, новітньої інфраструктури й інформаційних банків, технологій, спеціальних інноваційних фондів із залученням інституціональних інвесторів, комерційних банків. Ось необхідні дії для ефективного фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Для активізації інноваційних процесів потрібно сформувати і забезпечити тісну взаємодію таких типів інноваційних інститутів: фінансові, інноваційні, виробничо-технологічні, інформаційні, підготовки кадрів для інноваційного процесу, експертно-консультативні, регулювання і контролю тощо. Важливе значення для активізації інноваційних процесів мають фінансові інститути розвитку. Серед них універсальні та спеціалізовані банки

розвитку, державні венчурні та лізингові компанії, інноваційні фонди, агентства регіонального розвитку тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Диба М. І., Юркевич А. Н., Майорова Т. В., Власова І. В. та ін. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку України: монографія. Київ, 2013. 425 с.
2. Вовчак О. Д., Миськів Г. В., Пасінович І. І. Фінансове забезпечення розвитку економіки: досвід Польщі та України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 2. С. 361–371. URL: http://nbuv.gov.ua
3. Грубляк О. М., Іванюк М. А. Аналіз фінансового забезпечення інноваційного розвитку держави / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). Жовтень.
4. Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств України. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Вип. 9. С. 448–453.
5. Довідка щодо стану інституційного забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=127481&cat_id=127480
6. Кобушко І. М., Гусейнова Е. І. Шляхи покращення фінансування інноваційного розвитку в Україні з використанням міжнародного досвіду. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 2. С. 124–130.
7. Колодізєв О. М. Методологічні засади фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком економіки: монографія. Харків, 2009. 278 с.
8. Колодізєв О. М. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки: дис. … д-р екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Харків, 2010. 556 с.
9. Колодяжна І. В. Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств України. *Економіка та управління підприємствами*. С. 448–450.

10. Корольова-Казанська О. В. Методологічні засади управління кредитоспроможністю підприємства. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2010. Вип. 1. С. 239–245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2010_1_38

11. Костюченко В. М. Джерела фінансування інноваційного розвитку суб'єктів підприємництва в Україні: правовий аспект. *Міжнародний збірник наукових праць*. Випуск 2(17). С. 161–167.

12. Матвіїшин Є., Семенко М. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку Чернівецької області. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 4 (53), ч. 2. С. 163–170.

13. Онишко С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: монографія. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. 434 с.

14. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): навч. посібник. 4-те вид., без змін. К.: КНЕУ, 2007. 240 с.

15. Осьмірко І. В. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку: поняття, структура та принципи функціонування. *Бізнес Інформ*. 2012. № 7. С. 47–49.

16. Паєнтко Т. В. Інституціоналізація фіскального регулювання фінансових потоків: монографія. К.: ДКС центр, 2013. 294 с.

17. Пилип'юк Я. В. Сутність фінансового забезпечення інноваційного розвитку. *Економіка. Інновації. Корпоративне управління*: Всеукраїнська науково-практична конференція, 14–15 лист. 2014 р., м. Харків. Харків, 2014. С. 431–435.

18. Пилип'юк Я. В. Інноваційний розвиток – умова забезпечення конкурентоспроможності економіки. *Реформування економіки України: ефективне виробництво, конкурентні регіони, макроекономічна рівновага*: Міжнар. наук.-практ. конф., 30–31 жовт. 2014 р., м. Київ. Київ, 2014. С. 115–119.

19. Почтовюк А. Б. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств у сучасних умовах. *Науковий вісник Полтавського університету*

економіки і торгівлі. 2016. № 3 (75). С. 133–140. URL: http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/viewFile/1344/1060 (дата звернення: 07.09.2018).

20. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»: Постанова Верховної Ради України від 21.10.2010 № 2632-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua

21. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.09.2010 № 1900-р. URL: http://zakon.rada.gov.ua

22. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». URL: http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html

23. Руденко І. В., Постольна Н. О., Голованова О. М., Приходько Т. М., Золотоверха В. П. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств України. 2019. № 5. С. 18–22. URL: sciencerise

24. Стратегія економічного розвитку України до 2020 року: стратегія національної модернізації / Міністерство економіки України. URL: http://me.kmu.gov.ua/

25. Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки від 28.04.2004 № 493/2004. URL: http://zakon.rada.gov.ua

26. Стратегія інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року / Державне агентство України з інвестицій та розвитку. URL: http://www.in.gov.ua/

27. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів. URL: www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiya

28. Україна-2015: національна стратегія розвитку. Київ, 2007. URL: http://dipcorpus.at.ua/news/2008-01-15-257

Reference

1. Diba M. I., Юркевич A. N., Mayorova T. B., Vlasova I. V. and others. Financial support of innovative development of Ukraine: monograph. Kyiv, 2013. 425 p. (17.7 d.a., personally to the author - 7.5 d.a .: chapters 2, 3; subsections 1.4, 4.3., 5.1., 5.4.).

2. Vovchak, O. D., Myskiv, G. V., Pasinovich, I. I. Financial support of economic development: the experience of Poland and Ukraine. *Financial and credit activities: problems of theory and practice.* 2017. Vip. 2. P. 361–371. URL: http://nbuv.gov.ua

3. Grublyak, O. M., Ivanyuk, M. A. Analysis of financial support of innovative development of the state / Yuri Fedkovych Chernivtsi National University. *The Young Scientist.* 2017. № 10 (50). October.

4. Sources of financing of innovative activity of the enterprises of Ukraine. *Economics and business management.* 2017. Vip. 9. Pp. 448–453.

5. Information on the state of institutional support for investment and innovation activities in Ukraine / Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. URL: http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=127481&cat_id=127480

6. Kobushko, I. M., Huseynova, E. I. Ways to improve the financing of innovative development in Ukraine using international experience. *Marketing and innovation management.* 2011. № 2. S. 124–130.

7. Kolodizev, O. M. Methodological principles of financial management of innovative economic development: a monograph. Kharkiv, 2009. 278 p.

8. Kolodizev, O. M. Financial support of innovative development of the national economy: dis. dock. economy. Science: special. 08.00.08 Money, finance and credit. Kharkiv, 2010. 556 p.

9. Kolodyazhna, I. V. Sources of financing the innovative activities of enterprises of Ukraine. *Economics and Management of Enterprises*. P. 448–450

10. Korolyova-Kazanskaya, O. V. Methodological principles of enterprise creditworthiness management. *Visnyk of Chernivtsi Trade and Economic Institute.*

Economic sciences. 2010. Vip. 1. P. 239–245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2010_1_38

11. Kostyuchenko, V. M. Sources of financing the innovative development of business entities in Ukraine: the legal aspect. *International collection of scientific papers.* Issue 2 (17). Pp. 161–167.

12. Matviishyn, E., Semenko, M. Financial support of innovative development of Chernivtsi region. *Efficiency of public administration.* 2017. Vip. 4 (53). Part 2. Page 163–170.

13. Onishko, S. V. Financial support of innovation development: monograph. Irpin: National Academy of the State Tax Service of Ukraine, 2004. 434 p.

14. Oparin, V. M. Finance (general theory): textbook. on sibnik. 4th ed., no changes. K.: KHEU, 2007. 240 c.

15. Osmirko, I. V. System of financial support of innovative development: concept, structure and principles of functioning. *Business Inform.* 2012. № 7. S. 47–49.

16. Paentko, T. V. Institutionalization of fiscal regulation of financial flows: a monograph. K.: ДКС центр, 2013. 294 c.

17. Pylypyuk, J. V. The essence of financial support for innovation development. *Economy. Innovation. Corporative management:* All-Ukrainian scientific-practical conference, November 14–15, 2014, Kharkiv. Kharkiv, 2014. S. 431–435.

18. Pylypyuk, J. V. Innovative development – a condition for ensuring the competitiveness of the economy. *Reforming the economy of Ukraine: efficient production, competitive regions, macroeconomic balance:* International. scientific-practical conf., October 30–31, 2014, Kyiv. Kyiv, 2014. S. 115–11.

19. Pochtovyuk, A. B. Financial support of innovative activity of enterprises in modern conditions. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*. 2016. № 3 (75). P. 133–140. URL: http://journal.puet.edu.ua/index. php/nven/article/viewFile/1344/1060 (access date: 07.09.2018).

20. On the Recommendations of the Parliamentary Hearings on "Strategy of Innovative Development of Ukraine for 2010-2020 in the context of globalization challenges": Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of 21.10.2010 322632-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua

21. On approval of the Concept of the State target economic program for the development of investment activities for 2011–2015: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 29.09.2010 № 1900-r. URL: http://zakon.rada.gov.ua

22. Program of economic reforms for 2010–2014 "Wealthy society, competitive economy, efficient state". URL: http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html

23. Rudenko, I. V., Postolna, N. O., Golovanova, O. M., Prikhodko, T. M. and Zolotoverkha, V. P. Financial support of innovation activity of Ukrainian enterprises. 2019. № 5. P. 18–22.

24. Strategy of economic development of Ukraine until 2020: strategy of national modernization. Ministry of Economy of Ukraine. URL: http://me.kmu.gov.ua/

25. Strategy of economic and social development of Ukraine " By way of European integration" for 2004–2015 dated 04.28.2004 № 493/2004. URL: http://zakon.rada.gov.ua

26. Strategy of innovative development of Ukraine for 2009–2018 and for the period until 2039. State Agency of Ukraine for Investments and Development. URL: http://www.in.gov.ua/

27. Strategy of innovative development of Ukraine for 2010–2020 in the conditions of globalization challenges. URL: www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiya

28. Ukraine-2015: national development strategy. Kyiv, 2007. URL: http://dipcorpus.at.ua/news/2008-01-15-257

Стаття надійшла до редколегії 29 липня 2022 року

УДК 336.1
DOI 10.33244/2617-5940.1.2022.188-204

В. Ю. Чубенко,
аспірант,
Державний податковий університет
e-mail: dneprvlad@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-2001-3418

ВПЛИВ КРИПТОВАЛЮТ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ

У статті розглянуто вплив криптовалют на фінансову безпеку держави. Цифровізація та інформатизація стає настільки важливим фактором зростання продуктивності праці і підвищення якості життя, що зміни, які відбуваються, розглядаються дослідниками як настання нової ери економічного розвитку. Метою статті є дослідження впливу криптовалют на фінансову безпеку держави, їх основні характеристики та складові. Питання гарантування безпеки є й залишається одним із суттєвих у проблематиці криптовалют, що визначає основні перешкоди у їхньому розвитку та поширенні. Мотивацією дослідження є зростання популярності криптографічних валют серед приватних та інституціональних інвесторів, а також зростання криптовалютного ринку в цілому, та відносно інших фінансових ринків з подальшим його впливом на фінансову безпеку держави. Результати проведеного дослідження актуалізуються з огляду на виокремлення аспектів регулювання криптовалюти в нашій держави, в цій ситуації криптовалюта наразі не легалізована як фінансовий інструмент, тому необхідно працювати над розробленням законодавства в сфері її запровадження .

Ключові слова: *фінансова безпека, цифровізація, блокчейн, токен, стейблкоін, смарт-контракт.*

JEL: F52, G32, G38.

V. Chubenko. THE INFLUENCE OF CRYPTOCURRENCIES ON THE FINANCIAL SECURITY OF THE COUNTRY

The article examines the influence of cryptocurrencies on the financial security of the state. Digitization and informatization is becoming such an important factor in increasing labor productivity and improving the quality of life that the changes taking place are considered by researchers as the onset of a new era of economic development. The purpose of the article is to study the influence of cryptocurrencies on the financial security of the state, their main characteristics and components. The issue of guaranteeing security is and remains one of the essential issues in the issue of cryptocurrencies, which determines the main obstacles in their development and distribution. The motivation of the study is the growing popularity of cryptographic currencies among private and institutional investors, as well as the growth of the cryptocurrency market as a whole, and relative to other financial markets, with its further impact on the financial security of the state. The results of the conducted research are updated in view of highlighting aspects of cryptocurrency regulation in our country, in this situation, cryptocurrency is currently not legalized as a financial instrument, therefore it is necessary to work on the development of legislation in the field of its introduction.

Keywords: *financial security, digitalization, blockchain, token, stablecoin, smart contract.*

Мета. Цю статтю присвячено виявленню впливу криптовалют на фінансову безпеку держави, дослідженню характеристики та складу криптовалют, вивченню основних їх переваг та недоліків, а також наданню подальших рекомендацій щодо проведеної роботи.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших складових економічної безпеки держави є фінансова складова. Без її забезпечення практично неможливо вирішити жодне з завдань, що стоять перед державою. Стан фінансової безпеки держави на сьогодні є нестабільним та характеризується істотними кризовими процесами. Сучасним трендом

соціально-економічного розвитку, який ґрунтується на обробці інформації, є цифровізація економіки та економічні інновації виражені через криптовалюти. Ці процеси економіки є каталізатором, через який відображається стан фінансової безпеки держави та інші інноваційні процеси. Ця тема є актуальною, оскільки це є новою ерою в історії людства, і в європейських країнах криптовалюти офіційно є легалізованими та їм надано певний правовий статус.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історично та логічно проблема фінансової безпеки, пов'язана з формуванням та розвитком країни, реалізації нації власних фінансово-економічних інтересів. Дослідженням формування та впливу методів і інструментів забезпечення фінансової безпеки держави займалися у своїх працях такі вчені-економісти, як П. Лашин [1], який досліджував криптовалюти як інструменти фінансового сектору, В. Ляшенко [2], що вивчав перерозподіл вільних фінансових ресурсів, Б. Шпильовий [3], який досліджував впив грошових агрегатів на фінансову безпеку держави. Проведення аналізу фінансової безпеки в умовах цифрових технологій і фінансових інновацій здійснювали О. Маслій [4], А. Марина [5], Н. Пантєлєєва [6], П. Тревелев [7] та ін. Результатом робіт зазначених авторів є визначення, що криптовалюта є радикальною фінансовою інновацією, зі зростанням капіталізації ринку якої варто очікувати виникнення ризиків для монетарної політики, міжнародної валютної системи, міжнародних розрахунків і кредитування, залучення інвестицій.

Проте, незважаючи на велику кількість праць, значну увагу необхідно приділити тематиці взаємозв'язку та взаємозалежності цифрової економіки з фінансовою безпекою держави, а також визначення їх методів та інструментів.

Методи дослідження. У роботі використано метод класифікації, угруповування, аналітичний та загальнонауковий.

Виклад основного матеріалу. Постійні коливання економічного стану країни свідчать про нестабільність та не прогнозованість майбутнього. Така ситуація має негативний вплив на подальший розвиток будь-якої держави.

Стан економічної безпеки держави передбачає створення необхідних умов для інноваційного розвитку економіки та організацію підприємств 5-го і 6-го технологічних укладів в економіці країни. Однією зі складових інноваційного розвитку є цифровізація економіки [8, с. 203].

З посиленням тінізації економічних процесів у науковій літературі часто зустрічається трактування фінансової безпеки як створення таких умов функціонування фінансової системи, при яких, по-перше, фактично усунена можливість спрямувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами [9, с. 267].

З позицій багатосторонніх наукових підходів визначено, що фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що становлять загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання. Складові фінансової безпеки держави наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Складові фінансової безпеки держави

Складова	Характеристика
1	**2**
Захищеність національних інтересів у фінансовій сфері	Характеризує стан захищеності ключових інтересів держави, регіонів, громадян та підприємницьких структур у сфері національних та міжнародних фінансів від впливу широкого кола ендогенних та екзогенних негативних чинників
Стабільність та ефективність фінансової системи	Передбачає її стійкість до впливу зовнішніх та внутрішніх факторів і здатність забезпечити досягнення стратегічних й тактичних цілей розвитку держави

Продовження таблиці 1

1	2
Фінансова незалежність та конкуренто-спроможність	Здатність країни реалізовувати власну фінансову політику, повноцінно виконувати завдання і функції в сучасних умовах посилення фінансової глобалізації й зіткнення національних інтересів та визначати механізм і шляхи функціонування національної фінансової системи
Здатність до розширеного відтворення	Забезпечення достатності фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні домашніх господарств, підприємців, підприємств, організацій, установ, галузей, секторів економіки, регіонів і держави і які необхідні для виконання покладених функцій та задоволення потреб, а також досягнення їх ліквідності та збалансованості, що є першочерговою умовою забезпечення розширеного відтворення
Сукупність заходів впливу на розвиток фінансової системи	Сукупність суспільно-економічних відносин, що виникають з приводу забезпечення оптимального стану фінансової системи держави

Джерело: розроблено автором за даними [10].

Система фінансової безпеки відіграє роль надсистеми, водночас вона є і підсистемою економічної державної безпеки (яка, відповідно, є складовою національної державної безпеки і міжнародної економічної безпеки). Фінансова безпека являє собою надзвичайно складну багаторівневу систему, яку утворюють ряд підсистем (секторів), кожна із яких має свою структуру та логіку розвитку.

Стан фінансової безпеки держави оцінюється на основі визначення рівня використання фінансових ресурсів за спеціальними критеріями (власні фінансові ресурси і позикові фінансові ресурси), виконання функцій (забезпечення високої фінансової ефективності діяльності підприємства, його фінансової усталеності та незалежності).

Механізм забезпечення фінансової безпеки держави становить сукупність організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження і ліквідацію загроз стабільності та стійкості фінансової системи (рис. 1).

Отже, на фінансову безпеку держави впливає дія численних ендогенних та екзогенних умов і факторів, тому забезпечення її дієвої

системи насамперед вимагає систематизації та класифікації явищ і подій, настання яких прямо чи опосередковано становить загрозу інтересам суб'єктів фінансових відносин, унеможливлюючи їх реалізацію, чи елемента фінансово-кредитної сфери, виокремлення позитивних і негативних тенденцій, які ними зумовлені, що має важливе значення для розробки рекомендацій та прийняття рішень. Цифровізація економіки значно впливає на розвиток фінансової системи держави, оскільки вона сприяє виникненню нових ризиків фінансової безпеки на всіх рівнях фінансових відносин.

Рис. 1. Методи забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: розроблено автором за даними [11].

Л. Гаряга виділяє такі види ризиків фінансової безпеки, що пов'язані з посиленням цифровізації економіки [12, с. 47–48]:

– диспропорції у формуванні бюджету у зв'язку з відставанням від запланованих позитивних ефектів цифровізації;

– дефіцит інвестиційних ресурсів для вкладення в розробку й удосконалення цифрових фінансових технологій;

– недосконале податкове законодавство у сфері визнання та стягнення податків із суб'єктів, що використовують цифрові технології для надання фінансових та інших послуг;

– зростання можливості витоку конфіденційної особистої та фінансової інформації у разі ненадійного захисту даних;

– ризик інформаційних та кібератак для дестабілізації діяльності суб'єктів фінансових відносин;

– ризики шахрайства та незаконного заволодіння фінансовими ресурсами з використанням інноваційних технологій;

– ризики помилок у програмному забезпеченні;

– стратегічні ризики, пов'язані зі швидким розвитком інформаційних технологій і зміною умов ведення фінансового бізнесу;

– ризики державного регулювання фінансових інновацій;

– ризик збільшення масштабів тіньової економіки за рахунок зростання економічної активності у кіберпросторі;

– ризик порушення функціонування складних інформаційних систем;

– ризик скорочення зайнятості у результаті автоматизації бізнес-процесів;

– ризик формування альтернативних децентралізованих валютних систем та ін.

Усе це пов'язано з тим, що цифрові технології прискорюють передачу знань і підвищують продуктивність усередині країни через певний ланцюг для досягнення стійкового економічного розвитку. Етап цифровізації фінансової безпеки держави полягає у поширенні цифрових валют і цифрових технологій розподіленого реєстру. Недоліки банківської та правової системи дозволяють легалізувати кошти, отримані злочинним шляхом, використовуючи крипторозрахунки, що полегшують процеси відмивання грошей. Іншою проблемою у цьому секторі є інтернет-шахрайство, спрямоване на банківські рахунки та персональні дані, доступ до яких отримують через недоліки в операційному забезпечені. Саме тому своєчасна реакція на виклики цифрової трансформації та застосування

превентивного принципу в забезпечені фінансової безпеки України набуває особливої актуальності.

Вагомий вплив на фінансову безпеку країни здійснюють криптоактиви, тому необхідно розглянути їх класифікацію.

Існує також інша класифікація, яка поділяє криптоактиви на такі типи:

– базові. До цієї категорії криптоактивів можна віднести біткоїни та ефір;

– криптовалюта. Це такі активи, які насамперед використовуються як платіжний засіб. Для них характерні такі властивості: придатність для зберігання капіталу, можливість використання як платіжного засобу, може використовуватися як засіб обміну. Звичайно, будь-який криптоактив має цінність і певною мірою може бути використаний для розрахунку, обміну та збереження капіталу. До криптовалюти варто відносити лише ті монети, в яких ці властивості переважають над іншими якостями;

– платформи. Такі типи криптоактивів завжди безпосередньо пов'язані зі смарт-контрактами. По суті, платформи є симбіозом токенів й інтелектуальних контрактів. Основною їхньою характеристикою є мережева цінність – той функціонал, які вони надають користувачам. Прикладом платформ можуть слугувати проєкти EOS, NEO і вищезгаданий Ethereum, який також вважається базовим активом;

– службові токени. Використовуються як частина блокчейн-платформ. Їхнє основне завдання – забезпечити операційні процедури;

– інвестиційні токени. Як правило, такі маркери безпосередньо залежать від своїх базових активів. Часто їх зараховують до цінних паперів, а, відповідно, і законодавча база для них формується згідно з цим формулюванням. Часто інвестиційні токени приносять своїм власникам дивіденди і дають право володіння часткою в компанії, будь-яким об'єктом, майном тощо.

– криптотовари. Це маркери, які виступають як товар. Наприклад, купуючи такі маркери, ви отримуєте певний обсяг пам’яті в хмарному сховищі, певний трафік в Інтернеті тощо;

– токени додатків або токени-жетони (також звані як Аппкойни). Вони призначені для користувача з метою забезпечення отримання доступу до сервісів розподілених мереж. Наприклад, для створення додатків у мережі Ethereum необхідно придбати токен Ефір. Щоб записати файли в розподілену мережу для зберігання файлів Sia, знадобляться маркери Сіакойни (SC);

– стейблкоіни. Це відносно молода концепція, яка полягає в токенізації об’єктів реального світу. Такі активи прив’язуються до конкретних цінностей реального світу, що дозволяє знизити їх волатильність [13].

Криптовалюта – це цифрові активи, які обмінюються в Інтернеті на таких біржах, як Coinbase (найбільша криптобіржа США) та Gemini, або через онлайн-брокерів, таких як Robinhood і SoFi Invest. Криптовалюта на сьогодні – багатьом відоме поняття, особливо один із її видів – біткоїн (Bitcoin часто пишуть абревіатуру латинськими буквами BTC), оскільки він є першим і найпопулярнішим видом криптовалюти за ринковою капіталізацією, її було створено 2009 року з подальшим створенням понад 7 700 інших видів криптовалюти (наприклад, ethereum, tether або навіть dogecoin, який спочатку мав усі ознаки жарту, а нині належить до 10 найбільших криптовалют світу). Хоча деякі люди інвестують, маючи лише на меті спекулятивні цілі, інші дивляться на криптовалюту як на спосіб збереження вартості або захист від інфляції [13].

Найбільшого поширення набули такі, як: Bitcoin, BitcoinCash, Ethereum, Litecoin тощо. Деякі країни забороняють використання цифрових валют на своїй території, інші ставляться до них сприятливо та розглядають можливість включення криптоконверсій в національну банківську систему. Основні види криптовалют відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

Характеристика основних видів криптовалют

№ з/п	Назва	Характеристика
1.	Bitcoin (BTC)	Найпоширеніша криптовалюта, яка займає більшу частину крипторинку
2.	Ethereum(ETH)	Валюта заснована на технології блокчейну та смарт-контакту, в основі якого лежить алгоритм, що дозволяє автоматично виконувати умови, передбачені договором
3.	Bitcoin Cash (BCH)	Одне з відгалужень біткоїна, що відрізняється підвищеною швидкістю транзакцій
4.	Ripple (XRP)	Валюта, яка може здійснювати усі види фінансових операцій, проводить обмін будь-яких валют без конверсії
5.	Tether (USDT)	Монета, вартість якої є незмінною і дорівнює одному долару
6.	Bitcoin SV (BSV)	Відгалуження Bitcoin Cash, яке дозволяє проводити транзакції ще швидше
7.	Binance coin (BNB)	Валюта, що працює на технології розумного контакту
8.	Litecoin (LTC)	Монета створена як альтернатива біткоїна
9.	EOS	Працює як майданчик для розробки додатків, приділяючи велику увагу безпеці проведення операцій
10.	Dash (DASH)	Сприяє підвищеній конфіденційності операцій

Джерело: розроблено автором за даними [13].

Поточний рік розпочався з того, що відомі міжнародні компанії почали активно приймати інвестиційні стратегії, зручні для розвитку й нарощування криптовалюти, тому біткоїн стає дедалі популярнішим вкладенням серед таких компаній. Наприклад, платіжна система Square у лютому 2021 року придбала приблизно 3 318 біткоїнів на загальну суму 170 млн дол. США, і на сьогодні, беручи до уваги ще вкладення в сумі 50 млн дол. США від жовтня 2020 року, вкладення в криптовалюті становлять майже 5 % від суми грошових коштів та їх еквівалентів компанії. Водночас найвідоміший у світі виробник електромобілів і рішень для зберігання електричної енергії Tesla в цей самий період також проінвестував у біткоїни 1,5 млрд дол. США для «більшої гнучкості в подальшій диверсифікації та збільшення прибутку від грошових коштів». Курс криптовалют до гривні наведено на рис. 2.

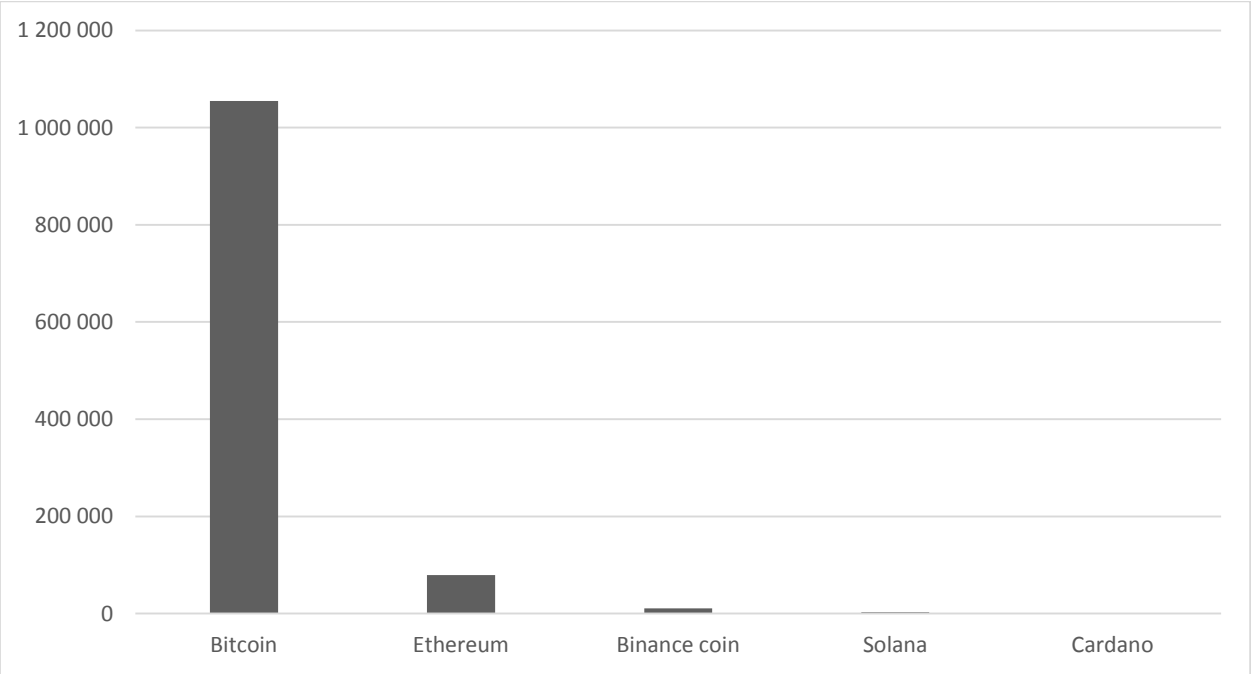

Рис. 2. Курс деяких криптовалют до гривні (04.02.2022)

Джерело: розроблено автором за даними [13].

За даними рис. 2 найпопулярнішою криптовалютою в Україні є Bitcoin, що коштує 1 055 076 грн, друге місце посідає Ethereum за 78 005 грн. Кількість криптообмінників в Україні супроводжується прогресивним зростанням, і щоденний обсяг ринку становить майже 200 млн доларів США.

Віртуальні активи визначаються як нематеріальне благо, поводження з яким будуть регулюватися Цивільним кодексом України. Але водночас планується поділ на забезпечені і незабезпечені. Забезпеченими будуть вважатися ті, які дають можливість отримати у власність об'єкти цивільних прав (майно, нерухомість, акції). Незабезпечені активи не будуть засобом платежу, але клієнти зможуть заплатити за товар або послугу віртуальним активом, а банк конвертувати актив і переводити одержувачу еквівалент у гривні. Отже, віртуальні активи не будуть засобом платежу на території України. Центральним органом виконавчої влади, який не тільки формує і реалізує державну політику у сфері обігу віртуальних активів, але і покликаний контролювати все, що пов'язано зі зверненням цифрової валюти, є Міністерство цифрової трансформації України. Проте українське

законодаство не передбчає гарантування та забезпечення криптовалют і тому для їх обміну використовуються обмінники, криптовалютні біржі та криптомати. Це означає, що держава повинна поставити собі у першочергові завдання розробки та прийняття необхідних нормативно-правових актів, а також усунути перебування криптовалют у сірій зоні (зокрема, потрібно визначити їхній правовий статус, податкові та господарські нюанси).

При цьому основними ризиками та загрозами для фінансової безпеки держави функціонування криптовалют в Україні сьогодні є:

– використання віртуальних валют для нелегальних транзакцій, торгівлі наркотиками, зброєю тощо;

– експансійне проникнення на внутрішній ринок іноземних фінансових установ унаслідок загострення конкуренції та втрати ринкових позицій національними фінансовими установами, що може спровокувати втрату монетарного суверенітету країни;

– втрата державної монополії на емісію грошей; зменшення сеньйоражу центрального банку; зменшення попиту на національну валюту, що зумовлює її знецінення (а можливо, навіть відмову на користь іноземної) та зміну швидкості обігу, що ускладнює процес визначення швидкості обігу грошей та здійснення грошово-кредитного регулювання;

– використання криптовалюти в розрахунках товари та послуги автоматично зменшує на той самий обсяг їх обслуговування національною валютою;

– неможливість проведення ефективної грошово-кредитної політики, оскільки істотна частка грошової маси перебуватиме поза контролем регулятора;

– зменшення рівня впливу або усунення фінансових посередників тощо [15].

З розвитком цифрових технологій та запровадженням електронних платежів криптовалюта й технології блокчейну змінюють парадигму валютної емісії. Така геополітична децентралізація неминуче призведе до

зміни державного ландшафту з єдиним економічним ринком цифрових споживачів, поглиблення публічно-приватного партнерства, нової фінансової моделі та нових методів фінансування. Крім того, переваги та недоліки криптовалют в Україні відображено в таблиці 3.

Таблиця 3

Переваги та недоліки криптовалют

Переваги	Недоліки
Відкритий код криптовалюти	Відсутність гарантій збереження електронних гаманців
Відсутність гарантій збереження електронних гаманців	Небезпека втрати ключа до криптовалюти
Відсутність інфляції	Нестабільність курсу криптовалюти
Анонімність користування	Залежність курсу від попиту
Децентралізація	Можливі негативні дії з боку національних регуляторів
Відсутність комісії	Втручання хакерів
Рівні умови використання між користувачами	Проблематичність повернення у разі помилкового переводу валюти
Незалежність від економіки держав	Недовіра користувачів
Захищеність даних від зовнішніх загроз	

Джерело: розроблено автором за даними [17; 18].

Незважаючи на великий попит на фінансовому ринку криптовалют, усе одно виникають тривожні питання щодо їх існування, а тому в майбутньому можемо опинитися на порозі криптовалютної кризи у зв'язку з тим, що операції, пов'язані з електронними грошима, потребують великої кількості електроенергії.

Висновки. Отже, аналіз впливу криптовалют на фінансову безпеку держави показав, що потужний розвиток фінансової складової нашої держави веде до активної трансформації. Результати проведеного дослідження актуалізуються з огляду на виокремлення аспектів регулювання фінансової безпеки держави в умовах цифровізації економіки й інноваційних технологій, що стає передумовою сталого фінансового розвитку України. Проте фінансова безпека не є продуктом одного державного відомства, її рівень залежить від рівня розвитку економіки, політики, демократії в суспільстві.

Оскільки цифровізація поширює цифрові валюти і цифрові технології, то вплив на фінансову безпеку держави відбувається через їх впровадження, які досі не мають визначеного правового статусу, що й є основним чинником, який обмежує їх активне розповсюдження та розвиток інфраструктури. При цьому питання гарантування безпеки є й залишається одним із суттєвих у проблематиці криптовалют, що визначає основні перешкоди у їхньому розвитку та поширенні. Нашому уряду є над чим працювати у цій сфері, а саме законодавчо врегулювати поширення та проведення таких операцій, для уникнення «чорного» ринку та процесів відмивання грошей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лашин П. М. Інституційне забезпечення взаємодії реального та фінансового секторів в умовах глобальних трансформацій. *Причорноморські економічні студії*. 2018. С. 5–8.

2. Ляшенко В. І. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. К., 2018. 252 с.

3. Шпильовий Б. В. Основні інструменти забезпечення фінансової безпеки банків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016.С. 139–142.

4. Маслій О. А. Діджиталізація як виклик фінансовій безпеці держави. 2021. URL: http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/9985/1/2021_04_%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80.264_265_Odessa_V%D0%86%20International%20scientific%20and%20practical%20Internet%20conference_ONEU_15-16.04.2021.pdf (дата звернення: 19.01.2022).

5. Марина А. О. Фінансова безпека країни в умовах фінансової інтеграції: концептуальні положення. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2013. № 2/1. С. 22–25.

6. Пантєлєєва Н. М. Фінансова безпека в умовах цифрової економіки: очікування і реальність. *Фінансовий простір*. 2020. С. 22–37.

7. Treleaven P. Financial regulation of FinTech, Journal of Financial Perspectives, 2015, vol. 3, issue 3, pp. 114–121.

8. Украинский портал про финансы и инвестиции МинФин. URL: https://minfin.com.ua/currency/crypto/uah/ (дата звернення: 04.02.2021).

9. Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз.* 2013. С. 266–272.

10. Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників. *Ефективна економіка*. 2016. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_11_59

11. Загарій В. П. Ключові характеристики фінансової безпеки як системи. *Ефективна економіка*. 2014. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2838

12. Гаряга Л. О. Ризики фінансової безпеки в умовах цифровізації економіки. *Paradigmatic view on the concept of world science.* 2020. С. 47–48.

13. Сайт криптовалют. URL: https://coinmarketcap.com/

14. Журнал RBC. URL: https://probtc.info/materialy/37687/ (дата звернення: 19.12.2021).

15. Кушнирук Б. Виртуальная валюта в Украине: надежен ли Bitcoin и как он влияет на гривню. URL: https://ru.slovoidilo.ua/2017/08/17/mnenie/jekonomika/virtualnaya-valyuta-ukrainenadezhen-li-bitcoin-i-kak-onvliyaet-grivnyu

16. Нєустроєв Ю. Г., Єгорова-Гудкова Т. І., Острянко Т. В. Аналіз впливу цифровізації економіки на систему економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 4. С. 202–209.

17. Офіційний сайт ЛІГА-ЗАКОН. URL: https://ips.ligazakon.net/document/FZ002525 (дата звернення: 25.01.2021).

18. Офіційний сайт аналітичног порталу «Слово і діло». URL: https://www.slovoidilo.ua/2018/02/05/infografika/finansy/top-10-najpopulyarnishyx-kryptovalyut-sviti (дата звернення: 04.02.2021).

References

1. Lashin P. M. Institutional support for the interaction of the real and financial sectors in the conditions of global transformations. *Black Sea Economic Studies*. 2018. P. 5–8.

2. Lyashenko V. I. Digital modernization of Ukraine's economy as an opportunity for breakthrough development: monograph / NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics. K., 2018. 252 p.

3. Shpylovy B. V. The main tools for ensuring the financial security of banks. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2016. P. 139–142.

4. Maslii O. A. Digitalization as a challenge to the financial security of the state. 2021. URL: http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/9985/1/2021_04_%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80.264_265_Odessa_V%D0%86%20International%20scientific%20and%20practical%20Internet%20conference_ONEU_15-16.04.2021.pdf (access date: 19.01.2022).

5. Marina A. O. Financial security of the country in terms of financial integration: conceptual provisions. *Bulletin of ONU named after I. I. Mechnikova*. 2013. No. 2/1. P. 22–25.

6. Panteleeva N. M. Financial security in the digital economy: expectations and reality. *Financial space*. 2020. P. 22–37.

7. Treleaven P. Financial regulation of FinTech, Journal of Financial Perspectives, 2015, vol. 3, issue 3, pp. 114–121.

8. Ukrainian portal about finances and investments of the Ministry of Finance. URL: https://minfin.com.ua/currency/crypto/uah/ (date of application: 02.04.2021).

9. Melikh O. Financial security of the state: essence, assessment criteria and preventive strengthening measures. *Economic analysis*. 2013. P. 266–272.

10. Ladyuk O. D. Financial security: characteristics of components. *Efficient economy*. 2016. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_11_59

11. Zaharii V. P. Key characteristics of financial security as a system. *Efficient economy*. 2014. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2838

12. Haryaga L. O. Risks of financial security in the conditions of digitalization of the economy. *Paradigmatic view on the concept of world science*. 2020. P. 47–48.

13. Cryptocurrency site. URL: https://coinmarketcap.com/

14. RBC magazine. URL: https://probtc.info/materialy/37687/ (access date: 12.19.2021).

15. Kushnyruk B. Virtual currency in Ukraine: is Bitcoin reliable and how does it affect the hryvnia. URL: https://ru.slovoidilo.ua/2017/08/17/mnenie/jekonomika/virtualnaya-valyuta-ukrainenadezhen-li-bitcoin-i-kak-onvliyaet-grivnyu

16. Neustroev Y. G., Yehorova-Hudkova T. I., Ostryanko T. V. Analysis of the impact of digitization of the economy on the system of economic security of the state. *Scientific notes of the University "KROK"*. 2020. No. 4. P. 202–209.

17. LEAGUE-LAW official website. URL: https://ips.ligazakon.net/document/FZ002525 (access date: 01.25.2021).

18. The official website of the analytical portal Word and Deed. URL: https://www.slovoidilo.ua/2018/02/05/infografika/finansy/top-10-najpopulyarnishyx-kryptovalyut-sviti (access date: 02.04.2021).

Стаття надійшла до редколегії 29 липня 2022 року